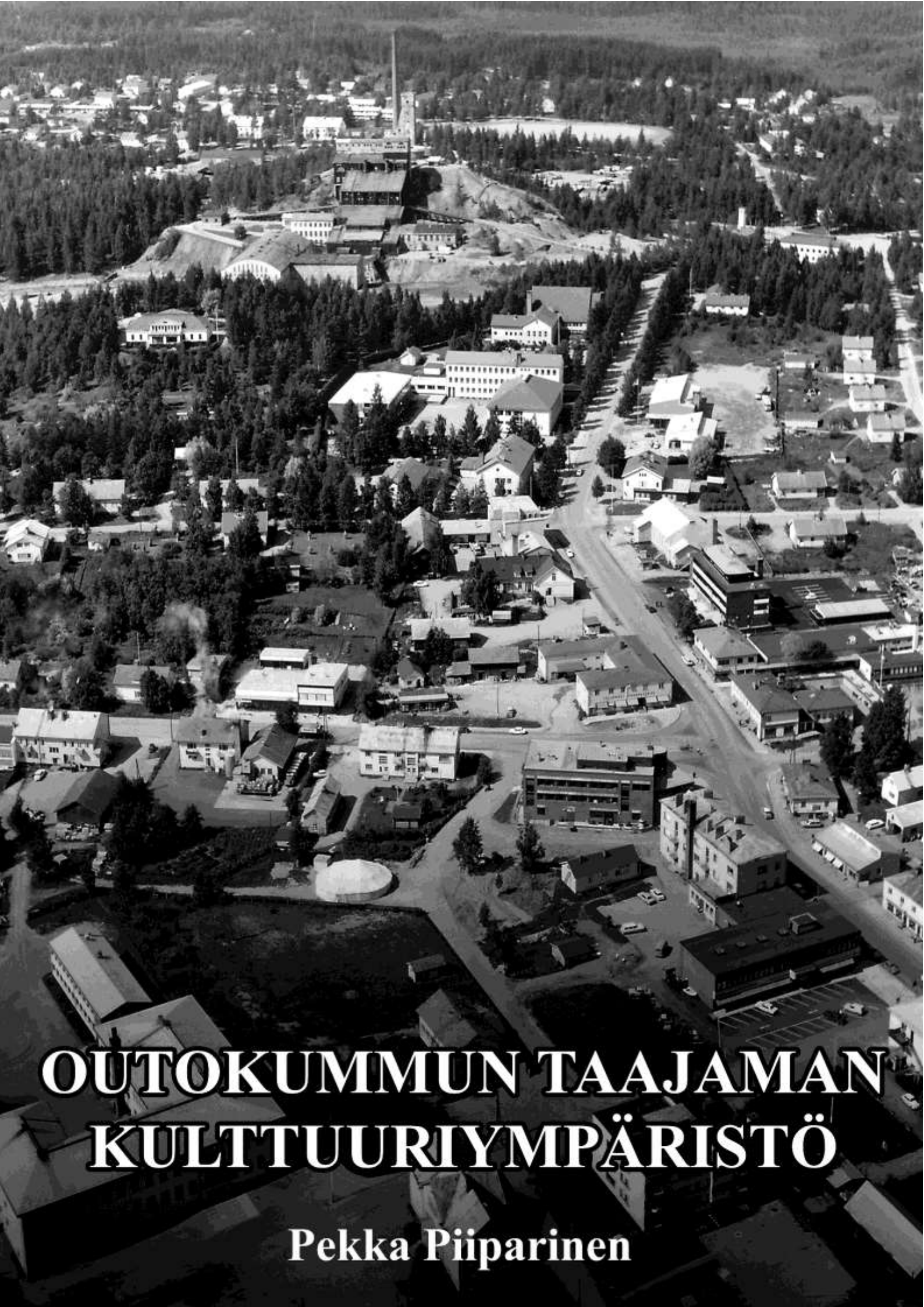

OUTOKUMMUN TAAJAMAN KULTTUURIYMPÄRISTÖ

Pekka Piiparinen

Outokummun taajaman kulttuuriympäristö

Kirjoittaja: Pekka Piiparinen

Oikoluku: Janne Niiranen

Kannen valokuva: Outokummun kaivosmuseo

Kansi: Pekka Piiparinen

Taitto: Pekka Piiparinen

Julkaisija: Outokummun kaivosmuseo

ISBN 978-951-98652-5-6

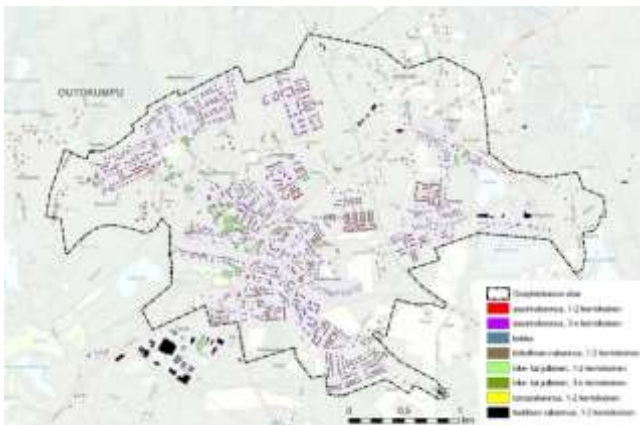
SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO	5
2. OUTOKUMMUN TAAJAMAN LUONNE	7
3. YMPÄRISTÖN ARVOTUKSET JA RAKENNUSSUOJELU	13
4. OUTOKUMMUN SUUNNITTELUSTA	22
5. SUUNNITTELIJOITA	32
6. OUTOKUMMUN ARKKITEHTUURI	40
7. OUTOKUMPU-YHTIÖN ALUEET	49
7.1. Vanha kaivos	49
7.2. Alatori	53
7.3. Historiallinen Kyykeri	56
7.4. Tyypitalojen Mustikkakorpi ja Räsälänmäki	66
7.5. Kaivoksen entinen maatila	72
7.6. Raivionmäki ja muut virkailijakunnan alueet	76
7.7. Pohjoisaho ja Kaasila	78
7.8. Outokummun kaivoksen asuntopolitiikka	82
8. YKSITYINEN JA KUNNALLINEN ASUINRAKENTAMINEN	86
8.1. Pientaloalueet	86
8.2. Asuinkerrostalot	95
9. JULKINEN RAKENTAMINEN	98
10. LIIKEKESKUSTA	108
11. POISTUNEITA RAKENNUKSIA	125

12. KAUPUNKIKUVA	135
13. OUTOKUMMUN TAAJAMAN ARVOKKAAT KOHTEET	140
13.1. Valtakunnallisesti arvokkaat kohteet	140
13.2. Maakunnallisesti arvokkaat kohteet	144
13.3. Seudullisesti arvokkaat kohteet	149
13.4. Paikallisesti arvokkaat kohteet	159
13.5. Miljöökohteet	164
14. LÄHTEET	182
15. LÄHDEVIITTEET	188

1. JOHDANTO

Outokummun taajaman kulttuuriympäristö -julkaisu on täydennys vuonna 2013 tehdylle kulttuuri- ja rakennushistoriallisen selvityksen raporttiosalle. Selvitys liittyi Outokummun taajaman osayleiskaavaan, jonka maantieteellisenä alueena oli kaupungin keskustaajama. Alueen ulkopuolelle jäi muun muassa Turulan teollisuusalue. Myös tässä esitettävässä julkaisussa keskitytään osayleiskaavaan maantieteellisesti rajatulla alueella ja teollisuuskylää käsitellään vain viitteellisesti. Sen sijaan muut taajaman tärkeimmät alueet käydään läpi systemaattisesti. Ajallisesti tässä esitettävässä julkaisussa lähdetään liikkeelle Outokummun malmion löytymisestä ja päädytään modernin ajan yhdyskunta- ja rakennussuunnitteluun aina uudelle vuosituhannele saakka.

*Outokummun osayleiskaavan raja-
us. Kartta
Outokummun kaupunki*

Henkilökohtaisesti sekä vuonna 2013 tehdyn selvityksen että tämän julkaisun tekeminen ovat olleet varsin mielu-
isat projektit. Olen syntynyt Outokummussa ja tehnyt paikkakunnalla työtä
Outokummun kaivostomiossa. Vaikka olen asunut jo pitkään muualla, on osa identiteettiäni
edelleen outokumpulainen. Tämän julkaisun laatimisen taustalla on näin ollen suuri määrä
kotiseuturakkautta.

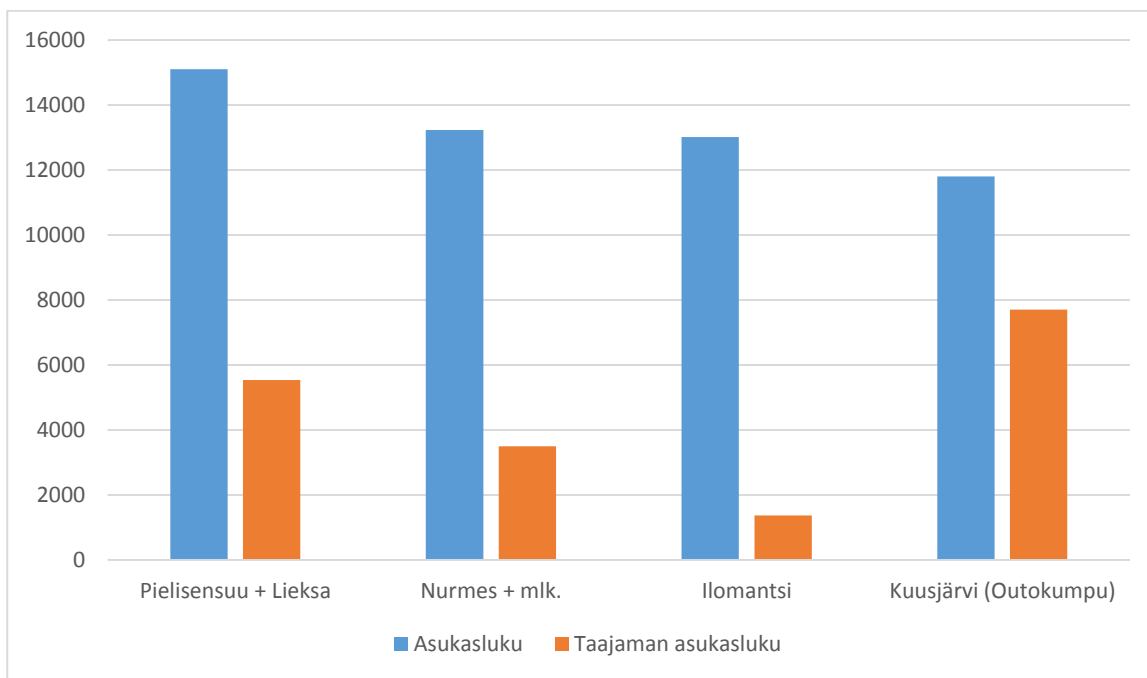
Outokummun taajaman kehityskertomus antaa melko hyvää kuvaa yleisestikin suomalaisesta
suunnitteluhistoriasta, joskin oman erityislaatuisuutensa tarinaan tuo ennen kaikkea paikkakunnalla
vallinnut kaivosteollisuus. Toivon Outokummun taajaman kulttuuriympäristö -julkaisun palvelevan
monella tapaa synnyinkaupunki asukkaita, kaupungin johtoa, entisiä outokumpulaisia ja

paikkakunnalla vierailevia ihmisiä. Tietoisuuden kasvaminen rakennetusta ympäristöstä on paras apu ympäristön säilymiselle ja siitä huolehtimiselle. Rakennettu ympäristö voi vahvistaa myös asukkaiden identiteettiä. Koen, että Outokummussa historiallisen ympäristön hyödyntämiseen on myös taloudellisia mahdollisuuksia.

Helsingissä 24.5.2014

2. OUTOKUMMUN TAAJAMAN LUONNE

Outokumpu omaa poikkeuksellista historiaa verrattuna moniin muihin vastaavankokoisiin kuntiin. Outokumpu, joka oli vuoteen 1968 Kuusjärven kunta, oli pitkään sekä elinkeinorakenteeltaan että asukastiheydeltään toisenlainen kuin muut Pohjois-Karjalan pikkukunnat. Outokummusta kehittyi siis jo melko varhain hyvin teollistunut paikkakunta, johon kasvoi tiivis ja väestöltään maakunnan mittakaavassa suurehko taajama. Esimerkiksi vuonna 1960 Outokummun taajamassa oli 6 108 asukasta, joka oli kolmanneksi suurin maaseututaajaman väkiluku koko Suomessa.¹ Samalla Outokummun taajaman arvioitiin olleen Joensuun jälkeen maakunnan toiseksi suurin Joensuun jälkeen.² Tänä päivänä taajaman väkimäärä on noin 5 200 asukasta.³

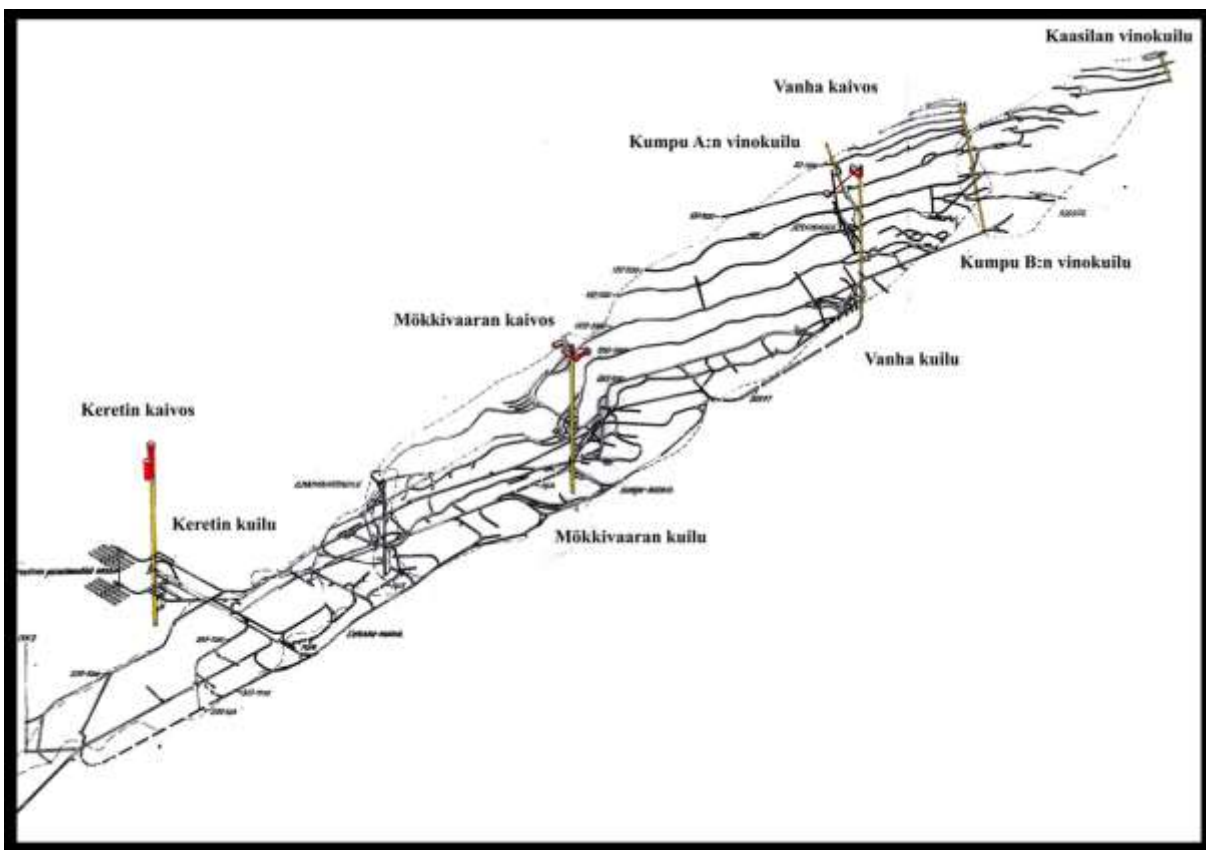

Outokummusta kasvoi 1940-luvun lopulle tultaessa Joensuun lisäksi toinen taajamakeskeinen kunta. Vertailtaessa vuoden 1949 Outokummun (Kuusjärven) tilastoja muihin Pohjois-Karjalan vastaavankokoisiin paikkakuntiin, oli Outokummussa taajamaväestön osuus selkeästi muita suurempi.⁴

Kaivostoiminnan myötä Kuusjärven kuntaan muodostui kaksi keskusta. Outokumpu ohitti Kuopiontien varrella olleen vanhan Kuusjärven kunnan keskuksen työpaikkojen määrän osalta 1910- ja 1920-lukujen aikana, liike-elämän osalta 1930-luvulla ja kunnallisen hallinnon osalta viimeistään 1940-luvulla. Samalla rakentaminen keskittyi yhä enemmän Outokummun taajamaan.

Esimerkiksi vuonna 1966 kunnan kaikesta rakennustoiminnasta noin 65 % tapahtui keskustaajaman alueella (Kalattoman alue mukaan lukien).⁵

Suomalaisittain outokumpulainen rakennettu ympäristö on poikkeuksellista ainakin kahdessa asiassa: sen kehitykseen on vaikuttanut aikoinaan Suomen suurin malmikaivos ja lisäksi osa outokumpulaisesta rakennetusta ympäristöstä syntyi maan alle. Jälkimmäistä ympäristöä ei voida enää ihmisaistein havainnoida, sillä kaivostunnelit ovat täyttyneet pääosin vedellä. Maan alle jäi huomattavat määrät outokumpulaisia työympäristöjä, sosiaalitylöitä, liikenneväyliä, infrastruktuuria ja muita rakenteita. Tämä ympäristö elää pääasiassa maan alla työskennelleiden mielissä, valokuvakokoelmissa, kartoissa, piirustuksissa ja esineissä. Päävastuu tämän ympäristön dokumentoinnista, tutkimisesta ja vaalimisesta on Outokummun kaivosmuseolla.

Outokummun kuparimalmio oli noin neljä kilometriä pitkä. Siihen louhittiin yhteensä kuusi malminnostokuilua, joista kolme oli pysty- ja kolme vinokuiluja. Suuret tuotantolaitokset rakennettiin kolmen pystykuilun yhteyteen: Vanha kaivos, Mökkivaaran kaivos ja Keretin kaivos. Kuva Outokummun kaivosmuseo, visualisointi Pekka Piiparinen

Outokummun taajama ja osin maaseutukin laajentui ja rakentui kaivostoiminnan tahdissa. Aina uuden kaivoksen perustamispäätöksen jälkeisinä vuosina rakennustoiminta oli vilkasta ja toisaalta se hiipui aina silloin, kun malmivarojen nähtiin ehtyvän. Kaivostoiminnan ensimmäisen periodin eli kuparitehtaan (1913–1929) toiminnan aika oli rakentamisen suhteen vielä verraten verkkaista, mutta uuden keskuskuilun ja rikastamon rakentaminen 1920-luvun lopulla nostivat kaivoksen suurtuotantovaiheeseen, mikä vilkastutti myös muuta rakennustoimintaa. Kaivoksen asema vahveni entisestään 1930-luvun lopulla, kun malmioon avattiin Mökkivaaran kaivos (1939–1954).

1950-luku voidaan nähdä tietyin perustein outokumpulaisen kaivannaiskulttuurin kulta-aikana. Tuolloin valmistui Keretin kaivos (1954–1989) malmion länsipäähän, Outokumpu Oy:n Malminetsintä perustettiin paikkakunnalle 1951 ja kaivosammattikoulu aloitti toimintansa vuonna 1953. Näin Outokummun kaivos kehittyi vahvasti ja samalla sen yhteyteen perustettiin useita tukitoimintoja. Kaivosyhtiön voimakas panostaminen Outokumpuun lisäsi luonnollisesti paikkakunnan rakennustoimintaa.

Keretin kaivoksen avaaminen parin kilometrin päähän Outokummun keskustasta vuonna 1954 avasi paikkakunnan kaivannaiskulttuurin tulemisen kukoistuksensa vuosikymmenelle. Kuva Outokummun kaivosmuseo

Kartassa Outokummun taajamaa noin vuoden 1950 tienoilta. Kartassa näkyy myös osittain alueen alla sijainnut kuparimalmio. Yhteensä malmion pituus oli noin neljä kilometriä alkaen Kaasilan ja Mustikkakorven välimaastosta ja päättyen Keretin taakse. Kartta Outokummun kaivosmuseo

1950-luvun alun kaivokseen liittyvien toimintojen kasvu lisäsi myös Kuusjärven kunnan ja sen asukkaiden varallisuutta. Vuosikymmenen aikana Kuusjärven kunta kasvoi yhdeksi maamme varakkaimmista maalaiskunnista,⁶ mikä alkoi näkyä myös rakennetussa ympäristössä. Esimerkiksi liikekeskustan kivirakennukset ja lukuisat laadukkaat kunnan julkiset rakennukset kertovat vuosikymmenen aikana tapahtuneesta vaurastumisesta.

1960-luvun alkupuoliskolla Outokummun rakennustoiminta hiljeni jälleen johtuen ennusteista, jotka viittasivat kaivostoiminnan loppumiseen parinkymmenen vuoden kuluessa. Vuonoksen malmin löytyminen noin kuuden kilometrin päästä Outokummun keskustasta vuonna 1965 ja siellä kaksi vuotta myöhemmin tapahtunut kaivostoiminnan aloittaminen viitoittivat tietä taajaman toistaiseksi viimeisen rakennusbuumin aikaan. Liikekeskusta kehittyi ja taajama sai uusia moderneja asuinalueita, kuten Pohjoisahon, Kaasilan ja Mustolan.

1970-luvun lopulla kävi jälleen ilmeiseksi, että kaivostoiminta ei tule jatkumaan enää kauan ja samalla rakentaminen hiipui. Tuolloin alkoi myös Outokumpu Oy:n hidas vetäytyminen paikkakunnalta. Vuonoksen kaivos suljettiin vuonna 1985 ja Keretin kaivoksen lopettaminen vuonna 1989 päätti toistaiseksi outokumpulaisen kaivostoiminnan. Kaivosten sulkemisten jälkeen myös laajamittaisempi rakennustoiminta on päättynyt mutta ei ole loppunut kokonaan.

Outokummun yksi erikoisuus on, että kaivostoiminnan jälkeen se jäi edelleen asukaslukuun nähden vahvaksi teollisuuspaikkakunnaksi. Kun kaivostoiminnan päättyessä Outokummussa oli noin 1 150 teollista työpaikkaa,⁷ on määrä 2000-luvulla jopa ylittynyt siitähän huolimatta, että kaupungin väkiluku on pienentynyt. Outokummun kauppala oli pyrkinyt teollisuusrakenteen monipuolistamiseen jo 1960-luvun lopulta lähtien. Tärkeimmäksi toimeksi teollisuuden uudistamiseksi nousi teollisuuskylän perustaminen vuonna 1979.⁸ Suuri työpaikkojen määrä on osaltaan siivittänyt sitä, että Outokummussa on toteutettu rakennushankkeita myös kaivostoiminnan päättymisen jälkeen.

Kaivannaistoiminta on jättänyt Outokummun taajaman rakennettuun ympäristöön joko suoraan tai epäsuoraan huomattavan suuret jälkensä. Taajama-alueella mennyt kaivostoiminta näkyy eniten

Vanhan kaivoksen ympäristössä sekä taajaman pohjoisosien asuinalueilla. Taajaman ulkopuolella merkittävimmät kohteet ovat Keretin kaivostorni ja Vuonoksen rikastamo. Ilman kaivostoimintaa Outokummun alue olisi jäänyt Kuusjärven kunnan syrjäkyläksi. Toisaalta on tiedostettava, että vaikka Outokummun malmia ei olisi löydetty vielä 1900-luvun alkupuoliskolla, se olisi tapahtunut joka tapauksessa myöhemmin johtuen koko ajan kehittyneestä malminetsintäteknologiasta. Outokummun kaivostaajama olisi siis syntynyt joka tapauksessa, mutta milloin malmi olisi löytynyt ja sitä olisi alettu louhimaan, olisi määritellyt sen, millaiselta Outokummun rakennettu ympäristö olisi tullut näyttämään.

Kokoisekseen paikkakunnaksi Outokumpu omaa rikkaan rakennetun kulttuuriperinnön. Jos Outokummun taajamaa verrataan esimerkiksi Joensuun ruutukaava-alueeseen, on Joensuun keskusta-alueella neljä valtakunnallisesti arvokasta kohdetta, kun taas Outokummun taajamassa vastaava lukumäärä on seitsemäntoista. Maakunnallisesti arvokkaita kohteita Joensuun ruutukaavalla on 24 ja Outokummun taajamassa 30.⁹

Vanhan kaivoksen alue on määritelty vuonna 2009 valtioneuvoston toimesta valtakunnallisesti arvokkaaksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi. Monet kaivosteollisuuteen liittyvät rakennukset ovat harvinaisia ja ainoita laatuaan olevia ja useat tavallisetkin asuinrakennukset kätkevät historiaa, jollaista ei löydy muista suomalaisista kaupungeista. Outokummusta muodostuikin Suomen historian merkittävin kaivosyhdyskunta, jonka jälkiä paikkakunnan rakennetussa ympäristössä on näkyvissä runsaasti edelleenkin.

3. YMPÄRISTÖN ARVOTUKSET JA RAKENNUSSUOJELU

Outokummun taajamassa merkittävimmäksi rakennetun ympäristön miljööksi on arvollettu jo kauan Vanha kaivos. Vuonna 1979 Pohjois-Karjalan seutukaavaliitto löysi Outokummusta 25 arvokasta kohdetta, joista kolme sijaitti Outokummun taajamassa. Nämä olivat Vanha kaivos, Ortodoksinen rukoushuone ja Otto Trüstedtin patsas.¹⁰

Vuonna 1980 sisäasiainministeriö arvotti Outokummun vanhan kaivoksen valtakunnallisesti merkittävien kulttuuriympäristöjen joukkoon. Toinen outokumpulainen kohde, joka pääsi merkittävien kulttuuriympäristöjen listalle, oli Lappalan kylämaisema.¹¹ Vuonna 1993 Ympäristöministeriön ja Museoviraston laatimassa luokituksessa Outokummun Vanhan kaivoksen alue merkittiin valtakunnallisesti merkittäväksi kulttuurihistorialliseksi ympäristöksi. Kuten jo edellä todettiin, Vanhan kaivoksen asema listalla vahvistettiin vuonna 2009 (RKY 2009).

Outokummun taajaman rakennuskantaa on arvollettu viimeksi vuonna 2013 Pohjois-Karjalan maakuntakaavassa ja taajaman osayleiskaavassa sekä vuonna 2005 voimassa olevaa Joensuun seudun yleiskaavaa varten. Outokummun taajaman osayleiskaavan kulttuuri- ja rakennushistoriallisessa selvityksessä taajamasta löydettiin 17 valtakunnallisesti arvokasta rakennusta sekä näiden lisäksi 30 maakunnallisesti, 59 seudullisesti ja 32 paikallisesti arvokasta kohdetta. Lisäksi taajamasta määriteltiin 17 arvokasta miljöötä. Kulttuuri- ja rakennushistoriallisen selvityksen kohdeluettelot ovat tämän julkaisun lopussa.

Outokummun taajaman rakennussuojelun historia liittyy ennen kaikkea Outokumpu Oy:n vetäytymiseen paikkakunnalta. Jo 1970-luvun loppupuolelta lähtien alkoi käydä selväksi, että paikkakunnan pitkä kaivoshistoria ei jatkuisi enää kauan.

Outokumpu Oy:n vetäytymisprosessiin sen synnyinpaikkakunnalta kuului vanhojen asuntojen ja talojen myyminen yksityisille henkilöille. Kohteiden myynnit alkoivat Mustikkakorvesta 1960-luvulta. Kiivainta kiinteistöjen myyntiaikaa oli 1980-luku. Tuolloin Outokumpu Oy suojeli osan niistä Kyykerin entisistä työläisrakennuksista, joiden yhtiö katsoi muodostavan yhtenäisen

kokonaisuuden. Tämän ”museokorttelin” alueella olevien rakennusten yhdeksi myyntiehdoksi asetettiin, että uusien omistajien tuli säilyttää niiden ulkoinen olemus jatkossakin.¹² Toisaalta Outokumpu-yhtiö pyrki peruskorjaamaan talot ennen myyntiä siten, että niiden alkuperäinen henki jäisi esille. Kohteet suojeltiin asemakaavan muutoksella, mutta se käsitti kuitenkin vain muutaman rakennuksen.¹³ Osin tästä johtuen lähes kaikkiin suojelua vailla oleviin rakennuksiin on tehty muutostöitä.

1980-luvun puolivälissä Kyykerin puutalojen lisäksi suojelun piiriin tuli useita rakennuksia myös Vanhan kaivoksen alueelta. Nämä kaikki ovat tunnetun suomalaisen arkkitehdin Wäinö Gustaf Palmqvistin suunnittelema: nostotorni, rikastamo, rikastevarasto ja -kuivaamo, nostokonehuone, kaivostupa (museorakennus), entinen insinöörikonttori, Kultala ja veturitalli. Kaivosyhtiö sai kiitosta vanhojen rakennustensa kunnostus- ja suojelutyöstä, sillä Pohjois-Karjalan läänin taidetoimikunta antoi sille toiminnasta erityisen tunnustuksen.¹⁴

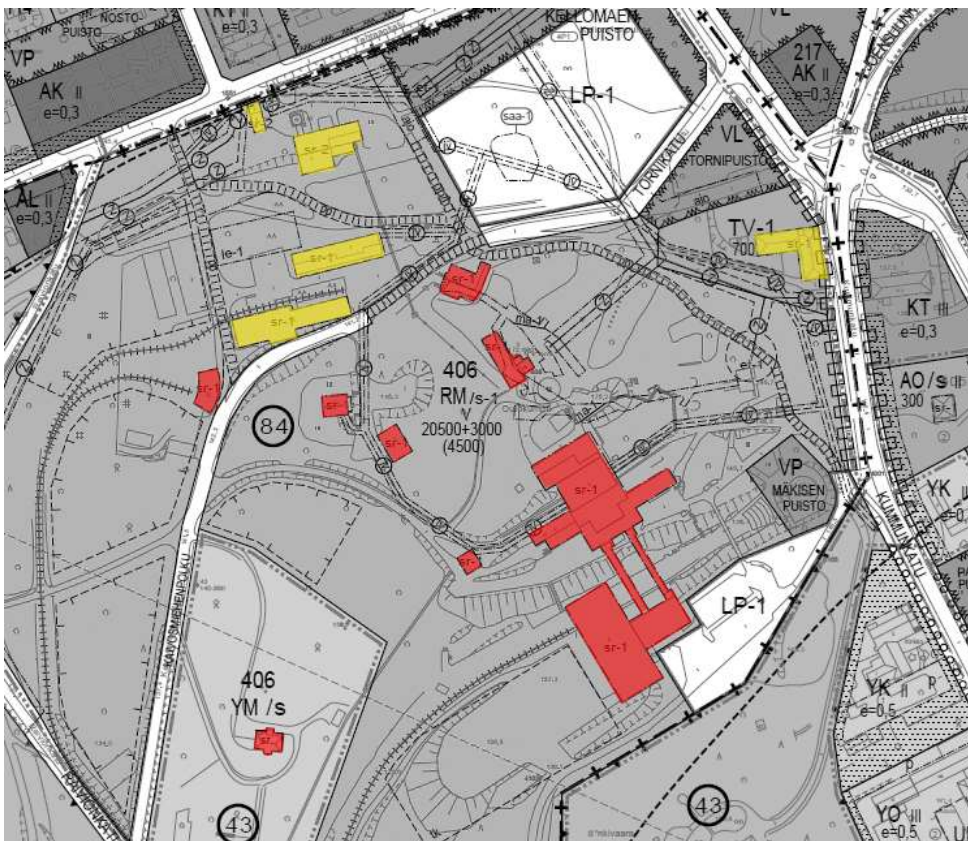
Outokummun kaupungin kiinteistöinsinöörinä toiminut Antero Kniivilä muistelee, että kaupunki tavoitteli kaivosalueella suojeltavaksi suurempaa määrää rakennuksia. Kniivilä kertoo, että suojeluprosessissa tuli esiin myös kaivoksenjohtajan mielipide, sillä tämä ei hyväksynyt alkuperäistä, laajempaa rakennusten suojeluluetteloa. Vuoden 1985 rakennussuojeluluettelo perustuikin lopulta kaupungin ja Outokumpu-yhtiön väliseen kompromissiin.¹⁵

Outokumpu Oy:lle rakennussuojelussa yksi tärkeimmistä huomioon otettavista asioista oli ”kaivoslain peikko.” Kaivoslain mukaan kaivosoikeuksien haltijalle jäi velvollisuuksia kaivostoiminnan jälkeenkkin muun muassa rakennuksia ja maa-alueita kohtaan. Outokumpu Oy perustelikin pienempää suojelulistaa juuri sillä, että oli kohtuutonta suojella osaa rakennuksista, koska ne olivat huonossa kunnossa ja vajoama-alueella.¹⁶

Vaikka 1980-luvulla Outokumpu-yhtiötä kiiteltiin suojelutyöstä, halusi se toisaalta purkaa paljonkin vanhaa rakennuskantaa. Esimerkiksi kaivoksen entinen maatila joutui purku-uhan alaiseksi 1980-luvun lopulla. Outokumpu Oy kaavaili rakennusten tilalle rivitaloja. Purkamisen uhka laukesi, kun Särkikosken perhe osti maatilan rakennukset kaivosyhtiöltä vuonna 1989. Samana vuonna alueelle

laadittiin uusi asemakaava, jossa suojeltiin neljä maatilaa rakennusta.¹⁷ Osa Outokummun kaivosyhdyskunnan rakennuksista pelastuikin siten, että niille löytyi vanhoista rakennuksista kiinnostuneita asukkaita. Varsinkin 1980-luvulla kaivostoiminnan hiipuesssa Outokumpu Oy myi huomattavat määrät omistamiaan rakennuksia yksityistahoille.

Entisen maatilakokonaisuuden lisäksi myös muun muassa Raivionmäen ja Kallelan alueista käytiin keskustelua kaivosyhtiön sisällä. Alueiden rakennusten purkamista puolusteltiin muun muassa sillä, että kohteet sijaitsivat louhitun alueen päällä. Outokumpu Oy:n omilla työntekijöillä oli kuitenkin merkittävä rooli kummankin alueen säilymisessä. Esimerkiksi Outokumpu Oy:n erilaisissa johtotehtävissä työskennellyt Timo Välttilä osti perheelleen Harjula-nimisen (1933) talon Raivionmäeltä vuonna 1988. Se oli yhtiön ja yksityishenkilön välillä ensimmäinen kiinteistökauppa, joka koski entisen malmin päällä olevaa kohdetta.¹⁸

Suuri osa Vanhan kaivoksen alueen rakennuksista suojeltiin asemakaavan muutoksella vuonna 1985 (punaiset kohteet). Asemakaavasuojelua täydennettiin vuonna 2011 (keltaiset kohteet). Kartta Outokummun kaupunki, visualisointi Pekka Piiparinen

Vaikka osa Vanhan kaivoksen rakennuksista suojeltiin asemakaavalla kaivosyhtiön ja kaupungin kesken yhteistuumin vuonna 1985,¹⁹ vaille suojelua jääneet rakennukset joutuivat vakavan purkuuhan alaisuuteen 1990-luvulla. Vuosikymmenen alussa Outokumpu Oy ilmoitti, että se tulisi purkamaan 1920-luvun lopulla valmistuneen voima-aseman, veturitallin, korjauspajan ja viisi varastorakennusta.²⁰ Teknisen viraston toimistopäällikkö sekä kaupungin rakennus- ja ympäristölautakunta olivat suostuvaisia Outokumpu-yhtiön suunnitelmiin. Vain vanha veturitalli haluttiin säästää.²¹ Outokumpu Mining Services Oy:n kehitysjohtaja Eero Soininen totesi sanomalehti Karjalaisessa, että rakennukset olivat osittain vaurioituneita ja ne sijaitsivat kaivoksen painuma-alueella.²² Näin rakennukset muodostivat Outokumpu-yhtiön mielestä ihmisille turvallisuusriskin. Soininen lisäsi, että rakennusten pelastaminen vaatisi rakennusten alla olevien louhittujen alueiden täyttämistä betonilla.²³

Outokumpu Oy suunnitteli purkavansa 1990-luvulla joukon rakennuksia keskeltä Outokummun entistä kaivosyhdyskuntaa. Purkualue näkyy kartassa punaisella rajattuna. Alueen sisältä yhtiö aikoi säästää vain entisen sähkö- ja puutyöpajan eli Malmitalon (1930-luvun loppu). Kartta ELKA

Pian Outokumpu Oy:n purkuilmoituksen jälkeen Museovirasto ja Ympäristöministeriö julkaisivat listan valtakunnallisesti merkittävistä kulttuurihistoriallisista ympäristöistä, joihin myös Vanhan kaivoksen alue, mukaan lukien purkuilmoituksen saaneet kohteet, kuului.²⁴ Uusi tilanne pakotti Outokumpu Oy:n neuvottelemaan sekä Outokummun kaupungin²⁵ että Pohjois-Karjalan

lääninhallituksen kanssa. Syksyllä 1995 alueelta purettiin kaivoksen rakennusosaston entinen tukikohtarakennus,²⁶ mutta purkamistoimet jäivät tähän yhteen kohteeseen.

Lopulta ratkaisu saatiin vuonna 2004, kun Outokumpu-yhtiö myi sortumavaara-alueella olevat rakennukset Outokummun kaupungille yhden euron kauppahintaan. Tuolloin maan vajoamisriskin ajateltiin pienentyneen edellisen vuosikymmenen arvioihin nähden. Kaivosalueen pohjoispuolen historiallisista teollisuusrakennuksista vain voima-aseman savupiippu jäi kaupan ulkopuolelle. Vastuu vajonneesta maaperästä jäi edelleen kaivoslain mukaan Outokumpu-yhtiölle.²⁷

Vanhan kaivoksen alueen suojelua laajennettiin vuonna 2011, kun kohteeseen laadittiin uusi asemakaava matkailutoimintojen kehittämistä varten. Entisten kohteiden suojelu vahvistettiin, mutta suojelun piiriin tuli muutama uusi rakennuskohde, kuten voima-asema ja kaivoksen entinen paloasema.²⁸

Osa Vanhan kaivoksen alueen rakennuksista joutui purku-uhan alaiseksi 1990-luvulla, kuten etualalla olevat vanha korjauspaja ja entinen sähkö- ja puutyöpaja (nykyinen Malmitalo) tulivat 1990-luvulla Outokumpu Oy:n purkusuunnitelmien kohteeksi. Kuva Outokummun kaivosmuseo

Suomalaisen rakennussuojelun historiaan on liittynyt kansalaisaktivismi. Outokummussa kansalaisaktivismia rakennetun historiallisen ympäristön säilyttämiseksi on esiintynyt kaikkein eniten Mökkivaaran (1939) ja Keretin (1954) kaivostornien sekä niihin liittyvien teollisuusrakennusten purku-uhan yhteydessä.

1990-luvun alussa Outokumpu-yhtiö ilmoitti, että sen mielestä Mökkivaaran rakennukset olivat tulleet tilaan, jossa ne katsottiin turvallisuusriskiksi alueella liikkujille. Toimintansa lopettaneen kaivoskompleksin alla olevan maan katsottiin vajonneen ja rakennusten rapistuneen niin pahoin, että Outokumpu Oy alkoi ajaa rakenteiden purkamista. Sanomalehti Outokummun Seudussa Outokumpu Mining Services -yksikön johtaja Timo Välttilä totesi, että kaivosrakennukset ”voivat hajota kuin korttitalo hetkenä minä hyvänsä”.²⁹

Mökkivaaran suojelua ajaneet henkilöt esittivät, että teollisuusalue aidattaisiin, jolloin sinne kulkeminen estyisi ja rakennukset eivät muodostaisi enää alueella liikkuville turvallisuusriskiä. Outokumpu Oy:n mielestä aitaamisesta tulisi liikaa kustannuksia, kuten myös rakennusten korjaamisesta siihen kuntoon, että niiden romahtamisvaara väistyisi.³⁰

Pohjois-Karjalan rakennusinsinöörit ja –arkkitehdit ry teki Mökkivaarasta Pohjois-Karjalan lääninhallitukselle suojeluesityksen. Esitys tuli siinä vaiheessa, kun Mökkivaaran rakennuksia oli jo alettu purkaa, mutta suojeluesityksen johdosta purkuprosessi keskeytettiin. Yhdistyksen tavoitteena oli suojella rakennus rakennussuojelulain avulla, jolloin Mökkivaaran kohtalosta tulisi päättämään valtioneuvosto.³¹ Yhdistys saikin viivytettyä taistelua, sillä Pohjois-Karjalan lääninhallitus määräsi rakennukset toimenpidekieltoon tarkempia tutkimuksia ja selvityksiä varten.³²

Lopulta lääninhallitus kuitenkin hylkäsi suojeluesityksen, jolloin entisistä ja silloisista outokumpulaisista koostunut joukko suojelun puolestapuhujia valitti lääninhallituksen päätöksestä valtioneuvostolle.³³ Julkisuudessa näkyvimpiä suojelutoimien ajajia olivat Elsa Björn, Ismo Björn, Jukka Sihvonen, Hannu Särkikoski ja Tuomo Särkikoski.³⁴ Myös Outokummun kaupunki asettui tukemaan suojelua taloudellisin varauksin: mahdollisesta suojelusta ei saanut tulla mitään kustannuksia kaupungille.³⁵ Kaupungin sisällä mielipiteet vaihtelivat suuresti. Esimerkiksi tekninen

lautakunta ja rakennuslautakunta asettuivat suojelua vastaan. Sen sijaan kaupunginhallitus asettui puolustamaan suojelua äänin 5–3.³⁶

Mökkivaaran suojelun kariutuminen johtui pitkälti siitä, että Museovirasto ja Pohjois-Karjalan lääninhallitus eivät asettuneet tukemaan hanketta. Asiaa perusteltiin ennen kaikkea rakennusten aiheuttamalla turvallisuusriskillä. Myös taloudelliset näkökohdat painoivat asiassa, sillä mikään taho ei osannut esittää visiota siitä, miten rakennuskokonaisuus olisi kunnostettu tai edes sitä, miten sitä olisi voitu pitää yllä pienillä korjauskustannuksilla.³⁷ Valtionhallinto antoi Outokumpu Oy:lle luvan räjäyttää Mökkivaaran rakennukset ja toimenpide tapahtui vuonna 1993.³⁸

Mökkivaaran kuilu ja siihen liittyneet teollisuuslaitokset valmistuivat vuonna 1939.

Rakennuskokonaisuuden suunnitteli Wäinö Gustaf Palmqvist. Kuva Outokummun kaivosmuseo

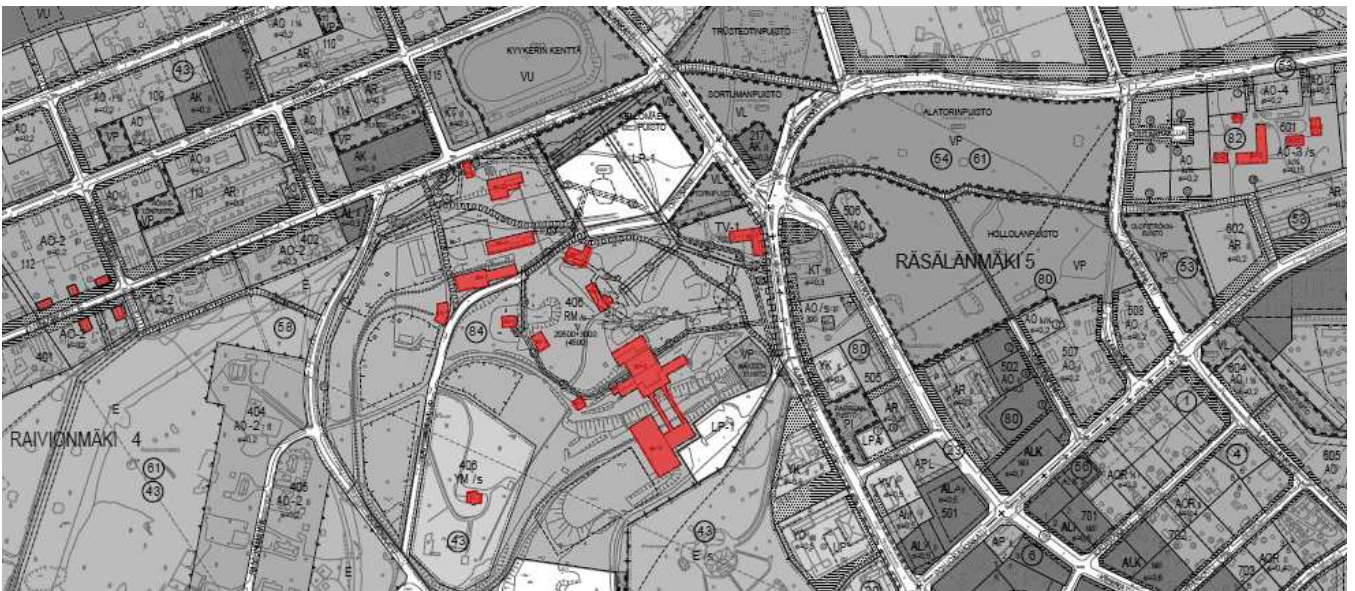
Monitahoinen suojelukiista liittyi myös Keretin kaivoksen säilyttämiseen. Keretin osalta Outokumpu-yhtiön ainoana tavoitteena koko 1990-luvun ajan oli purkaa rakennukset, kun taas osa outokumpulaisista ja Pohjois-Karjalan ympäristökeskus asettuivat puoltamaan rakennuksien suojelua. Outokummussa Keretin jäljellä olevia rakennuksia toimenpidekieltoon ja suojeltavaksi rakennussuojelulailla ajoivat Outokummun Kivikerho ry, Outokummun Teatterin kannatusyhdistys ry ja Omppu ry sekä yksityishenkilöistä Martti Sivonen, Mikko Savolainen ja Pirkko Laakkonen. Myös Museovirasto ja Pohjois-Karjalan ympäristökeskus ajoivat Keretin suojelua.³⁹

Lopulta teollisuusrakennuksien kokonaisuudesta suojeltiin vain torni ja sen yhteydessä olevat siilot valtioneuvoston päätöksellä vuonna 1998. Näin Keretin tornista tuli Outokummun ensimmäinen rakennussuojelulailla suojeltu rakennus. 96 metriä korkea kaivostorni jäi edelleen Outokumpu Oyj:n haltuun, mutta korkein oikeus määräsi sille maksettavaksi valtion kassasta ylläpitokorvauksia yli miljoona euroa.⁴⁰

Kansalaisaktivismia on liittynyt myös liikekeskustan yhden kohteen rakennussuojeluun. Kun 1990-luvun alussa Kummunkadun ja Sänkinotkonkadun kulmauksessa sijainnutta Sokoksen pienoistavarataloa (1954) suunniteltiin purettavaksi ja korvattavaksi uudella vähittäistavaramyymälällä, aktivoitui pieni joukko outokumpulaisia. He keräsivät nimilistoja arkkitehtonisesti kauniin 1950-luvun liikerakennuksen säilyttämiseksi.⁴¹ Toimet eivät tuottaneet tulosta, sillä Pohjois-Karjalan Osuuskauppa (PKO) purki rakennuksen ja rakensi tontille uuden liikkeen. Purkamisella oli huomattavia vaikutuksia liikekeskustaan. Laadukkaan ja historiallisen pienoistavaratalon häviämisen lisäksi purkamisen myötä Kummunkadun ja Sänkinotkonkadun kulmauksesta tuli täysin avoin. Risteyksen avointa tilaa lisäsi kadun toiselta puolelta samoihin aikoihin purettu nk. Ruplan talo. Kaupunkikuvaan tullut aukio ulottui Kiisukadulta aina Mansikan talolle (1938) saakka.

Sokoksen tavaratalo oli ehkä laadukkain 1950-luvulla toteutettu liikerakennuskohde. Rakennuksessa oli liiketiloja kolmessa kerroksessa. Kuva Outokummun kaivosmuseo

Asemakaavalla suojellut kohteet Outokummussa vuonna 2013. Suojelu on painottunut kolmeen eri lueeseen: Vanhalle kaivokselle, kaivoksen entiselle maatilalle ja Kyykerin länsipäähän. Karttapohja Outokummun kaupunki ja visualisointi Pekka Piiparinen

Outokummun taajama sai rakennuskaavan vuonna 1963. Sen laatijat suhtautuivat negatiivisesti historiallisten rakennusten säilyttämiseen, mitä tapahtui monessa muussakin suomalaisessa taajamassa. Rakennuskaavan avulla esimerkiksi Sänkivaaran (1939) ja Koivikon (1918) vanhat ja näyttävät kaivoksen virkailijakunnan asuintalot voitiin korvata kerrostaloilla. Suuri osa taajaman omakotitalotonteista sai kaavan myötä laajemman rakennusalan päärakennukselle, mikä tarkoitti samalla vanhan rakennuskannan poistumisen edistämistä ja mahdollisuutta toteuttaa uusia kohteita vanhojen tilalle.⁴² Huolimatta rakennuskaavan kielteisyydestä suojelunäkemyksiä kohtaan, suurin osa kaavan laatimisen aikana olemassa olleista historiallisista kohteista on säilynyt tähän päivään saakka. Tämä johtuu ennen kaikkea vähäisemmästä rakentamisen paineesta mihin kaavassa varauduttiin.

4. OUTOKUMMUN SUUNNITTELUSTA

Kuusjärven kunta syntyi vuonna 1878 kun se irtosi Liperin emäpitäjästä. Vuonna 1937 Kuusjärveen liitettiin Kokonvaaran, Harmaasalon ja Sukkulansalon alueet. Seuraavana vuonna kuntaan liitettiin myös muutama kylä Kaavin Maarianvaarasta.⁴³ Nykyisen Outokummun kaupungin maantieteellinen alue syntyi siis 1930-luvun lopussa.

Outokummun taajaman historia alkoi kehittyä pikkuhiljaa 1910-luvulta lähtien ja alueen suunnittelun aloittivat kaivosyhtiöt. 1910-luvun lopulla Oy Outokumpu Ab osti työväen asutusta varten Hovilan ja Pohjoisahon tilat. Alueita kaavoittamaan yhtiö kutsui maamme eturivin arkkitehdit Armas Lindgrenin ja Bertel Liljequist. Kaavoitusalueeksi valittiin Hovilan pellot. Kun kaivosyhtiö ajautui vararikon partaalle, jäi myös Hovilan alue kaavoittamatta.⁴⁴

Outokummun kaivoksen siirtyessä suurtuotantovaiheeseen 1920-luvun lopulla, tarvitsi se lisää työntekijöitä ja heidän asuinpaikkojaan varten tontteja. Outokummun taajaman ensimmäisen asemakaavan laati viipurilainen Otto-Iivari Meurman. Kaava valmistui kahdessa vaiheessa vuosina 1927 ja 1928. Se oli mitoitettu 3 000 asukkaalle ja kaavan toteutuessa Outokummun keskustasta olisi muodostunut kaupunkimainen ympäristö. Kaavassa rakennukset oli sijoitettu tiiviisti toisiinsa nähden rajoittuen useimmiten suoraan katutilaan. Pääkatuina olivat Hovilankatu ja Meurmanin ideoima puistomainen Vaskikatu. Korttelit Meurman oli nimennyt kaivostermein, kuten Kuokka,

Moukari, Lyijy, Kide ja Pora. Kokonaisuudessaan asemakaava katsottiin kuitenkin Outokumpu Oy:ssä toteuttamiskelvottomaksi,⁴⁵ mutta sen pohjalta rakentui 1930-luvulla Outolamminkadun omakotitaloalue. Asemakaavalla lieene vaikutusta myös siihen, että Outokumpu Oy hyväksyi tulevan liikekeskustan sijainnin nykyisen Kummunkadun varteen.

Otto-Iivari Meurmanin laatima asemakaavakartta vuodelta 1928. Meurman suunnitteli asutuksen nykyisen liikekeskustan sekä Hovilan- ja Outolamminkadun alueille.

Mikäli Outokumpua olisi lähdetty toteuttamaan Meurmanin kaavan pohjalta, olisi siitä muodostunut jo varhain urbaani ja selkeästi jäsennelty kaupunkikeskusta.

Kartta Outokummun kaivoseumoon

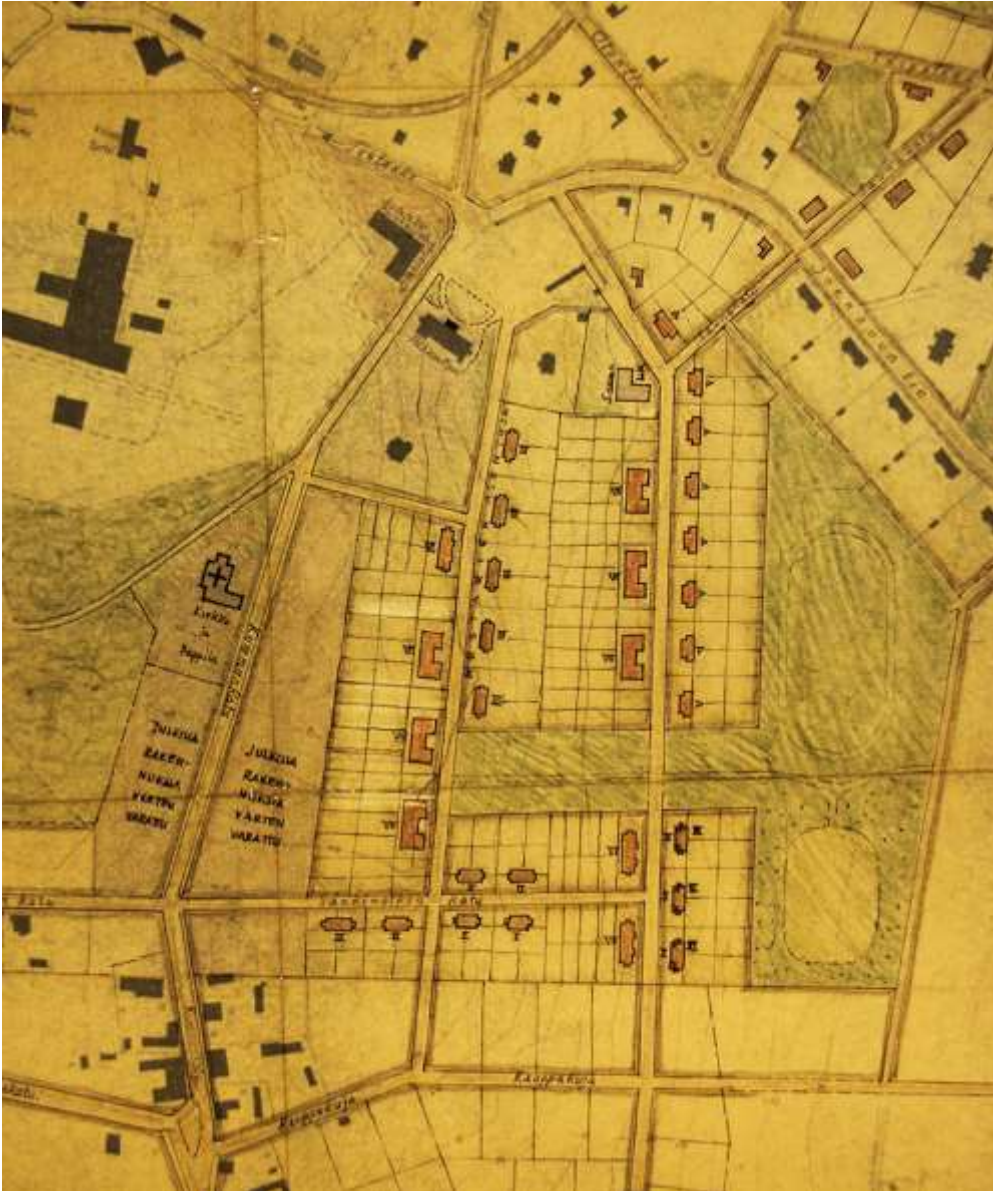
Meurmanin kaavan jälkeen asutusta päätettiin ohjata etupäässä pienehkölle Kyykerin alueelle. Uutta kaavaa ei kuitenkaan laadittu, vaan rakentaminen tapahtui kaivosyhtiön ”kaavoittaessa” tontteja tarpeen mukaan.⁴⁶ Jo Meurmanin kaavahankkeessa Outokumpu-yhtiön toimitusjohtaja Eero Mäkinen oli ehdottanut asuinalueiden muodostamiseksi Kyykeriä ja ylipäättään kaivoksen pohjoispuolella olevia maa-alueita. Meurman laati kuitenkin kaavan kaivoksen eteläpuolelle ja kun tämän alueen toteuttamisesta toistaiseksi luovuttiin, palasi kaivosyhtiö rakentamaan ja suunnittelemaan työväestölle rakennusalueita pienimuotoisemmin kaivoksen pohjoispuolelta.⁴⁷

Outokummun taajaman alueelle valmistui ensimmäinen virallinen kaavoitus vuonna 1938. Kaavoitus kulki nimellä rakennussuunnitelma ja sen laadinnasta vastasi Outokumpu Oy. Varsinaisen kaavoitustyön teki yhtiön kaivosmittaaja DI Nils Peronius. Kaavan sisältöön vaikutti kuitenkin huomattavan paljon vuorineuvos Eero Mäkinen. Kaava koostui pääsoin kolmesta erillisestä omakotialueesta: Hovilasta, Outolamminkadusta ja Kyykeristä. Lisäksi kaavassa suunniteltiin keskustan koillisrinnettä sekä liikekeskustaa. Viimeksi mainittua aluetta pyrittiin kehittämään tiiviimpään suuntaan ja mitä ilmeisimmin kohti kivirakentamista. Keskustan koillisrinteeseen oli sijoitettu omakotitaloja suurempia rakennusaloja, jotka voidaan tulkita suunnitellut pienkerrostaloiksi.⁴⁸ Näitä ei kuitenkaan alueelle rakentunut, vaan alue muodostui 1940- ja 1950-luvuilla omakotialueeksi. Rakennussuunnitelman valmistuessa kaava-alue oli jo melkein täysin rakennettu, Hovilaa ja keskustan koillisrinnettä lukuun ottamatta.⁴⁹

Outokummun taajama poikkeaa monista vastaavankokoisista muun muassa siinä, että sitä suunniteltiin ja rakennettiin voimakkaasti myös sota-aikana. Esimerkiksi Mustikkakorven alue valmistui pitkälti juuri tuolloin. Räsälänmäen alueen valmistuminen jäi rauhanteon jälkeiselle ajalle, mutta sota-aikana sinne laadittiin suunnitelmia, joissa alue pyrittiin ottamaan ennen kaikkea asuintuotantoon. Wäinö Gustaf Palmqvist laati vuonna 1942 Outokummun taajaman asemakaavaehdotuksen ja työssä pääpaino oli juuri Räsälänmäen kehittämisessä. Vaikka alue ei toteutunutkaan Palmqvistin suunnitelmien mukaan, voidaan siinä havaita joitakin viitteitä sodan jälkeen toteutettuun alueeseen.⁵⁰

Vuoden 1942 asemakaavassa Palmqvist hahmotteli hieman myös muita Outokummun alueita. Hän suunnitteli paikan luterilaiselle kirkolle ja sen läheisyyteen alueet julkisille rakennuksille. Tämäkin

antoi pohjaa myöhemmille toteutuksille. Alatorin läheisyyteen Palmqvist sijoitti saunarakennuksen ja Yläsaunan viereen Kyykerille hän hahmotteli uutta kansakoulua. Palmqvistin kartassa Outokumpuun suunniteltiin ensimmäistä kertaa taajamatyypisiä viheralueita, joista merkittävin olisi toteutettu Räsälänmäelle. Vuoden 1942 asemakaavasuunnitelmaa ei siis toteutettu sellaisenaan, mutta se antoi joitakin suuntaviivoja muutamien pienalueiden tulevalle suunnittelulle.⁵¹

Osa Palmqvistin laatimasta asemakaavakartasta, jossa päähuomio oli Räsälänmäen kehittämisessä. Kartassa määriteltiin nykyisen kirkon sijainti sekä kirkon ja liikekeskustan väliselle alueelle tuleva julkisten rakennusten alue. Kartassa punaiset ja violetit kohteet olivat suunniteltuja uudisrakennuksia ja mustat olemassa olevia.

Kartta Outokummun kaivosmuseo

Räsälänmäkeä enemmän Palmqvist vaikutti Mustikkakorven suunnitteluun. Vuonna 1941 hän laati Mustikkakorpeen asemakaavan, jota noudatettiin melko pitkälle. Asemakaavassa suunniteltiin muun muassa kahden perheen asuntojen sijainnit ja vedettiin alueen katulinjat. Luhtakadun suunniteltiin nivovan Kyykeriä ja Mustikkakorpea toisiinsa.⁵²

Vuonna 1941 Palmqvist laati Mustikkakorpeen ja osaan Kyykeriä asemakaavan. Kartassa mustalla merkityt rakennukset olivat jo toteutuneet ja värittämättömät olivat osa suunnitelmaa. Kartta Outokummun kaivosmuseo

1950-luvulla Outokumpu Oy oli saanut omilla rakennussuunnitelmillaan ja kaavoituskokeiluillaan järjestettyä omat asuinalueensa. Tämän jälkeen kaavoitusvastuun otti kunta. Kaavoitukseen olikin tarvetta, sillä vuoden 1938 rakennussuunnitelman mukainen rakennustoiminta oli täytetty ja asutus oli työntynyt suunnittelualueiden yli hajanaisiksi tihentymiksi.⁵³

Maaseututaajamien, kuten Outokummun, kaavoitus alkoi yleistyä merkittävämmiin 1960-luvulta alkaen. Ajankohta oli maaseutumaisten kuntien suunnittelun kehittämisessä merkittävä taitekohta, sillä kunnissa olevien taajamien suunnittelumuodoksi säädettiin rakennuskaava ja vuonna 1969 rantojen suunnittelutarpeisiin rantakaava.⁵⁴

Outokummun vanhaa rakennussuunnitelmaa alettiin täydentää, tarkistaa ja laajentaa 1950-luvun lopulla. Varsinaisen rakennuskaavan laatimisesta tehtiin päätös vuonna 1955 ja kaavan laatiminen aloitettiin kaksi vuotta myöhemmin. Kaavoitettava alue käsitti Outokummun ja Kalattoman alueet. Kaava valmistui vuonna 1961 ja lääninhallitus vahvisti sen 1963. Kaavan laati Kuopion maanmittauskonttorin kaavoitustoimisto ja siellä ennen kaikkea maanmittausinsinööri V. Tervola. Kun Outokummusta tuli kauppala vuonna 1968, laki muutti kunnan kaavoitusta. Rakennuskaavasta siirryttiin tarkempaan asemakaavoitukseen.⁵⁵

Vuoden 1963 rakennuskaavan myötä taajaman suunnittelu laajeni liikekeskustan ja Kyykerin alueilta muun muassa Kalattomalle, Jokipohjaan, Partalanmäelle ja Sysmäjärvelle.⁵⁶ Kaava suositteli Outokumpu Oy:n asuinalueiden laajentamista Pohjoisaholle,⁵⁷ minne kaivosyhtiö rakennuttikin kerros- ja rivitaloja vielä saman vuosikymmenen aikana.

Kaava keskittyi asumisen lisäksi liikenteeseen, teollisuuteen, kauppaan, hallintoon ja virkistykseen. Tavoitteena oli hajanaisten taajamarakenteen tiivistäminen ja vapaina kasvaneiden asuinalueiden järjestely, liikekeskustan muotoilu, liikenneolojen järjestely sekä vesi- ja viemäriverkoston suunnittelu.⁵⁸

Vuonoksen malmion löytyminen vuonna 1965 kasvatti osaltaan Outokummun kaavallisia vaatimuksia. Tästä syystä vuonna 1969 hyväksyttiin koko kunnan kattava yleiskaava. Sen tavoitteena oli kauppalan eri osien tehtäväjakojen selkeyttäminen. Keskustaajamaa suunniteltiin kaupunkimaisemmaksi ja samalla sinne pyrittiin keskittämään pääosa asuntotuotannosta sekä kauppa-, palvelu- ja teollisuustoiminnot. Yleiskaava ohjasi myös kaupunkikuvan kokonaisvaltaista kehittämistä.⁵⁹ Kaavan laati joensuulainen arkkitehti Esko Lehti.⁶⁰

Päätös Vuonoksen kaivoksen perustamisesta johti siihen, että Outokumpu Oy pyysi kuntaa kaavoittamaan asuinalueen omistamilleen maille. Näin alkunsa saanut Kaasilan aluetta pyrittiin toteuttamaan lähiöiden suunnitteluperiaatteiden mukaisesti. Yhtenä tavoitteena oli sosiaalisen rakenteen monimuotoisuus, minkä vuoksi alueelle kaavoitettiin kerrostalojen lisäksi omakoti- ja rivitaloja sekä omistus- ja vuokrataloja.⁶¹

Suunnitteluideologialtaan Kaasila suunniteltiin strukturalismin periaatteiden mukaisesti. Strukturalismi korosti arkkitehtuurin anonyymiyttä, urbaania tiiviyyttä ja suorakulmaisen verkoston käyttöä. Lopulta suomalainen strukturalismi näivetty ennen pitkää rutiinirakentamiseksi, jossa rakennukset olivat kolhoa elementtituotantoa. Myös Kaasilan asemakaavan laatinut arkkitehti Esko Lehti teki alueesta tiiviin ja suorakulmaisen.⁶²

Ennen Kaasilan asuinaluetta toteutettiin Pohjoisahon alue. Se on säilynyt yhtenäisenä ja kertoo hyvin 1960-luvun asuinaluesuunnittelun periaatteista. Rakennukset on sijoitettu väljästi maaston muodot huomioon ottaen. Pohjoisaho rakennettiin Outokumpu Oy:n omistamille peltoalueille, joten vanhaa puustoa alueella ei ennestään juuri ollut. Pohjoisahon alueella uutena paikallisena kaupunkisuunnittelun välineenä tulivat lehmukset. Alueen kaikki rakennukset suunnitteli joensuulainen arkkitehti Ensio Lappalainen, jota Outokumpu Oy käytti tuolloin luottoarkkitehtinaan.⁶³ Pohjoisahon asuinalue on Pohjois-Karjalan ensimmäisiä moderneja ja laajempia kerros- ja rivitaloalueita.

1970-luvun alkupuoliskolla kaavoitus alkoi siirtyä yhä enemmän kunnan omiin toimintoihin. Vuonna 1974 Outokummun kauppala palkkasi kiinteistöinsinööriksi Antero Kniivilän. Samalla

kunta sai ensimmäistä kertaa henkilön, jonka vastuualueella ja pääasiallisena työnkuvana oli kaavoitus. Tätä ennen kaavoitus oli hoidettu Joensuun kaupungin kautta ja Outokummun päässä niistä oli vastannut tapauskohtaisesti muun muassa kaupunginjohtaja tai kaupungininsinööri.⁶⁴

Samana vuonna kun Kniivilä tuli kaupungin kiinteistöinsinööriksi, valmistui Outokummun keskustan osayleiskaava. Vuonna 1987 Kniivilän johdolla valmistui keskustan maankäyttösuunnitelma.⁶⁵

1970-luvun aikana taajama-aluetta toteutettiin vahvasti alueen eteläosissa: Jokipohjassa, Partalanmäellä ja Mustolassa. Vuosikymmenen aikana syntyi myös Rummukalanmäen alue. Kalaton täydentyi Männikköpuiston ja Heikinpuiston rivitalovaltaisilla pienalueilla.⁶⁶ Ensimmäisen kerran kunnan historiassa suunniteltiin uusia merkittäviä asuinalueita, joihin ei enää liittynyt Outokumpu Oy:n suoraa vaikutusta. Uudet asuinalueet heijastivat kauppalan kasvavaa roolia yhtiön roolin alkaessa pienentyä.

Kalattoman alueen suunnittelu ja kehittäminen 1970-luvulla liittyi paikkakunnan rakennemuutokseen ja kaivostoiminnan päättymisajatuksiin. Outokumpuun haluttiin korvaavaa teollisuutta ja 1970-luvulla uusiksi työpaikka-alueiksi suunniteltiin Kalatonta ja Sysmäjärveä. Näin tulevien teollisuusalueiden lähetyville suunniteltiin Heikinpuiston ja Männikköpuiston pientaloalueet.⁶⁷ Kalattoman kehittäminen hiipui, kun teollisuuskylä päätettiin perustaa vuosikymmenen lopussa Turulan kankaalle.⁶⁸

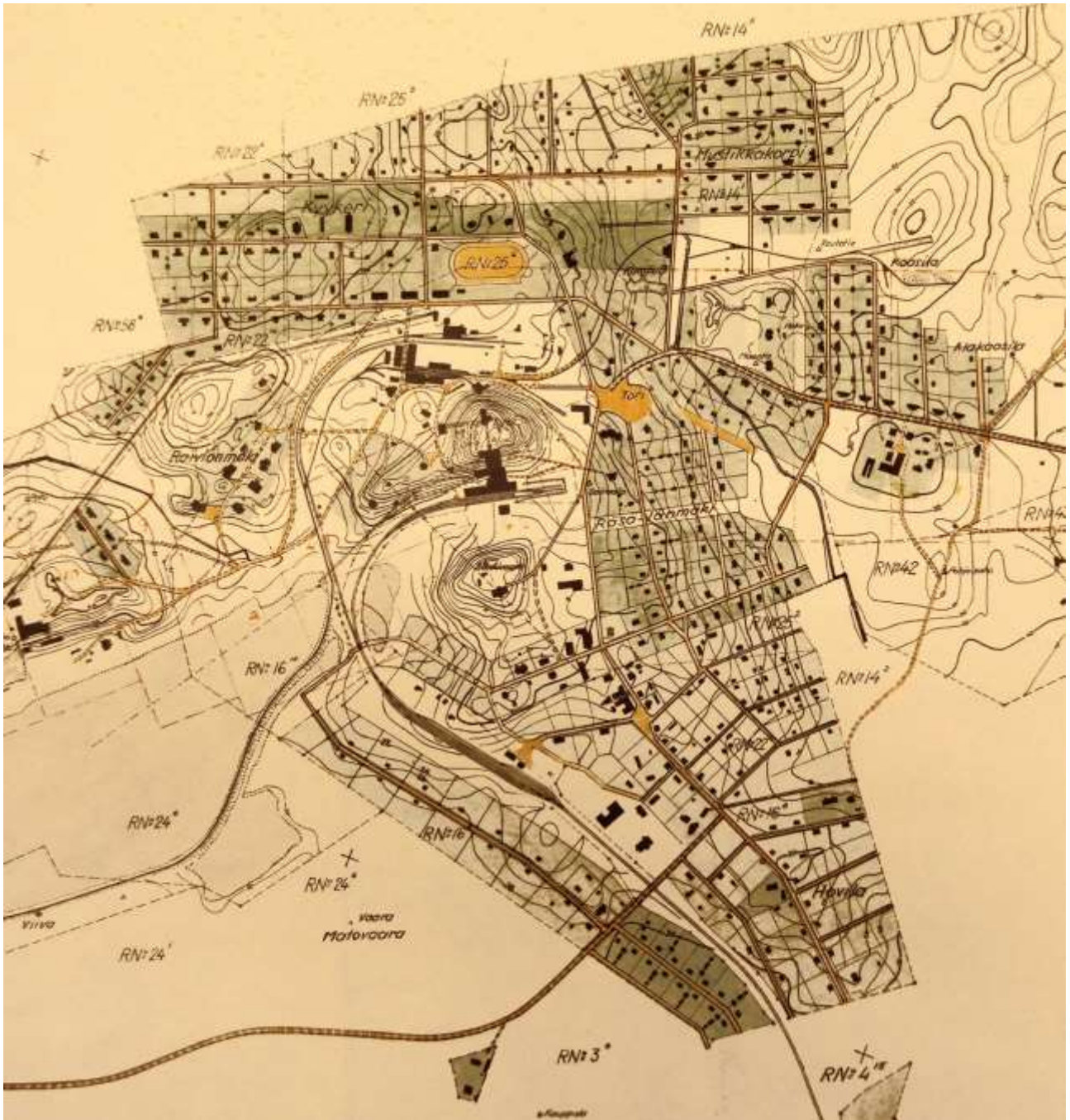
Hovilan alueen rakentuminen kohti taajamatyyppistä aluetta alkoi 1930-luvulla ja siitä kehittyikin väljästi rakentunut puinen omakotialue. Hovila joutui kaupunkirakenteen muutoksen kouriin 1960-luvulta alkaen, jolloin puisten omakotitalojen lomaan suunniteltiin kivisiä omakotitaloja, rivitaloja ja kerrostaloja.⁶⁹ Vuosikymmenen aikana Hovilankadun alkuun toteutettiin myös pieni kerrostaloalue. Kaupungilla oli tavoitteena muodostaa Hovilaan laajempikin kerrostalojen alue Polvijärventien ja Kummunkadun risteyksestä aina Työmiehenkadulle saakka. Näin molemmille puolille Hovilankatua olisi saatu muodostettua kaupunkimaista ja tiivistä ympäristöä. Tavoite ei toteutunut, sillä alueella on lukuisia pieniä yksityisten omistamia tontteja, joten suuremman

kerrostaloalueen synnyttäminen on ollut haasteellista. Lisäksi kunnan linjana on ollut, että pakkolunastuksiin ei ole juuri lähdetty.⁷⁰

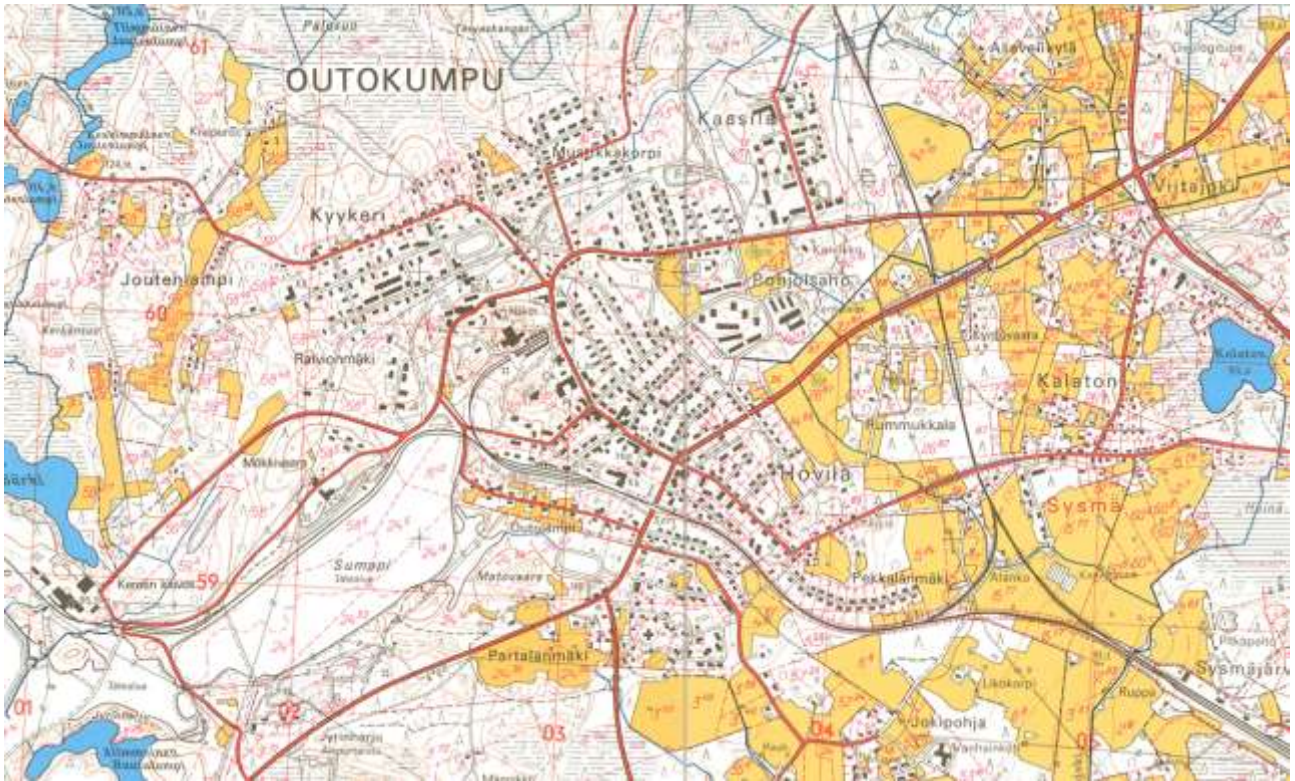
Outokummun taajamaa pyrittiin kehittämään varsin matalana ja kerrostalojen korkeudeksi tuli pääsääntöisesti kolme kerrosta. Toisenlaisiakin mielipiteitä on ollut. Antero Kniivilä muistaa, että esimerkiksi kauppalanjohtaja Pauli Ipatti halusi kuntaan ”isoa ja mahtavaa”. Hän muun muassa ehdotti puoliksi huumorilla, että Rummukalanmäen korkeimmalle kohdalla tulisi rakentaa tornitalo, jonka katolle sijoitettaisiin pyörivä Outokummun vaakuna. Myös liikemiehet esittivät toisinaan korkeampaa rakentamista kuin kaupungin kaavoitus piti tavoiteltavana.⁷¹

Outokummun teollisuus oli aina 1960-luvun loppuun saakka lähes täysin Outokumpu Oy:n varassa. Kun Outokumpu sai seuraavilla vuosikymmenillä uutta teollisuutta kaivosteollisuuden rinnalle, sijoitettiin uusia tuotantolaitoksia taajaman laitamille rauta- ja maanteiden varsille. Teollisuusalueita syntyi Asevelikylään, Alankoon, Kalattomalle ja Sysmäjärven aseman tuntumaan. Vahvin teollisuuden keskittymä syntyi vuonna 1979, kun Turulankankaalle perustettiin teollisuuskylä.⁷²

Outokummun taajaman uusien suurempien asuinalueiden suunnittelu pysähtyi 1970-luvun lopulla, kun Vuonoksen nikkelintuotanto lopetettiin ja Outokummun kaivosta alettiin valmistella alasajoa varten. Työpaikkojen ja väestön vähentyessä uusien asuinalueiden suunnittelulle ei ollut enää tarvetta.

Outokummun kaivoksen ympärille kasvanutta taajamaa noin vuodelta 1950. Tuolloin koko kunnan väkiluku oli vajaat 12 000 asukasta, joista peräti 7 700 asui taajamassa.⁷³ Kartta Outokummun kaivosmuseo

Outokummun taajamaa ja sen ympäristöä vuodelta 1974. Tuolloin Outokumpu Oy oli saanut omat suuret asuinalueprojektinsa päätökseen ja taajaman maankäytön kehittäminen oli siirtynyt jo edellisen vuosikymmenen aikana kunnan vastuulle. 1970-luvun puolivälistä lähtien alkoi myös kaivosyhtiön hidas vetäytyminen paikkakunnalta. Kartta Maanmittaushallitus

5. SUUNNITTELIJOITA

Outokummun taajamassa on joukko sangen tunnettujen arkkitehtien suunnittelemia rakennuksia ja aluesuunnitelmia. Tämä ilmiö on näkynyt kuitenkin vain Outokumpu-yhtiön tilaamassa rakennus- ja yhdyskuntasuunnittelussa. Tunnettujen suunnittelijoiden käyttäminen Outokummun rakennussuunnitteluun alkoi heti kaivostoiminnan alkamisen aikoihin.

Gustaf Wickman (1858–1916) oli tukholmalainen arkkitehti, jolta kaivosyhtiö tilasi 1910-luvun alussa Outokumpuun muutamien puurakennusten piirustuksia. Näistä ovat säilyneet Kyykeri 1, Kyykeri 2 ja Hollola. Kaksi ensin mainittua valmistuivat työnjohtajien asuintaloiksi. Hollolaa sen sijaan käytettiin kaivostoiminnan alkuaikoina muun muassa kaivoksen virkailijoiden kerho- ja

tapaamistilana. Hollolan kanssa identtinen Kumpula-niminen rakennus valmistui kaivosvoudin asunnoksi, mutta tämä kohde purettiin vuonna 1995. Outokummussa Wickmanin arkkitehtuuri edusti klassiseen tyyliin mukautunutta jugendia tai 1910-luvun romantiikkaa.⁷⁴ Ruotsissa hän suunnitteli paljon julkisia rakennuksia kuten kouluja ja sairaaloita, mutta myös liikerakennuksia, kuten pankkeja.

*Alatorin laidalla sijaitseva Hollola on Wickmanin suunnittelema rakennus, jota kaivosyhtiö on käyttänyt muun muassa ruokala- ja kerhotiloinaan.
Kuva Pekka Piiparinen (2006)*

Gustav Wickmanin ohella Uno Ullberg (1879–1944) oli toinen tunnettu arkkitehti, joka suunnitteli Outokumpuun rakennuksia kaivostoiminnan alkuaikoina. Viipurilainen Ullberg oli Outokumpu Oy:n tulevan toimitusjohtajan Eero Mäkisen opiskelutoveri ja hyvä ystävä. Ullbergin piirtämistä puurakennuksista Outokummussa ovat säilyneet entinen kaivoksen sairaala eli Kalmisto (1914), Tuulensuu (1914), Koivikko (1918) ja Lepistö (1926). Ullbergin piirustuspöydältä tuli myös ensimmäinen kaivoksen johtajan asuintalo Sänkivaara (1914), joka tuhoutui kuitenkin 1930-luvun lopulla tulipalossa. Myös Raivionmäelle vuonna 1927 valmistunut Raivio on hävinnyt pois kaupunkikuvasta, sillä se on jouduttu purkamaan. Ullbergin ainoa kivirakennus ja samalla ehkä merkittävin suunnittelutyö Outokummussa oli konttori- ja klubirakennuksen (1936) suunnittelu Alatorille. Rakennuksesta käsin johdettiin Outokumpu Oy:tä aina 1940-luvun puoliväliin saakka. Todennäköisesti Ullbergin suunnittelutyötä on myös Alatorilla sijaitseva kaivoksen ensimmäinen konttorirakennus, joka valmistui vuonna 1913.⁷⁵

Ullbergin suunnittelema Lepistö (1926) edustaa 1920-luvun niukkaa klassismia.

Kuva Pekka Piiparinen (2013)

Ehkä näyttävin Ullbergin suunnittelemista outokumpulaiskohteista on Tuulensuu (1914), joka valmistui kaivoksen virkailijakunnalle, mutta joka tuli tunnetuksi kaivoksen johtavan insinöörin Kaarlo Ilmari Levannon perheen asuintalona. Kerrotaan, että nimen Tuulensuu keksi insinööri Levannon puoliso Aune, sillä rakennus sijaitsi aikoinaan paljaan ja aukean kummun rinteessä. Kuva Pekka Piiparinen (2006)

Wäinö Gustaf Palmqvistin (1882–1964) vaikutus Outokummussa on ollut valtakunnallisesti tunnetuista arkkitehteistä kaikkein merkittävin. Outokumpuun Palmqvist suunnitteli valtaosan Vanhan kaivoksen alueen rakennuksista, kuten rikastamon, nostotornin, nostokonehuoneen sekä rikastevaraston ja –kuivaamon. Rakennuskokonaisuus valmistui 1920-luvun lopulla, mutta Palmqvistin suunnitelmien mukaan alueen rakennuskantaa täydennettiin 1930–1950-luvuilla.

Kaivosalueen tuntumaan Palmqvist suunnitteli muun muassa Yläsaunan (1937), Sairaalan (1938), Paloaseman (1937) ja Outokumpu Oy:n toimitusjohtaja Eero Mäkisen perheasunnoksi Sänkivaaran (1939). Lisäksi Palmqvist piirsi 1930-luvulla asuintaloja sekä työväestölle että virkailijakunnalle. Edelliseen ryhmään kuuluu useiden kymmenien kahden perheen työläisasuntojen suunnittelu ja johtavassa asemassa oleville Palmqvist suunnitteli taloja ennen kaikkea Raivionmäen alueelle. Rakennussuunnitelmien lisäksi hän laati Outokumpu Oy:lle asunalueiden kaavoja ja yleissuunnitelmia vuosina 1939–1942. Kuusjärven kunnalle hän suunnitteli kansakoulun, joka valmistui vuonna 1940.⁷⁶

Kaivoksen sairaalarakennuksessa näkyvät funktionalismin ja klassismin tyylipiirteet. Sairaalan Palmqvist suunnitteli 1930-luvun jälkipuoliskolla. Kuva Outokummun kaivosmuseo

Palmqvistin suunnittelema Yläsauna (1937) valmistui monitoimitilaksi. Saunan lisäksi siellä oli pyykinpesutilat, kirjasto ja kokoussali, jota käytettiin myös liikuntasalina. Kuva Pekka Piiparinen (2013)

Helsingissä arkkitehtitoimistoaan pitänyt Palmqvist suunnitteli teollisuuden tarpeisiin myös muualla Suomessa, kuten Kaukaan Tehdas Oy:lle Lauritsalaan, Serlachius Oy:lle Mänttään, Kaukaan Paperitehdas Oy:lle Jyväskylään, Elektrokemiallinen Oy:lle Imatralla, Äänekoski Ab:lle Äänekoskelle, Tako Oy:lle Tampereelle, Kemi Oy:lle Kemiin, Jacobstadts Cellulosa Ab:lle Pietarsaaseen sekä Yhtyneet Paperitehtaat Oy:lle Myllykoskelle ja Jämsänkoskelle. Outokumpu Oy:n Imatran kuparitehtaan ja Porin metallitehtaan suunnitelmat olivat myös Palmqvistin laatimia.⁷⁷ Palmqvistin ehkä tunnetuin rakennussuunnitelma on Helsingin kaapelitehdas (1943–1954), joka tuli 1980-luvun lopusta saakka tunnetuksi ”kulttuuritehtaana”. Helsingin kantakaupungissa on Kaapelitehtaan lisäksi lukuisia muitakin Palmqvistin suunnittelema rakennuksia.⁷⁸

Outokummun kaivosyhdyskunnan pientalojen suunnittelijoista tärkeimpiä olivat rakennusmestarit, mikäli kriteerinä on rakennusten määrä. Kaivoksen rakennusosaston johtaja Kauko Vartiainen suunnitteli rakennuksia sekä Outokumpu Oy:lle⁷⁹ että kaivosyhtiötä palveleville työläisperheille.⁸⁰ Vartiaisen suunnittelema olivat muun muassa kaikki Torikadulle (nykyinen Kiisukatu) toisen maailmansodan jälkeen valmistuneet neljän perheen talot,⁸¹ jotka on kaikki sittemmin purettu. Myös Vartiaisen seuraaja Leo Löppönen osallistui Outokummun rakennusten suunnitteluun. Hän laati insinööripiirustukset lukuisiin rakennuksiin, kuten liikekeskustassa Osuuspankin laajennukseen ja elokuvateatteri Maritaan. Näitä teknisiä suunnitelmia Löppönen laati virkatöidensä ohella ”viraapelitöinä”.⁸² Outokumpu Oy:n rakennusmestareista myös Y.I. Immonen laati useisiin yksityisten asuinrakennuksiin piirustukset.⁸³

1950-luvulla Outokummun kaivos käytti useissa kohteissa Arkkitehtitoimisto Blomstedt & Lampénin suunnittelutyötä. Merkittävimpiä arkkitehtitoimiston Outokumpuun suunnittelema kohteita ovat Kyykerin modernit 1950-luvun rivitalot ja liikekeskustassa nk. Käärmetalo, joka valmistui vuonna 1955. Arkkitehtitoimisto Blomstedt & Lampén suunnitteli Outokummun kaivoksen lisäksi joukon rakennuksia myös Kuusjärven kunnalle, kuten kaupungintalon (1956).

Märta Blomstedtin ja Matti Lampénin arkkitehtitoimisto oli aikoinaan kohtalaisen tunnettu ja sen merkittävimpiä töitä ovat muun muassa Aulangon hotelli (1938), Ruuskasen pukutehdas Tampereella (1942), Hämeenlinnan postitalo (1952) ja Outokumpu Oy:n pääkonttoritalo – Kuparitalo – Helsingin Töölössä (1958).

Märta Blomstedt piti myöhemmin arkkitehtitoimistoa myös Olli Penttilän kanssa. Outokumpuun he suunnittelivat Kaasilaan kolme identtistä omakotitaloa: Kupariperä 2, 4 ja 6. Olli Penttilä (1925–2006) työskenteli muun muassa Helsingin kaupungin rakennusvalvonnassa yli 20 vuotta. Penttilä toimi myös Oulun yliopiston arkkitehtiosaston erikoisopettajana ja oli edistämässä aktiivisesti Rakennustarkastusyhdistyksen toimintaa. Vuonna 1980 Olli Penttilä sai yhdessä kollegojensa Marja Heikkilä-Kauppinen ja Mauno Nousiainen kanssa Rakennus- ja yhdyskuntasuunnittelun valtionpalkinnon.⁸⁴

Outokummun kaivoksen entinen rakennusosaston johtaja Leo Löppönen muistaa, että arkkitehti Matti Lampén oli 1950-luvulla vanhahko herrasmies, jonka kanssa Löppönen neuvotteli useiden outokumpulaiskohteiden rakentamisesta. Löppönen kertoo, että Lampén oli Outokummun kaivoksen sosiaalipäällikkö Paavo Turtolan lanko. Löppönen ei kuitenkaan usko, että tämä olisi vaikuttanut siihen, että Lampénin toimisto sai runsaasti töitä Outokummusta.⁸⁵

Vuonna 1963 valmistuneen Pohjoisahon kansalaiskoulun ja sen viereiset opettajien rivitalot suunnitteli valtakunnallisesti kohtalaisen tunnettu arkkitehti Osmo Sipari. Leo Löppönen muistelee jälkepäin, että ”hän oli hyvä arkkitehti, mutta hiton jääräpäinen”. Löppönen kertoo, että kunta järjesti koulun suunnittelusta arkkitehtikilpailun ja Löppönen tuli kunnaninsinöörinä valvomaan rakennuksen viimeistelyä. Löppönen kertoo, että ”se kaveri [Sipari] ei pitänyt aikatauluista mitään. Se oli semmoinen herra.”⁸⁶

Kuvan oikeassa laidassa olevan Pohjoisahon kansalaiskoulun sekä sen vieressä olevat rivitalot suunnitteli arkkitehti Osmo Sipari. Kuvassa Pohjoisahon aluetta 1960-luvun jälkipuoliskolla. Kuva Outokummun kaivosmuseo

1960-luvulta lähtien Outokummun rakennus- ja yhdyskuntasuunnittelua alettiin toteuttaa etupäässä paikallisten ja maakunnallisten toimijoiden tahoilta. Tuolloin esiin nousivat joensuulaiset arkkitehdit. Esimerkiksi Pohjois-Karjalan lääninarkkitehti Ensio Lappalainen suunnitteli sekä Pohjoisahon alueen että sen rakennuskannan.⁸⁷ Näiden lisäksi hänen suunnittelemaansa 1960-luvulla toteutettuja rakennuksia ovat muun muassa Osuuspankin laajennus, Hovilankadun kerrostalot ja Kaasilan ensimmäiset kerrostalot.⁸⁸

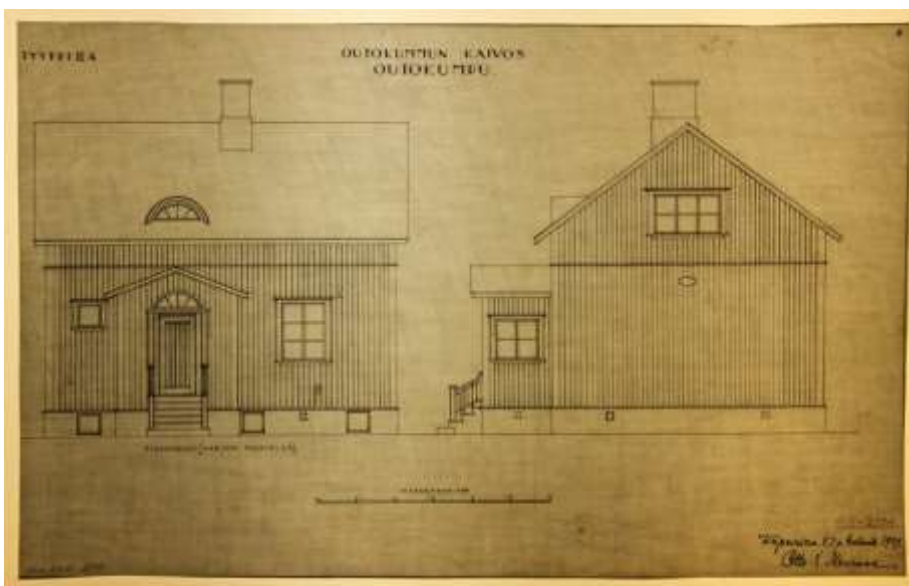
Myös arkkitehdit Jyrki Roos ja Esko Lehti olivat joensuulaisia. Roos suunnitteli 1970-luvulla liikekeskustaa ja hänen toimistonsa laati asemakaavat myös Mustolaan, Rummukkalanmäelle sekä Kalattoman Heikinpuistoon ja Männikköpuistoon.⁸⁹ Esko Lehden käsialaa on Kaasilan alueen asemakaava vuodelta 1968. Lehti suunnitteli myös liikekeskustan 1960-luvun merkittävimmän kohteen Hotelli Malmikummun.

Kaasilan kerrostaloalue on pääosin kahden joensuulaisen arkkitehdin luomus. Esko Lehti suunnitteli asemakaavan ja Ensio Lappalainen suurimman osan kerrostaloista. Kuva Pekka Piiparinen (2012)

Tunnetuin Outokummussa vaikuttaneista yhdyskuntasuunnittelijoista on Otto-Livari Meurman (1890–1994). Hän toimi muun muassa Suomen ensimmäisen asemakaavaopin professuurin haltijana vuodesta 1940 lähtien. Pohjois-Karjalassa hänen ehkä merkittävin työnsä on Joensuun kaupungin ensimmäisen yleiskaavan laatiminen (1953) yhdessä Olli Kivisen (1921–1999) kanssa. Muualla Suomessa Meurmanin töitä on runsaasti ja hänen vaikutuksensa Suomen 1900-luvun kaupunkisuunnitteluun on suunnittelijoista kaikkein merkittävin. Hän laati useisiin Suomen kuntiin ja kaupunkeihin yleis- ja asemakaavoja, joilla oli useimmiten ratkaiseva vaikutus kaupunkien myöhempään visuaaliseen ilmeeseen. Tunnetuin kaavoitustyö Meurmanilta lienee Helsingin Puu-Käpylä 1920-luvulta.

Outokummussa Meurman laati taajaman asemakaavan 1920-luvun lopulla. Hänen suunnitelmissaan Outokummusta olisi kehittynyt hyvinkin kaupunkimainen taajama jo varhain, mutta Outokumpu Oy päätti luopua Meurmanin kaavoituksen täytäntöönpanosta. Asemakaavan lisäksi hän suunnitteli myös rakennuksia. Näistä ainakin yksi tyyppitalomalli toteutettiin Outokummussa 1930-luvulla osoitteessa Syrjäkatu 10.

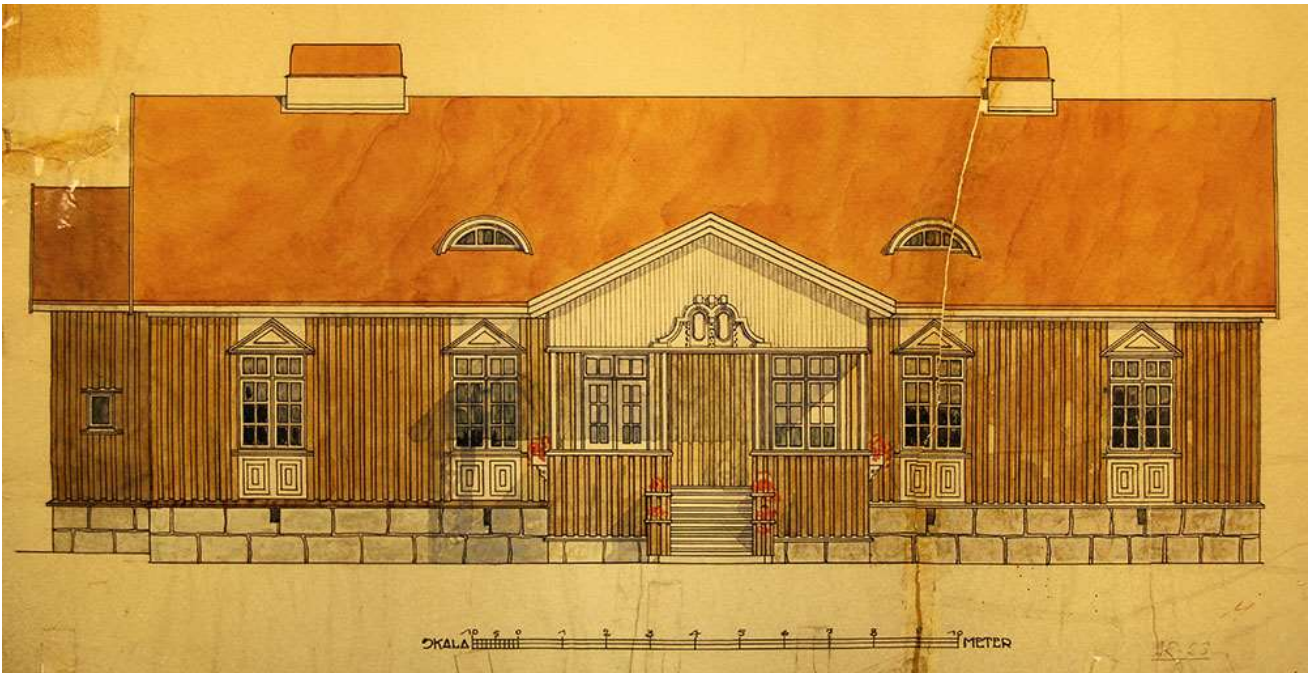
Meurman suunnitteli laatimaansa Outokummun kaivosyhdyskuntaan myös rakennuskantaa ja näistä suunnitelmista tunnetaan vain Syrjäkatu 10:een 1930-luvulla valmistunut omakotitalo. Piirustus Outokummun kaivoseuseo

6. OUTOKUMMUN ARKKITEHTUURI

Outokummusta voidaan löytää lähes kaikki tärkeimmät arkkitehtuurin päätyylisuuntaukset 1910-luvulta 1970-luvulle. Näin Outokummun rakennusten suunnitteluhistoria antaa käsitystä 1900-luvun suomalaisesta rakennussuunnittelusta. Tyyllisuuntausten lisäksi outokumpulainen arkkitehtuuri on monipuolista toiminnallisesti. Kaivosyhtiö rakensi taajamaan teollisuusrakennuksia, asuintaloja ja kaivosyhdyskunnan huoltoon liittyviä rakennuksia. Taajamasta löytyy paljon omakotirakennuksia, mutta myös rivi- ja kerrostaloja. Liikekeskustan vahvaa rakentamisen aikaa olivat 1950- ja 1960-luvut ja vielä tänäkin päivänä kyseisten vuosikymmenien rakennukset ovat kaupunkikuvallisesti alueen hallitsevimpia.

Outokummun kaivosyhdyskuntaa suunnittelivat niin paikalliset rakennusmestarit, joensuulaiset arkkitehdit kuin myös valtakunnallisesti merkittävät ja tunnetut arkkitehdit. On myös todennäköistä, että aikoinaan kaava-alueen ulkopuolella rakennuksia suunnittelivat kouluttautumattomat suunnittelijat, etenkin Kalattoman alueella. Otaksuttavasti Outokummussa on kuitenkin käytetty huomattavasti enemmän korkeasti koulutettuja arkkitehteja kuin monessa muussa vastaavankokoisessa kunnassa. Varsinkin Outokumpu Oy käytti korkeasti koulutettuja arkkitehteja, joiden myötä taajaman rakennettu ympäristö sai tiettyä laatua.

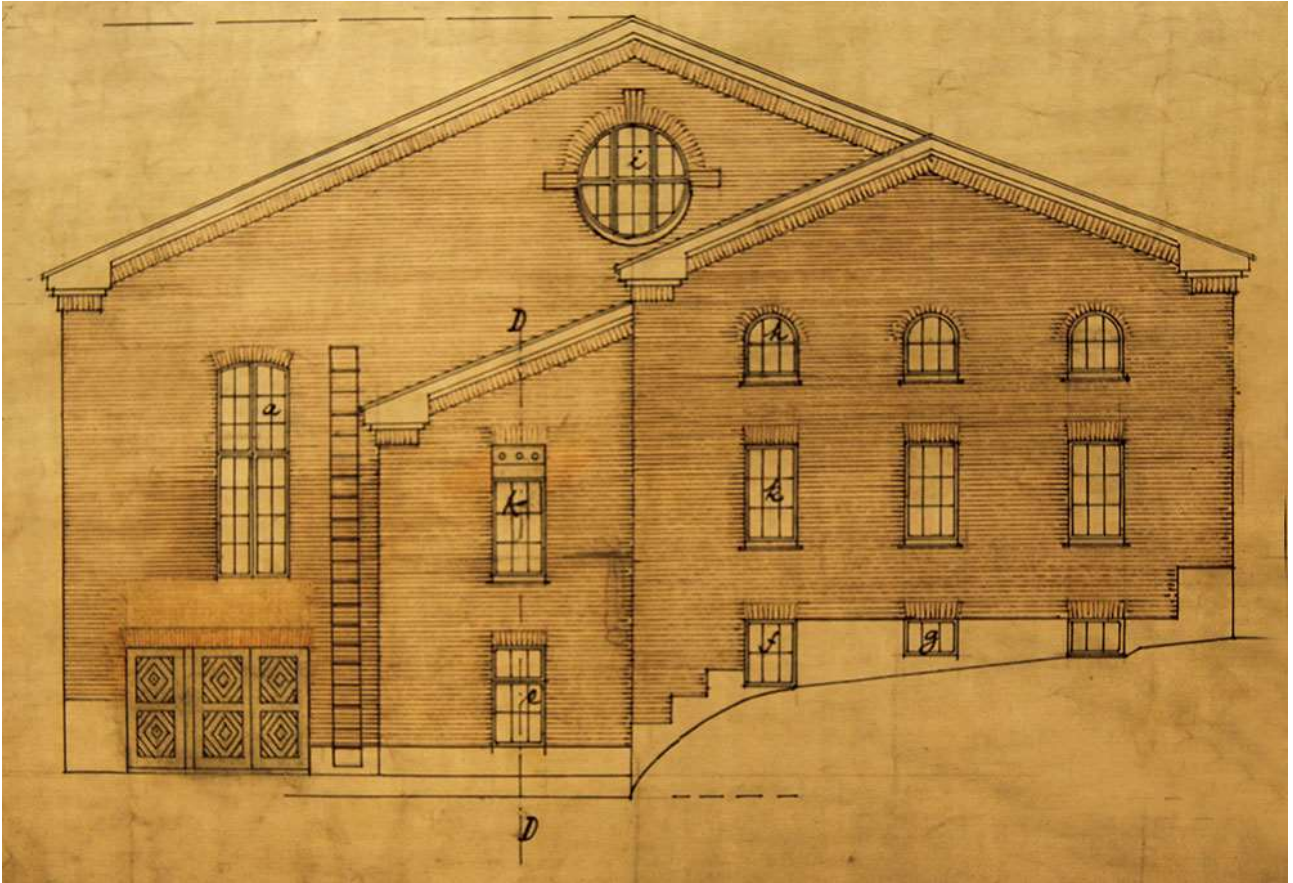
Kun Outokummun kaivosyhdyskuntaa alettiin rakentaa 1910-luvulla, vallalla olivat jugendin tai toiselta nimeltään art nouveau'n jälkimainingit. Jugendin ohella vuosikymmenen arkkitehtuuria on nimitetty usein jugendklassismiksi.⁹⁰ Runsasmuotoinen ja luonnosta inspiraatiota saanut jugend alkoi saada yhä kurinalaisempia piirteitä ja arkkitehtuuri alkoi palailla takaisin klassismiin. Myös 1910-luvun outokumpulaisessa kaivosyhtiön arkkitehtuurissa oli sekä jugendin että klassismin piirteitä. Toisissa rakennuksissa jugend oli paremmin esillä, kun taas toisten rakennusten arkkitehtuuri enteili yhä selvemmin klassismiin palaavaa suuntausta. 1910-luvun jugendklassismin edustavimpia rakennuksia ovat Uno Ullbergin Kalmisto (1913) ja Tuulensuu (1914) sekä Wickmanin Hollola (1912).

Vanhan Sankivaaran (1913) näkyvin tyylisuuntaus oli jugendklassismi. Tässä rakennuksessa jugend näkyi muun muassa kuistin sisäänkäynnin yläosassa olevassa koristeaiheessa ja ikkunoiden alla olevissa kuvioissa. Klassismia taas edustavat ikkunoiden yllä olevat kolmiot ja kuistin päätykolmio. Rakennus paloi vuonna 1938 ja sen tilalle rakennettiin kivinen Sankivaara (1939). Kuva Outokummun kaivosmuseo

1920-luvun suomalainen arkkitehtuuri palasi klassismiin, tosin niukemmin koristeltuna kuin esimerkiksi 1800-luvulla. Uno Ullbergin ainoa tuon vuosikymmenen jäljelle jäänyt rakennus on Lepistö (1927), jonka niukan klassismin tyylipiirteet ovat tuskin havaittavissa.

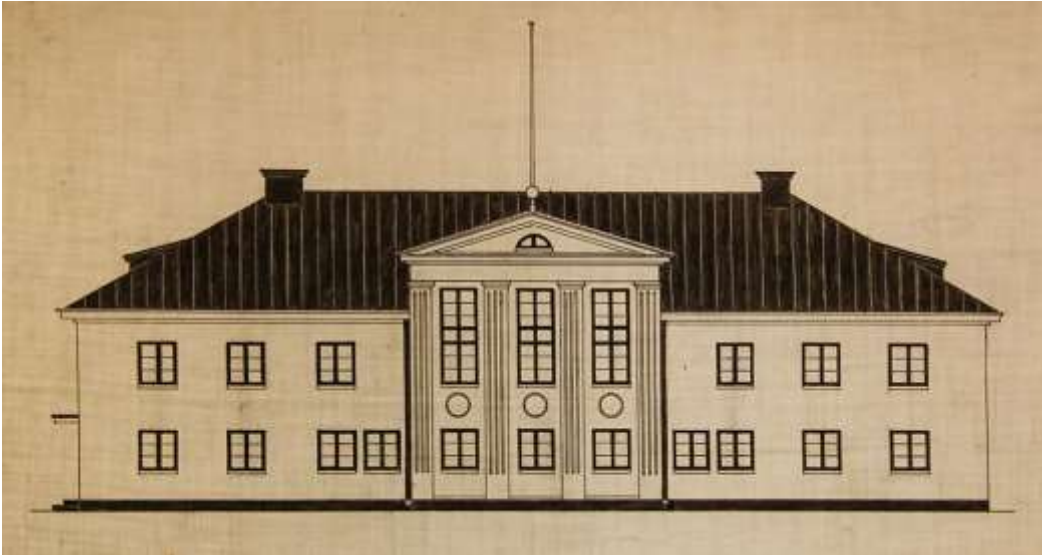
Wäinö Gustaf Palmqvistin Vanhan kaivoksen rakennuksissa klassismi on esillä selvemmin. Kaivosrakennuksissa on runsaasti 1910-luvun klassismin koriste-elementtejä, kuten päätykolmioita, lunetti-ikkunoita, pyöreitä ikkunoita ja korostettuja räystääskulmia. Palmqvist jatkoi klassismin perinnettä myös Outokummun asuinarkkitehtuurissa, mikä näkyy ehkä selvimmin Raivionmäelle 1930- ja 1940-luvuilla suunnitelluissa rakennuksissa.

Palmqvistin Outokumpuun 1920-luvun lopulla suunnittelema rakennus oli tyylillisesti klassismia. Kuvan voima-aseman julkisivussa tyylisuunta näkyi muun muassa päätykolmioaiheissa, symmetrisyydessä, ullakon ympyrä-ikkunoissa ja räystääskulmien korostamisessa. Piirustus Outokummun kaivosmuseo

Harjula (1933) oli ensimmäinen Palmqvistin suunnittelema asuintalo Outokumpuun. Puisen rakennuksen klassismi näkyy muun muassa päätykolmioissa ja korostetuissa päätyjen nurkissa. Kuva Pekka Piiparinen (2006)

Yksi hienoimmista klassismiin tukeutuvista outokumpulaisista rakennuksista on Palmqvistin suunnittelema Yläsauna (1937). Rakennuksessa on klassismille tyypillisiä piirteitä ennen kaikkea keskirisaliitin päätykolmio sekä sen yhteydessä olevat pilasterit. Säännölliset ikkunajaot ja aumakatto ovat myös tyypillisiä aikakauden klassismille. Erikoista rakennuksessa on, että paraatijulkisivu ei ole kadulle (Tehtaankatu) vaan Outokummun kaivoksen entiselle urheilukentälle päin. Piirustus Outokummun kaivosmuseo

Arkkitehtuurissa yksi funktionalismin piirteistä oli sileät ja valoisiksi rapatut julkisivut. Ne olivat kuitenkin edelleen tiilestä muurattuja, sillä betonisia julkisivuelementtejä ei vielä osattu valmistaa.⁹¹ Suunnitteluideologiaan kuului, että rakennuksien muotoilun ja koristelun tuli olla alisteisia niiden käyttötarkoituksille. Koristelu, jolla ei ollut käytännön funktiota, tuli karsia pois. Outokumpuun funktionalismin toivat Wäinö Gustaf Palmqvist ja Uno Ullberg. Ensin mainitun tärkein funktionalistinen rakennussuunnitelma koski entistä paloasemaa (1937) ja Ullbergin ainoa funktionalismin aikakautena Outokumpuun suunnittelema rakennus oli kaivosyhtiön uusi konttorirakennus (1936). Molemmat kohteet valmistuivat Alatorille, joka oli outokumpulaisen kaivostoiminnan kukoistuksen aikoina tärkeä hallinnon, kaupan ja liikenteen paikka.

Funktionalitista Alatoria vuodelta 1946. Oikeanpuoleinen rakennus on Palmqvistin suunnittelema kaivoksen paloasema ja vasemmanpuoleinen Ullbergin piirtämä kaivosyhtiön konttorirakennus. Kuva Outokummun kaivosmuseo

Funktionalismi oli aloittanut arkkitehtuurissa modernismin, joka jatkui toisen maailmansodan jälkeen. Myös tuolloin Outokummun taajaman rakennussuunnittelu oli seudullisesti ja pitkälti myös maakunnallisesti laadukasta. Teollisuusarkkitehtuuri oli jo pelkän Keretin kaivoksen (1954–1989) avaamisen myötä valtakunnallisestikin omalaatuista, mutta myös asuinarkkitehtuurissa Outokumpu Oy jatkoi laadukasta rakentamista. 1950-luvun jälkipuoliskolla toteutettiin esimerkiksi Joensuun seudun ja mahdollisesti koko Pohjois-Karjalan ensimmäiset modernit rivitalot.

Myös kerrostalorakentamisessa Outokummusta löytyy joitakin maakunnallisesti poikkeuksellisia piirteitä. Ensimmäisiä ehjiä kerros- ja rivitalojen muodostamia kokonaisuuksia koko Pohjois-Karjalassa oli Pohjoisahon toteuttaminen 1960-luvulla. Alue suunniteltiin harkiten kokonaisuutena ja sinne sijoitettiin huomattavat määrät uusia lehtipuita sekä pieni uima-allas. Asuinalueen viihtyisyyteen panostettiin. Pohjoisaholla toteutettiin myös laadukasta kunnallista rakentamista. Vuonna 1965 alueelle valmistui Pohjoisahon kansalaiskoulu opettajien rivitaloasuntoineen. Kokonaisuuden suunnitteli arkkitehti Osmo Sipari.

Kivisten asuinkerrostalojen rakentaminen paikkakunnalla alkoi vuonna 1949 Outokumpu Oy:n toimesta Kyykerin Tehtaankadulla ja Kuusjärven kunta seurasi yhtiön viitoittamaa tietä seuraavalla vuosikymmenellä. Tuolloin taajama-alueelle valmistui yhteensä neljä kunnan työntekijöille suunniteltua asuinkerrostaloa. Tämän lisäksi liikekeskustaan sijoittui useitakin liike- ja asuinkerrostaloja. Kerrostalojen arkkitehtoninen taso ei kuitenkaan yltänyt tuonaikaisten rivitalojen laatuun.

2000-luvulta katsottuna Outokummun taajaman arkkitehtuurin taso verrattuna maakunnan muihin taajamiin – Joensuuta lukuun ottamatta – alkoi tasoittua toisen maailmansodan jälkeen. Ennen toista maailmansotaa Outokumpu-yhtiö oli käyttänyt kaivosyhdyskunnassa maamme eturivin arkkitehteja, mikä näkyi rakennuskannan laadussa. Tämä kehitys pysähtyi toisen maailmansodan jälkeen, vaikka ennen kaikkea 1950- ja 1960-lukujen rivitalosuunnittelu olikin Outokummussa poikkeuksellisen laadukasta.

Outokumpu Oy:n asema rakennuttajana oli ylivoimaisessa asemassa aina 1960- ja 1970-lukujen taitteeseen saakka. Outokumpu-yhtiö pystyi pääomallaan toteuttamaan laadukkaita asuintaloja houkutellakseen paikkakunnalle osaavaa työvoimaa. Yhtiön alkaessa suunnitella paikkakunnalta vetäytymistä 1970-luvulta lähtien, eivät muut rakennuttajat kyenneet pienemmillä pääomilla yhtä laadukkaaseen arkkitehtuuriin kuin varakas kaivosyhtiö. Kaivostoiminnan loppumisen häämöttäessä suomalainen teollisuus alkoi luopua ajatuksesta, että sen olisi oltava mukana järjestämässä asuntoja työntekijöilleen.

1950-luku on outokumpulaisessa arkkitehtuurissa yksi mielenkiintoisimmista ajanjaksoista. Tuolloin vilkasta rakentamistoimintaa toteutti Outokumpu Oy:n lisäksi liike-elämä ja omakotirakentajat. Viimeksi mainitut rakensivat ajalle tyypillisiä rintamamiestaloja, kun taas Outokumpu-yhtiön asuinrakennustoiminta oli melko edistyksellistä. Asuintalo- ja teollisuusarkkitehtuuri toteutettiin edelleen laadukkaana ja vuosikymmenen aikana Wäinö Gustaf Palmqvist laati viimeisimmät rakennussuunnitelmansa Outokumpuun. Tuolloin Vanhan kaivoksen alue täydentyi vuosikymmenen alussa valmistuneilla rikastevarastolla ja -kuivaamolla.

Outokummun 1950-luvun arkkitehtuurissa merkittävin suunnittelijataho oli kuitenkin Arkkitehtitoimisto Blomstedt & Lampén. Märta Blomstedt ja Matti Lampén suunnittelivat ahkerasti sekä Outokumpu Oy:lle että Kuusjärven kunnalle. Jo aiemmin mainittujen yhtiön rivitalojen lisäksi heidän laadukasta arkkitehtuuriaan esiintyy myös kunnantalossa (1956). Blomstedt ja Lampén suunnittelivat kunnalle myös kaksi kerrostaloa. Mahdollisesti myös seurojentalo (1955) ja sen viereinen huoltoasema (1955) ovat saman arkkitehtitoimiston suunnittelemia. Arkkitehtitoimisto Blomstedt & Lampénin käyttö sekä yhtiön että kunnan rakennussuunnittelutöihin kertoo organisaatioiden läheisestä suhteesta.

Arkkitehtitoimisto Blomstedt & Lampénin suunnittelema Outokummun kaupungintalo (1956) on laadukkainta outokumpulaista 1950-luvun julkista rakennussuunnittelua. Kuva Pekka Piiparinen (2013)

Liikekeskustan kupeeseen vuonna 1956 valmistunut Arkkitehtitoimisto Blomstedt & Lampénin suunnittelema rivitalo (nk. Käärmetalo) on Pohjois-Karjalan ensimmäinen moderni rivitalo. Kuva Pekka Piiparinen (2013)

1950-luvun laadukasta arkkitehtuuria edustaa myös evankelisluterilainen kirkko, jonka suunnittelun aloitti Bertel Liljequist, mutta jonka saattoi loppuun Samuel Salvesen. Kirkko valmistui lähelle Vanhaa kaivosta Outokumpu Oy:n maille vuonna 1955.

Vaikka Outokummun taajamaan valmistui kaunis uusi kirkko vuonna 1955, oli Kuusjärven puukirkko paikkakunnan pääkirkkona vuoteen 1972 saakka. Kuva Pekka Piiparinen (2013)

Vuonoksen kaivoksen avaaminen vuonna 1967 aiheutti Outokumpuun viimeisimmän rakennusbuumin, jonka seurauksena taajamaan toteutettiin muutama yksityinen laadukas rakennushanke. Näistä merkittävin on hotelli Malmikumpu, joka valmistui vuonna 1968. Joensuulaisen arkkitehti Esko Lehden suunnittelema rakennus on poikkeuksellisen laadukas aikansa tuote, joka sopeutuu hyvin liikekeskustan kaupunkikuvaan tuoden siihen kuitenkin omaa urbaaniuttaan ja omalaatuisuuttaan. Malmikummun rakennus poikkeaa monista muista vuosikymmenen aikana toteutetuista jäykkämuotoisista liikerakennuksista siten, että kohteesta löytyy kaarevia muotoja. Nauhaikkunat ja tasakatot kertovat kohteen modernista luonteesta, mutta julkisivujen paikallamuuraus sitoo sen rakennustekniikan käsityöperinteeseen. Myös Malmikummun asemakaavallisessa sijoittelussa on sekä vanhaa että uutta: Outokummun pääkadun Kummunkadun kohdalla rakennus on kiinni katulinjassa, kun taas tyypilliseen aikansa tapaan osa rakennuksen edustasta – Asemakadun sivusta – suunniteltiin paikoitusalueeksi.

Hotelli Malmikumpu on yksi näyttävimmistä liikekeskustan rakennuksista.

Kohteen on suunnitellut joensuulainen arkkitehti Esko Lehti.

Kuva Pekka Piiparinen (2012)

Vuonoksen kaivoksen avaaminen aiheutti Outokumpuun toistaiseksi viimeisimmän rakennusbuumin 1960- ja 1970-lukujen taitteeseen.

Kuvassa Vuonoksen kaivoksen tuotantolaitoksia vuonna 1971.

Kuva Outokummun kaivosmuseo

7. OUTOKUMPU-YHTIÖN ALUEET

7.1. Vanha kaivos

Outokumpu-yhtiön maa-alueet sijaitsivat pääosin nykyisen taajaman pohjoisosissa ja olikin luontevaa, että teollisuusrakennusten lisäksi myös yhtiön asutustoiminta keskittyi sinne. Outokumpu Oy:n paikallisessa rakentamisessa sekä arkkitehtonisesti että historiallisesti arvokkain kokonaisuus on Vanhan kaivoksen alue. Vanhan kaivosalueen vanhimmat säilyneet rakennuskohteet ovat 1920-luvun lopulta ja ne ovat Wäinö Gustaf Palmqvistin suunnittelema. Tuon ajan merkittävimmät uudet rakennukset olivat rinnerikastamo, nostotorni, murskaamo, korjauspaja, veturitalli, kaivostupa ja voima-asema.⁹² Tyylillisesti Vanhan kaivoksen vanhimmat osat muodostavat yhtenäisen klassistishenkisen kokonaisuuden.

1930-luvun lopulta lähtien alueen rakennuskanta muuttui yhä voimakkaammin funktionalismin suuntaan. Vuonna 1937 valmistui nykyään Malmitalona tunnettu rakennus, johon alun perin sijoitettiin sähkökorjaamo sekä sosiaalitiloja. Tässä rakennuksessa voidaan kuitenkin huomata vielä klassismin vaikutteita. Klassismin ja funktionalismin sekoitus näkyi myös muun muassa Tehdasalueen ulkopuolelle mutta sen välittömään läheisyyteen valmistuneessa Yläsaunassa (1937) ja kaivoksen isännöitsijän uudessa asuintalossa Sänkivaarassa (1938).

Puhdasta funktionalismia edustivat 1930-luvun lopulla rikastustehtaan yhteyteen valmistunut rikastustehtaan laboratorio, jossa aloitti myöhemmin kaivosammattikoulu, kaivoksen paloasema (1937) ja kaivoksen konttori- ja klubitilat (1936).⁹³ Muut Vanhan kaivoksen alueen kohteet olivat Palmqvistin käsialaa, vain Alatorille valmistunut konttorirakennus oli Uno Ullbergin piirtämä.

1950-luvun alussa Vanha kaivos sai viimeiset laajennuksensa, kun rikastustehtaan yhteyteen valmistuivat massiiviset rikastekuivaamo ja rikastevarasto Palmqvistin suunnittelemina. Kohteet valmistuivat vuosina 1951 ja 1952. Vuonna 1954 malminnosto Vanhalla kaivoksella lopetettiin, kun taas rikastustehtaassa aloitettiin kaivoksen entisen jätehiekan uudelleenrikastaminen. Vanhan

kaivoksen viimeinen teollinen kausi ajoittui 1960- ja 1970-lukujen taitteeseen, jolloin laitosta käytettiin koerikastamona.⁹⁴

Vanhan kaivoksen aluetta 1930- ja 1940-lukujen taitteessa. Kuva Outokummun kaivosmuseo

1960-luvulta lähtien Vanhaa kaivosta avattiin pikkuhiljaa matkailukäyttöön. Outokummun Matkailijayhdistyksen toimesta avattiin kaivostorni ja sen juurella olevaan entiseen murskaamorakennukseen kaivostyönäyttely. Tätä toimintaa varten Outokumpu Oy ja Outokummun Matkailijayhdistys laativat vuokrasopimuksen. Matkailijayhdistys perusti kummun rinteeseen myös kioskirakennuksen.⁹⁵

Vuonna 1981 Outokummun kaupunki, Outokumpu Oy ja Matkailu Oy perustivat Outokummun Matkailu Oy:n, jonka toiminta-ajatus oli kehittää alueesta perhematkailukohde. Näkyvimmäksi aikaansaannokseksi nousi Vuorenpeikonmaa, joka avattiin vuonna 1985.⁹⁶ Neljä vuotta

myöhemmin osapuolet sopivat Vanhan kaivoksen alueen käyttöoikeudesta matkailutarkoituksiin. Alue jäi kuitenkin edelleen Outokumpu-yhtiön hallintaan.⁹⁷

Matkailua varten kummun läpi louhittiin 1980-luvun puolivälissä museotunneli. Louhintatyöt suoritti Pohjois-Karjalan ammatillinen kurssikeskus ja tilaajana toimi Outokummun Matkailu Oy.⁹⁸ Tunneliin sijoitettiin muun muassa museon esineitä ja tunnelin Kyykerin puoleiseen päähän rakennettiin ravintola Karbidi. Museotunnelia laajennettiin vuonna 2014. Merkittävää oli myös Outokummun kaivoseumun perustaminen vuonna 1982. Sen käyttöön luovutettiin 1920-luvun lopulla valmistunut Kaivostupa. Museon esineitä sijoitettiin Kaivostuvan ja tunnelin lisäksi ympäri Vanhaa kaivosta. Vuonna 2005 museo sai 1930-luvun lopulla valmistuneesta Malmitalosta uusia toimisto-, arkisto- ja näyttelytiloja.

Matkailullisesti Vuorenpeikonmaa saavutti nopeasti suuria matkailijamääriä 1980-luvun jälkipuoliskolla, mutta ne tippuivat nopeasti. Matkailua ovat pyörittäneet alueella useat eri toimijat, kuten Outokummun matkailu Oy, Kultivaattori ry sekä viimeisimpänä vuodesta 2008 lähtien Outokummun kaupunki.

Outokummun Matkailu Oy:n toiminnan aikana 1990-luvun lopulla kaivosaluetta uudistettiin merkittävästi muun muassa kunnostamalla rakenteita, kehittämällä alueen valaistusta ja luomalla alueelle uusia sisältöjä.⁹⁹ 1950-luvun alussa valmistunut kiisukuivaamo muutettiin onnistuneesti ympärivuotiseksi teatteritilaksi vuonna 2001. Myös rikastamon entisiä osastoja, kuten jauhimo ja suodinosasto, kunnostettiin. Rikastustehtaan keskiosaan toteutettiin rikastuslaitteiden näyttely. Vanhan kaivoksen ympäristöä kohennettiin muun muassa vanhojen kulkuteiden korjaamisella ja kevyellä luonnonkivirakentamisella.¹⁰⁰ Teollisuushistorian kannalta merkittävää oli, että entisen kuparitehtaan luona suoritettiin teollisuusarkeologisia kaivauksia ja osa tehtaan perustuksista kaivettiin päivänvaloon.¹⁰¹

Kaikkia Vanhalle kaivokselle suunniteltuja ideoita ei kuitenkaan toteutettu. Outokumpu Oy ei antanut lupaa perustaa rikastamon ylämpään kerrokseen majoitustiloja, joiden ajateltiin palvelevan matkailun lisäksi koulutusta ja tapahtumia. Myöskään rikastevarastoon kaavaillulle

monitoimihallille Outokumpu-yhtiö ei antanut suostumustaan.¹⁰² Kaivostornista suunniteltiin hissiyhteyttä maan alle ja museotunnelin viereen kummun alle tavoiteltiin toista tunnelia.¹⁰³ Myös nämä suunnitelmat jäivät toteuttamatta.

Don Quijote -näytelmän harjoituksia vuonna 2006 entisessä kiisukuivaamossa, joka kunnostettiin vuosituhaten taitteessa teatteritilaksi. Kuva Pekka Piiparinen

Vanhan kaivoksen rakennukset siirtyivät pikkuhiljaa pois Outokumpu-yhtiön hallinnasta ja omistuksesta. Kaivosmuseosäätiölle Outokumpu Oy luovutti kaivostuparakennuksen 1980-luvun alussa ja vuonna 1992 se myi Outokummun kaupungille osan alueen rakennuksista.¹⁰⁴ Kiinteistökauppoja jatkettiin vuonna 2004. Tuolloin joukko kaivosalueen pohjoispuolella sijaitsevia rakennuksia siirtyi Outokummun kaupungin omistukseen yhden euron hinnalla.¹⁰⁵ Näin Vanhan kaivoksen alueen rakennuskanta oli siirtynyt kaupungin haltuun. Myös maa-alueen hallinta muuttui. 1990- ja 2000-luvulla Outokumpu Oyj ja Outokummun kaupunki tekivät Vanhan kaivoksen alueesta pitkäaikaisen vuokrasopimuksen. Outokummun kaupunki vuokrasi alueen yhtiöltä yhden euron hintaan vuoteen 2070 saakka.¹⁰⁶

Vanhan kaivoksen rakennukset ovat kiinnostaneet myös paikallisia kulttuuritoimijoita. Pohjois-Karjalan ammattiopisto Outokummun erilaiset kulttuurialan linjat ovat hyödyntäneet näitä

teollisuuskäytössä aiemmin olleita tiloja. Vanhan kaivoksen aluetta on käytetty myös taidenäyttelyiden ja teatteriproduktioiden esittelypaikkana. Myös Suomen toiseksi vanhimpia kivimessuja, Outokummun kivi- ja mineraalimessuja on järjestetty Vanhalla kaivoksella (vuosina 1995–2007).¹⁰⁷

Vanhan kaivoksen rakennusten monumentaalista olemusta korostaa se, että rakennusmassat on sijoitettu kummun päälle ja sen rinteeseen. Kuva Outokummun kaivosmuseo

7.2. Alatori

Alatorin alue sijaitsee usean outokumpulaisen kaupunkitilan risteyskohdassa: Vanhan kaivoksen alueen, Kyykerin, Mustikkakorven ja liikekeskustan. Alue sijaitsee rinteessä ja sen keskiössä on risteys. Kaupunkikuvallisesti aluetta dominoivat Outokumpu Oy:n 1930-luvun funktionalistiset kivirakennukset.

Alatori on yksi merkittävimmistä tiloista outokumpulaisessa kaivannaiskulttuurissa. Aikoinaan sieltä käsin johdettiin sekä Outokummun kaivosta että koko Outokumpu-yhtiötä. Hallinnollisen aseman lisäksi Alatorille sijoittui huoltotoimintoja, kuten kaivoksen paloasema ja ruokalarakennus (1937). Kaivosyhdyskunnan huoltoon liittyivät myös 1910-luvulla valmistuneet sairaalarakennus Kalmisto ja Hollola, jota käytettiin muun muassa vierastupana ja kerhotilana. Alun perin Kalmistonimistä sairastupaa saivat käyttää vain kaivosyhtiön työntekijät, mutta vuonna 1921 kunta ja kaivosyhtiö sopivat yhteisestä lääkäristä.¹⁰⁸

Alatorin alue sijaitsee aivan Vanhan kaivoksen kupeessa. Alatorin kaupunkikuvallisesti näkyvimät rakennukset ovat vasemmalla alhaalla oleva konttorirakennus (1936) ja sen vieressä tien toisella puolella oleva entinen paloasema (1937).

Kuva Outokummun kaivosmuseo (2001)

Oman sävynsä Alatorin historiaan tuo liike-elämä. Alueella sijaitsi vuosikymmenten ajan kauppatori, jossa tuotteet vaihtoivat omistajaa Outokumpu-yhtiön valvovan silmän alla aina 1950-luvun alkuun saakka. Alatori oli aikoinaan myös merkittävä liikenteen tila, ja siitä haarautui haarautunut katuja peräti kuuteen eri suuntaan. Alatorilta lähtivät myös Oku-bussit, jotka kuljettivat

työvoimaa pitkien matkoja takaa kaivokselle ja takaisin heidän koteihinsa. 1930-luvun lopulla Oku-busseissa kulki päivittäin noin 350 työmiestä.¹⁰⁹

Torielämää Alatorin alkuajoilta. Vasemmalla Hollola ja oikealta pilkistää Kalmisto. Kuva Outokummun kaivosmuseo

Alatorin läheisyydessä oleva Kalmisto omaa värikään ja monitahoisen historian.

Sairaalarakennuksen lisäksi talo on toiminut hammaslääkärin vastaanottotiloina, Kaivostekninen ryhmän toimistotiloina ja kotiteollisuusneuvonta-asemana.

Yksityisomistukseen rakennus siirtyi Outokummun kaupungilta vuonna 2000. Kuva Pekka Piiparinen / Outokummun kaivosmuseo (2006)

Alatorilta lähtivät Oku-bussit. Kuvassa taustalla Hollola-niminen rakennus. Kuva Outokummun kaivosmuseo

7.3. Historiallinen Kyykeri

Kyykerin kaupunginosa on Outokummun ensimmäinen taajamatyyppinen alue. Alueen rakennuskanta on outokumpulaisittain ajallisesti poikkeuksellisen kerrostunutta, sillä sieltä löytyy rakennuskantaa 1910-luvulta lähtien. Alue on säilynyt pääosin matalana ja pientalovaltaisena ja siellä on runsaasti historiallisia puutaloja. Massiivisempaa kivistä rakentamista edustaa Kyykerin koulu, terveyskeskus sekä Outokumpu Oy:n Tehtaankadun varteen rakennuttamat rakennuttamat asuin- ja toimitilarakennukset. Kaupunginosan visuaaliselle ilmeelle tyypillistä on mäkisyys, mikä tuo alueelle miellyttävää vaihtelua historiallisen rakennuskannan lisäksi.

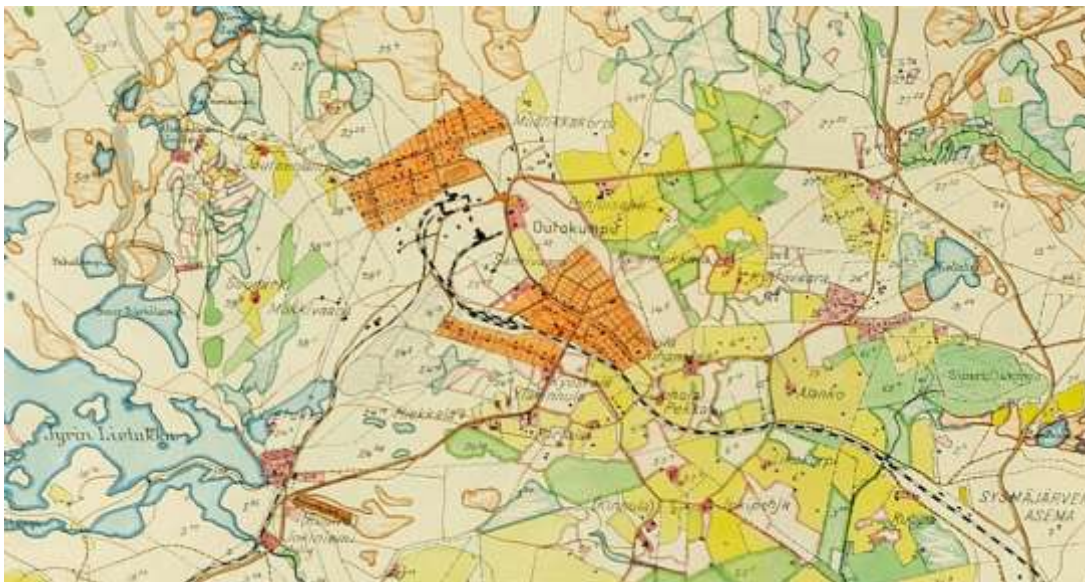
Kyykerin kaupunginosassa on Outokummun kulttuurihistoriallisesti arvokkain asuinalue. Lisäksi sen kupeesta löytyy muita historiallisesti merkittäviä miljöitä, kuten Vanhan kaivoksen, Mustikkakorven, Alatorin ja Raivionmäen alueet. Kuva Outokummun kaivosmuseo

Kyykerillä on säilynyt rakennuskantaa aivan kaivostoiminnan alkuaajoista saakka. 1910-luvulla Kyykerinkadulle valmistuivat ruotsalaisen Gustaf Wickmanin suunnittelemat Kyykeri 1 ja Kyykeri 2. Kadulle rakennettiin myös neljä työläiskasarmia, joista jäljelle on jäänyt ainoastaan Kyykeri 5.¹¹⁰

Outokumpu-yhtiö ponnisteli työntekijöidensä asunto-olosuhteiden parantamiseksi ja talojen lisäämiseksi. 1930-luvulla merkittävämpänä toimenä oli Kyykerin asuinalueen tehokkaampi rakentaminen työläisalueeksi. Rakentaminen aloitettiin vuonna 1935.¹¹¹

Kyykerin ja Mustikkakorven alueet 1910-luvulla. Tuolloin nykyisen Kyykerinkadun varrelle oli jo rakennettu taloja teollisuusväestölle, kun taas Mustikkakorvessa asutusta oli vain maatilalla. Kummallekin asuinalueelle oli rakennettu kapearaiteisia junanratoja malmin- ja sivukiven kuljetusta varten. Kartta osa "Viljelyskartta Outokummun kaivosalueesta ja Ab Outokumpu Oy:n tiluksista" -kartasta. Outokummun kaivost museo

1930-luvun lopulla Kyykeri oli rakentunut jo selkeäksi taajamatyyppiseksi alueeksi. Asutus oli lähtenyt leviämään myös Mustikkakorven suuntaan. Kaivosyhdyskunnan muut taajamatyyppiset alueet olivat nykyisen liikekeskustan ja Hovilan alueella sekä Outolamminkadulla. Kartta osa laajempaa "Sysmän kylän" aluekarttaa. Outokummun kaivost museo

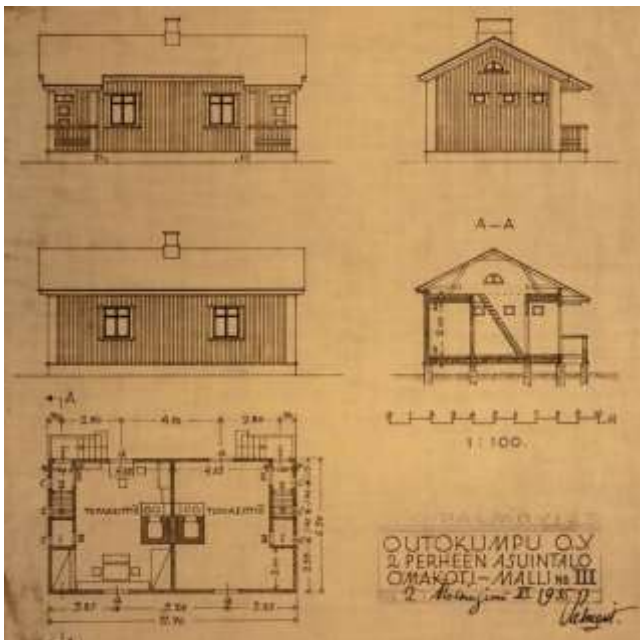
Vuosina 1935–1938 yhtiö rakensi yhteensä 41 työväen pientaloa, joista suurin osa (37) sijoitettiin Kyykerille ja loput Ylä-Kaasilaan. Rakennukset suunniteltiin Palmqvistin piirtämien tyyppitalojen pohjalta, vaikka on epäilty, että Palmqvistia itseään ei voida pitää rakennusten suunnittelijana.¹¹² Kaivoseurakunnan rakennusinventointien mukaan suunnittelusta vastasi Outokumpu Oy:n oma rakennusmestari,¹¹³ mutta toisaalta museon arkistojen piirustukset kertovat, että Kyykerin kahden perheen tyyppitalojen suunnittelijana olisi toiminut Palmqvist.

Palmqvist suunnitteli 1930-luvun puolivälissä Kyykerille kolme tyyppitalomallia, mallin E2:n sekä mallit II ja III.¹¹⁴ Ei siis ole täysin varmaa, valmistettiinkö rakennukset sellaisenaan Palmqvistin piirustusten perusteella vai muokattiinko niitä vielä paikallisten rakennusmestarien toimesta.¹¹⁵ Rakennusten suunnittelijan alkuperän perusteellinen selvittäminen on hankalaa siksi, että kohteita on muutettu myöhemmin sekä Outokumpu Oy:n että yksityisten omistajien toimesta. Esimerkiksi Outokummun kaivoksen rakennusosasto laati vuonna 1949 muutospiirustukset viiteen E2-talotyyppin rakennukseen. On todennäköistä, että tuolloin talojen ulkonäköä muutettiin muun muassa siten, että Palmqvistille tyypilliset ullakkojen lunetti-ikkunat poistettiin ja tilalle rakennettiin suorakaiteen muotoiset ikkunat. 1940- ja 1950-lukujen taitteen muutostöiden yhteydessä rakennusten ullakkotiloihin valmistettiin kaksi huonetta.¹¹⁶ Joka tapauksessa alun perin kahden työläisperheen talojen yleisten piirteiden voidaan katsoa olevan Palmqvistin käsialaa.

Outokumpu-yhtiö suosi Kyykerin uusien kahden perheen rakennusten asukkaita valittaessa työnjohtajia ja erikoisammattimiehiä, jotka olivat tuotannon kannalta tärkeämpiä kuin ammattitaidottomat työmiehet.¹¹⁷ Outokumpu Oy:n omistus näissä työläisasunnossa kesti puoli vuosisataa ja suurin osa kohteista myytiin yksityisille 1980-luvun kuluessa.¹¹⁸ Vuosikymmenten saatossa Kyykerin kahden perheen työläistaloja on purettu vain kymmenkunta ja rakennukset ovat yhäkin kaikkein leimallisinta Kyykerin kaupunkikuvaa.

Kuvassa Palmqvistin tyyppitalomallin III mukaan toteutettu alun perin kahden perheen työläistalo vuodelta 1938 Kyykerinkadulla. Hirsirunkoinen talo vuorattiin laudoilla 1940-luvulla. Talon ensimmäiset asukkaat olivat Häklin ja Kontkasen perheet.¹¹⁹ Kuva Pekka Piiparinen (2012)

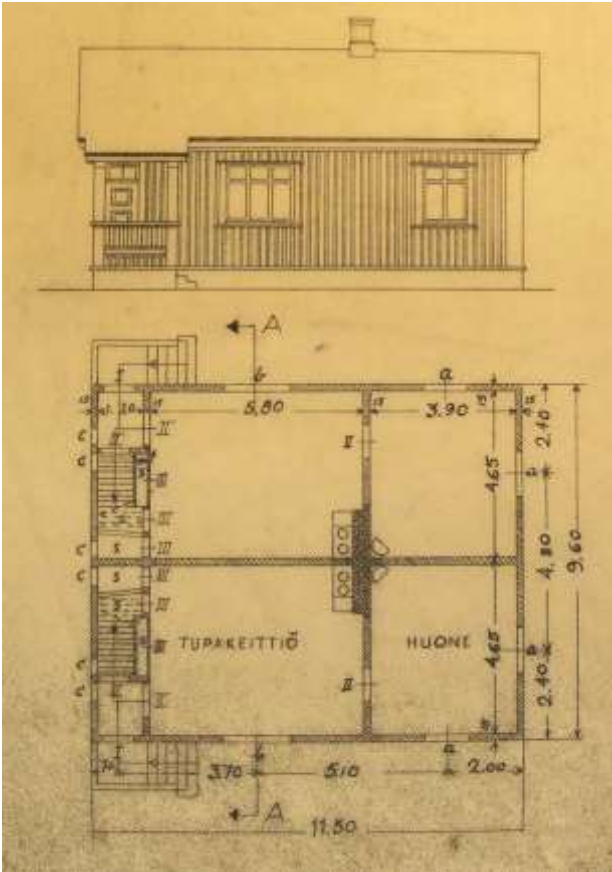

Wäinö Gustaf Palmqvistin suunnittelema tyyppitalomalli III. Piirustus Outokummun kaivosmuseo

Jäljelle jääneet alun perin kahdelle työläisperheelle suunnitellut tyypitalot Kyykerin alueella. Karttapohja Outokummun kaupunki, kartta Pekka Piiparinen

*Kyykerinkatu 15 on yksi esimerkki Palmqvistin tyyppitalomalli II:n perusteella suunnitellusta kohteesta.
Kuva Pekka Piiparinen (2013)*

*Palmqvistin kolmesta Kyykerille suunnittelemasta tyyppitalomallista II (yllä piirustuksessa) oli keskisuuri. Pieni oli malli III ja suurin malli E2.
Pohjapiirros Outokummun kaivosmuseo*

Outokummun ensimmäiset modernit asuinkerrostalot valmistuivat Tehtaankadun varteen vuonna 1949. Modernissa arkkitehtuurissa ensimmäiset arkkitehtonisesti merkittävät outokumpulaiskohteet olivat kuitenkin rivitaloja, joita valmistui ennen kaikkea Kyykerille. Vuosina 1957, 1960 ja 1965 sinne valmistui viisi rivitaloa, jotka muodostavat asuinalueen sisälle pienen rivitalomiljöön. Kaikkien edellä mainittujen modernisti varustettujen talojen huoneistot oli varattu kaivoksen toimihenkilöille.¹²⁰

Kaivosyhtiön ansiosta Outokummusta kehittyi modernien rivitalojen maakunnallinen pioneeripaikkakunta. Maakunnan pääkaupunki Joensuu sai ensimmäiset rivitalonsa Kanervalan kaupunginosaan vuonna 1959, kun sinne valmistui nk. Selvaag-talojen kokonaisuus. Seuraavana vuonna rivitalonsa sai ruutukaava-alue ja Siihtala.¹²¹ Arkkitehtonisesti edustavin Kyykerin rivitaloista on Kyykerinkatu 3, joka valmistui Kyykerinkadun ja Poikkikadun kulmaukseen vuonna 1957. Kiisukadun (tuolloin Torikatu) varteen valmistui vuonna 1955 myös nykyaikainen ja arkkitehtonisesti korkeatasoinen rivitalo Räsälänmäki Oy, jota alettiin kutsua Käärmetaloksi.¹²²

*Tehtaankadun varteen valmistuivat vuonna 1949 ensimmäiset outokumpulaiset kiviset asuinkerrostalot.
Kuva Pekka Piiparinen (2012)*

Kyykerinkatu 3:n rivitalon suunnittelusta (1957) vastasivat arkkitehdit Märta Blomstedt ja Matti Lampén. Outokumpu sai ensimmäiset modernit rivitalonsa muun muassa ennen Joensuuta. Kuva Pekka Piiparinen (2013)

Kyykerin alueelle Outokumpu-yhtiö rakensi 1910-luvulta aina 1960-luvulle saakka. Lisäksi alueelle rakensivat omakotitaloja kaivoksen työntekijät. Kyykerin alue onkin merkittävin suomalainen kaivoksen yhteyteen syntynyt asuinalue. Kuvassa aluetta 1960-luvulla. Kuva Outokummun kaivosmuseo

Kyykerin alueelle valmistui 1930-luvulla myös muita Outokumpu Oy:n rakennuksia kuin asuintaloja. Vuosina 1937–1939 alueen itä laidalle valmistui sairaala Wäinö Gustaf Palmqvistin suunnitelmien pohjalta. Vuonna 1964 sairaala siirtyi Outokummun kaivokselta kunnan hallintaan.¹²³ Myös Yläsauna (1937) Kyykerin urheilukentän kupeessa on Palmqvistin suunnittelema. Tähän monikäyttörakennukseen sijoitettiin saunan lisäksi pyykkitupa, lukusali sekä voimistelu- ja kokoussali. Rakennuksen valmistumisvuonna siihen avattiin myös Outokumpu-yhtiön kirjasto.¹²⁴

Kyykerille vuonna 1937 valmistunutta yleisurheilukenttää pidettiin valmistuttuaan Pohjois-Karjalan hienoimpana. Kentän paikka nykyisten Kyykerinkadun ja Tehtaankadun välille oli päätetty jo vuonna 1929, mutta tuolloin varoja kentän rakentamiseen ei vielä ollut. Kun kenttää alettiin rakentaa, sen pohja peitettiin kaivoksen sivu- eli raakkukivellä. Raakun kuljetus kentälle aloitettiin jo vuonna 1930. Kyykerin urheilukentän suunnitteli insinööri H. Valjakka ja lopullinen päätös kentän rakentamisesta tehtiin keväällä 1937.¹²⁵ Urheilukentän yhteyteen valmistui myös kenttärakennus.¹²⁶

Seuratuimmaksi lajiksi urheilukentältä ponnisti pesäpallo. Talvisin kenttä jäädytettiin luistinradaksi. Kilpaluistelijoille tarkoitettu pikarata oli 333 metrin pituinen.¹²⁷ Kaivostoiminnan päättymisen jälkeen kentän toiminta alkoi supistua ja lopulta siitä poistettiin muun muassa kenttää kiertänyt 350 metrin juoksurata. Historiallisen urheilukentän alasajo on liittynyt ennen kaikkea siihen, että Outokummun kaupunki on luonut paikkakunnan urheilukeskittymän Matovaaran alueelle.

Kyykerin urheilukenttä valmistui 1930-luvun lopulla keskelle kaivosyhdyskuntaa ja se tunnettiin pitkään nimellä ”yhtiön kenttä”. Kuva Outokummun kaivosmuseo

7.4. Tyypitalojen Mustikkakorpi ja Räsälänmäki

Mustikkakorpi ja Räsälänmäki ovat edelleen edustavia alueita Outokummun kaivoksen 1940-luvun tyypitalojen toteuttamisesta. Mustikkakorpi on tänäkin päivänä pääosin 1940-luvulla valmistuneiden puutalojen alue. Nykyään alueiden kaupunkikuva on kuitenkin erilainen. Mustikkakorpeen on jäänyt huomattavasti enemmän historiallista puurakennuskantaa kuin Räsälänmäkeen. Myös maastonmuodoista löytyy eroja. Mustikkakorpi on länsi- ja pohjoisosia lukuun ottamatta pääosin matalaa aluetta, kun taas Räsälänmäki sijaitsee kokonaan rinteellä. Mustikkakorpea suunniteltiin enemmän ruutuasemakaavaa soveltaen, kun taas Räsälänmäen kadut suunniteltiin lievästi mutkitteleviksi. Yhteistä molemmille alueille on edelleen niiden identiteetti omakotitaloalueina, jotka kertovat omalta osaltaan Outokummun kaivoksen 1940-luvun asuntopolitiikasta ja tyypitaloarkkitehtuurista.

Mustikkakorven asuinalue vuonna 2003. Vanhojen puutalojen lomaan on myöhemmin rakennettu uudempia kivisiä omakotitaloja ja vanhoja puurakennuksia on muutettu toisinaan voimakkaastikin, mutta alueella voi silti aistia yhtenäisten tyypitalojen pieniä katunäkymiä. Kuva Outokummun kaivosmuseo

Mustikkakorpi alkoi rakentua jo 1930-luvulla, kun Kyykerille alkoi muodostua omakotitaloasutusta. Vuosikymmenen lopulla nykyisen Luhtakadun ja Suokadun varsilla oli noin 15 asuintaloa.¹²⁸ Seuraavan vuosikymmenen aikana tämä alue sai lisää rakennuskantaa, mutta Mustikkakorven rakentamisen huomio keskittyi kuitenkin tyyppitalojen toteuttamiseen.

Vuosikymmenen aikana Mustikkakorpeen valmistui yhteensä seitsemän erilaista tyyppitalomallia. Lisäksi alueen reunamille Peltokadulle ja Alakadulle valmistui neljän perheen asuintaloja, joiden suunnittelu perustui Outokummun kaivoksen rakennusosaston johtajan Kauko Vartiaisen tyyppitalopiirustuksiin.¹²⁹

Mustikkakorven yhden ja kahden perheen sekä Räsälänmäen kahden perheen työväen asunnot valmistettiin Varkauden A. Ahlström Oy:n talotehtaalla.¹³⁰ 1930-luvun lopulta lähtien suomalaisten tyyppitalojen valmistaminen keskittyi Ahlström Oy:n Varkauden tehtaaseen, jossa täysimittainen teollinen tuotanto pääsi käyntiin vuonna 1940 valmistuneen talotehtaan myötä.¹³¹

Ahlströmin taloja tilattiin myös Outokumpuun paikallisiin standardeihin mitoitettuna.¹³² Yhteensä Outokumpuun toimitettiin 1940-luvun aikana ainakin 110 tehdastaloa.¹³³ Vuonna 1956 Outokummun kaivoksen rakennusosaston johtaja Kauko Vartiainen totesi, että sodan aikana ja sen jälkeen valmistuneet tehdasrakenteiset talot ”ovat rakenteeltaan heikkoja, mutta viime vuosien aikana niitä on perusteellisesti kunnostettu, joten ne ovat nyt täysin hyväkuntoisia työväen asuntoja”.¹³⁴

1940-luvulla Mustikkakorven rakentaminen toteutettiin ilman yhdyskunnan laaja-alaista suunnittelua. Mustikkakorven rakentamisen runkona oli Palmqvistin asutuskartta ja Räsälänmäki oli sekoitus Palmqvistin ja Lappi-Seppälä & Martaksen asemakaavaehdotuksia vuodelta 1942. Kaavattomuudesta huolimatta Outokumpu Oy:n asuinalueet rakennettiin järjestäytyneesti.¹³⁵

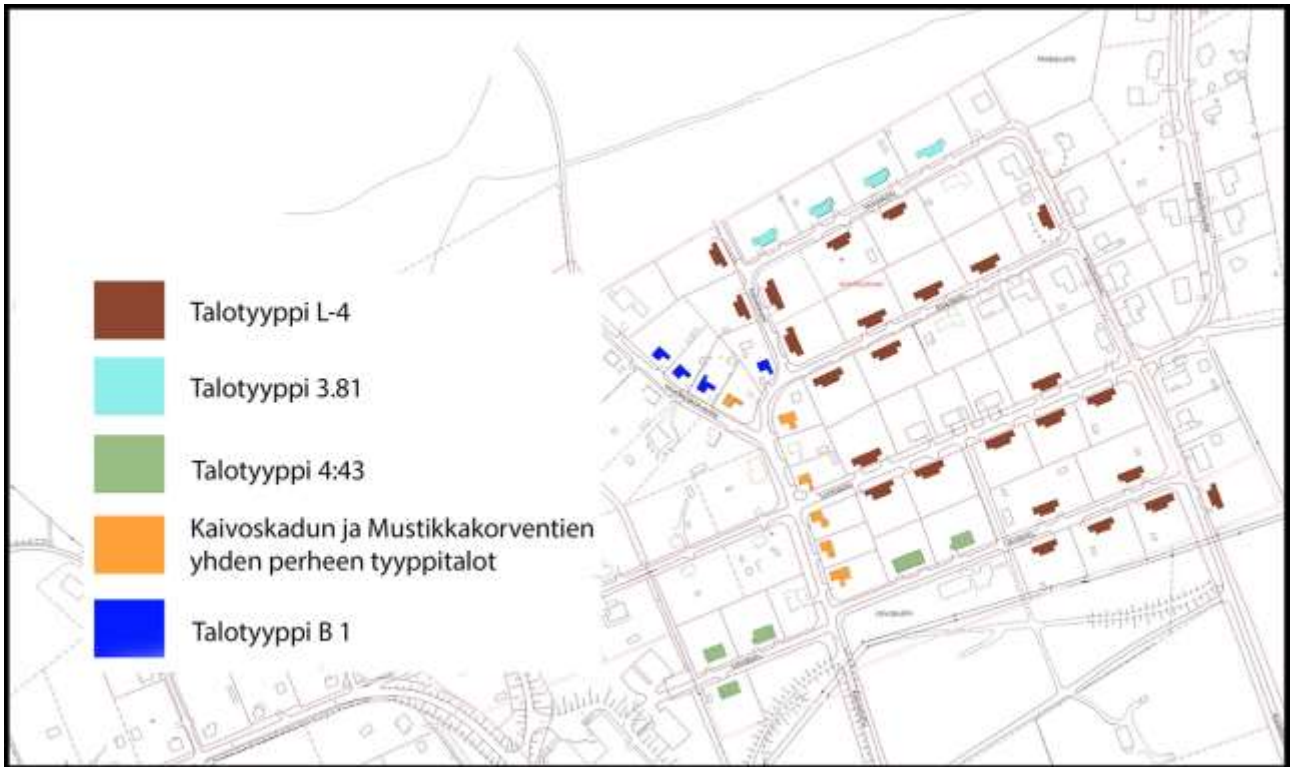
Yhden edustavimmista Mustikkakorven tyyppitalojen ryhmistä muodostavat alueen ensimmäiset yhden perheen talot, joita valmistui pääasiassa Kaivoskadulle. Rakennukset valmistuivat vuonna

1940 ja niiden määräksi tuli 10. Kaivoskadun ilme on säilynyt hyvin ja rakennukset muodostavat pienen yhtenäisen kokonaisuuden.¹³⁶ Näihin yhden perheen taloihin kaivosyhtiö sijoitti pääasiassa siirtoväkeä. Tämän vuoksi asunnot olivat valmiiksi kalustettuja ja ne olivat haluttuja kohteita. Pitkälle 1950-luvulle niissä asui työnjohtajia ja erikoisammattimiehiä.¹³⁷

Kaivoskatua syksyllä 2012. Kuva Pekka Piiparinen

Talotyyppi L–4:sta tuli Mustikkakorven yleisin talomalli. Näitä rakennuksia valmistui Kaasilankadulle 12, Joensuuntielle 8, Marjatielle 3, Lavakadulle 5, Mökkikujalle 4, Kaivoskadulle 2 ja Korpikadulle 1. Tätä talotyyppiä lähellä on malli 3.81, ja niitä alettiin rakentamaan Marjakadulle vuonna 1942. Yhteensä talotyyppejä Mustikkakorpeen valmistui seitsemää erilaista. Alueen tyyppitaloalue oli valmis vuonna 1945.¹³⁸ Tyyppitalojen lisäksi Mustikkakorven liepeille valmistui myös yksityisten rakentamia omakotitaloja.

1940-luvulla Mustikkakorpeen valmistui peräti seitsemää eri tyyppitalomallia, joista jäljelle on jäänyt viisi. Karttapohja Outokummun kaupunki, karttapiirustus Pekka Piiparinen

Marjakadun pohjoispuolella olevat talot ovat mallia 3.81. Ne muistuttavat läheisesti Mustikkakorven yleisintä tyypitaloa L-4:ää. Kuva Pekka Piiparinen (2013)

*Tyypitalomalli B1:tä valmistettiin vain neljä ja ne kaikki ovat säilyneet tähän päivään saakka.
Kuva Pekka Piiparinen (2013)*

1960-luvulla Mustikkakorven kahden perheen työläistaloille alkoi uusi aikakausi. Ensiksikin Outokumpu Oy alkoi muuttaa taloja vuodesta 1961 lähtien yhden perheen taloiksi. Ensimmäinen yhdistettävä kohde oli Hakakatu 8.¹³⁹ Toiseksi kaivosyhtiö alkoi myydä Mustikkakorven asuntoja pääasiassa yhtiön työntekijöille. Yhden talon hinnaksi tuli 2000 markkaa. Outokumpu Oy määräsi, että talon uuden omistajan tuli vuoden sisällä kaupasta tehdä perusteelliset muutostyöt, joiden suunnitelman laati kaivoksen rakennusosasto. Tukea muutostöihin saattoi saada Outokumpu Oy:n Eläkesäätiöltä. Rakennuksia kohtaan oli kiinnostuneita moninkertainen määrä talojen tarjontaan nähden.¹⁴⁰ Tämä johtui osin siitä, että 1960-luvun lopulla yhtiön vanhan puutalon ostaminen ja saneeraus nähtiin huokeampana kuin oman omakotitalon rakentaminen.¹⁴¹

Lähellä Outokummun liikekeskustaa oleva Räsälänmäen alue toteutettiin 1940-luvun jälkipuoliskolla. Alueelle valmistui Outokumpu Oy:n toimesta yli 100 työläisasuntoa,¹⁴² joista alueen pohjoisrinteelle sijoitetut oli valmistettu Varkauden talotehtaalla.¹⁴³ Yksi talo oli suunniteltu kahden perheen työläisasunnoksi ja yhden perheen taloiksi kohteet muutettiin 1960-luvulla. Tuolloin rakennuksia uusittiin ja modernisoitiin, muun muassa pystyuunit korvattiin öljylämmityksellä ja taloihin asennettiin sisä vessat. Outokumpu Oy alkoi myydä taloja yksityisomistukseen 1970-luvulla.¹⁴⁴ Siitä lähtien rakennusten omistajat ovat muuttaneet kohteita,¹⁴⁵ mutta niistä huomaa helposti edelleen talojen alkuperäiset massat ja rakennusmateriaalit.

Torikadun (nyk. Kiisukadun) varteen kaivoksen rakennusosasto valmisti itse neljän perheen tyyppitaloja. Taloissa alakertaan suunniteltiin kaksi asuntoa ja yläkertaan kaksi hellahuonetta. Ne valmistettiin pula-ajan vuoksi perinteisin rakennusmateriaalein hirrestä ja niiden kivijalat olivat luonnonkiveä.¹⁴⁶ Tuolloin puutalojen rakentamisessa olivat jo yleistyneet betoniset kivijalat ja lautarungot.

Tämä alun perin neljän perheen hirsinen tyyppitalomalli on hävinnyt lähes kokonaan Outokummun kaupunkikuvasta. Viimeisimpiä näistä hirsirakennuksista Outokumpu Oy myi purettavaksi 1980-luvulla. Räsälänmäen lisäksi Outokumpu Oy rakensi talotyyppiä myös Mustikkakorven ja Kaasilan välimaastossa oleville Alakadulle ja Peltokadulle sekä liikekeskustan kupeeseen Apteekinkadulle. Vain Alakadulla ja Peltokadulla on säilynyt muutama tämän talotyypin kohde.¹⁴⁷

Räsälänmäen asuinalue vuonna 1946. Torikadun eli nykyisen Kiisukadun varren neljän perheen talot on kaikki purettu, mutta alueelle on jäänyt pieni miljöö alun perin kahden perheen taloja. Kuva Outokummun kaivosmuseo

Räsälänmäellä on säilynyt 13 alun perin kahden perheen puutaloa. Kuva Pekka Piiparinen (2012)

7.5. Kaivoksen entinen maatila

Tänä päivänä yksi parhaiten alkuperäisessä asussa säilyneistä outokumpulaisista historiallisista miljöistä on Outokummun kaivoksen entinen maatila Joensuunkadun varrella. Kohde muodostuu kuudesta historiallisesta rakennuksesta, joskin alueeseen voidaan laskea kuuluvaksi myös yksi Palmqvistin piirtämä 1930-luvun puolivälin tyyppitalo. Aikoinaan maatilalta on hallittu sitä ympäröiviä peltoalueita, mutta varsinkin 1960-luvulla toteutettu Pohjoisahon kaavoittaminen ja rakentaminen poisti peltomaisemat. 2000-luvulla alueen kylkeen sen länsipuolella on alettu toteuttaa pientä omakotitaloaluetta.

Maatilan toiminnalliset juuret ovat Outokummun kaivostoiminnan alkuajoissa. Tuolloin kaivos hankki haltuunsa lähistöllä olevia maatiloja, mutta oman uuden tilan perustaminen tuli ajankohtaiseksi, kun Pohjoisaholla ollut yhtiön maatila paloi vuonna 1935. Vastaava uusi kokonaisuus sijoitettiin Ylä-Kaasilan pihapiiriin, mistä muistona on todennäköisesti 1800-luvulta peräisin oleva puinen päärakennus.¹⁴⁸

Kun Outokumpu Oy rakensi maatarakennusten kokonaisuuden, jäi vanhasta Ylä-Kaasilan rakennuskannasta jäljelle mahdollisesti 1800-luvulta peräisin oleva nk. Punainen tupa. Kuva Pekka Piiparinen (2013)

Uusi maatila vaati kuitenkin uusia rakennuksia, jotka lähes kaikki suunnitteli Outokumpu Oy:n luottoarkkitehti Wäinö Gustaf Palmqvist.¹⁴⁹ Muistitiedon mukaan maatilán varsinaista toimintaa suunnitteli Liperissä toimineen Siikasalmen maatalousoppilaitoksen johtaja, opetusneuvos Brynolf Enwald.¹⁵⁰

Maatilalle valmistui uusi päärakennus Ylä-Kaasilan entisen päärakennuksen viereen. Lisäksi alueelle toteutettiin navetta, viljamakasiini sekä puutarhurin asuintalo, jossa sijaitsivat myös puutarhan tuotantotilat. Pihapiiriin valmistui myös useita pienempiä piharakennuksia.¹⁵¹

Kaivoksen maatilán rakennuksia sekä Joensuunkadun varressa olleet neljä työläistaloa. Jälkimmäisistä kolme on purettu, kun taas maatilán rakennuskanta on säilynyt harvinaisen yhtenäisenä ja alkuperäisenä. Kuva kertoo, miten tyyppitalot ja maatilán rakennukset muodostivat käytännössä yhteisen miljöön. Kuva Outokummun kaivosmuseo

Maatilán ja Joensuunkadun välille valmistui 1930-luvun jälkipuoliskolla kahden perheen työläistaloja. Nämä olivat Palmqvistin suunnittelemia kohteita ja niiden talotyytit olivat E2 ja III. Jälkimmäisestä tyylistä on säilynyt yksi kohde. Tyyppitalot kuuluivat käytännössä maatilán pihapiiriin, toisaalta taas ne olivat Outokummun kaivoksen hallinnoimia asuintaloja. Rakennukset liittyivät maatilán toimintaan siksikin, että niissä asui tilán työväkeä.¹⁵²

Outokumpulaisittain maatala oli suuri, sillä parhaimmillaan siellä oli nelisenkymmentä työntekijää ja lypsäviä lehmiä noin 30. Lisäksi tilalta käsin pidettiin yllä kaivoksen hevoshuoltoa 1950-luvulle saakka. Aikoinaan siellä oli parikymmentä hevosta.¹⁵³ Maatilán yhteydessä toiminut puutarha tuotti kaivosyhdyskunnalle muun muassa mansikoita, kurkkuja, tomaatteja, keräkaalia, punajuuria, porkkanoita, lanttuja ja perunoita. Puutarhassa kasvatettiin myös kukkia.¹⁵⁴ Maatala kertoo omaa tarinaansa myös kaivosyhdyskunnassa vallinneesta sosiaalisesta hierarkiasta. Aikoinaan ”Maito-Onni” jakoi hevosten avustamana maitoa kaivoksen virkailijakunnan perheisiin. Työväestö ei saanut nauttia vastaavanlaisesta maitoedusta.¹⁵⁵

Outokummun kaivos lopetti maatilatoimintansa vuonna 1958 ja se vuokrasi tilan Särkikosken perheelle. Vuonna 1960 tilan hoitajaksi tuli Aarne Loukkaanhuhta, joka ylläpiti maatilaa vuoteen 1970 saakka. Kauppapuutarhatoiminta maatilalla jatkui vuoteen 1990. Nykyiset omistajat Särkikosket ostivat maatilarakennukset Outokumpu Oy:ltä vuonna 1989.¹⁵⁶ Alueen rakennuskanta on säilynyt hyväkuntoisena ja kokonaisuudesta neljä rakennusta on suojeltu asemakaavalla.¹⁵⁷

Palmqvistin suunnittelema navettarakennus on pohjoiskarjalaisittain poikkeuksellisen näyttävä ja arkkitehtonisesti laadukas kohde. Kuva Pekka Piiparinen (2013)

Kerrotaan, että entisen puutarhurin asuintalon suunnitteluun Palmqvist olisi saanut vaikutteita Englannin matkaltaan. Kuva Pekka Piiparinen (2013)

7.6. Raivionmäki ja muut virkailijakunnan alueet

Ylimmälle virkailijakunnalle valmistui Vanhan kaivoksen läheisyyteen Raivionmäen asuinalue 1920–1940-luvuilla. Sen ensimmäinen rakennus oli Lepistö (1926), mutta historiallisesti tärkeimmäksi muodostui Alatalo (1938), josta tuli noin 40 vuoden ajaksi Outokummun kaivoksen johtajien asuintalo. Raivionmäen alue on säilyttänyt yhtenäisen ilmeensä, ja vain kaksi alueella ollutta asuinrakennusta on purettu vuosien saatossa.¹⁵⁸ Raivionmäen alueen rakennukset suunniteltiin pitkälti Wäinö Gustaf Palmqvistin toimesta.¹⁵⁹ Koska suuri osa Raivionmäen rakennuksista valmistui pääosin sota-aikana, tuli niihin sotaisia nimiä: Paukku, Korsu ja Motti. Palmqvist laati myös alueen yleissuunnitelman vuonna 1940.¹⁶⁰ Tänä päivänä alueen yleisilmeeseen vaikuttavat historiallisen rakennuskannan lisäksi sen puistomaisuus. Osa Raivionmäestä on myös jossakin määrin luonnontilassa, mikä henkii alueen alkuperäistä suunnitteluajatusta.

Raivionmäen lisäksi virkailijakunta sai pienempiä kohteita myös muualta Outokummun kaivosyhdyskunnan alueelta. Kaivostoiminnan alkuaikoina 1910-luvulla valmistuivat Kaasilan lähelle Koivikko vuonna 1918 ja hieman lähemmäksi kaivosta Kallela. Jälkimmäisen talon mukaan nimettiin Mustikkakorven kupeessa pienalue, johon valmistuivat myöhemmin Italia (1936) ja Abessiinia (1935) -nimiset virkailijatalot. Vanhan kaivoksen alueelle valmistuivat Uno Ullbergin piirtämä huvilamainen Tuulensuu (1914) sekä kaivosvoudin asuintaloksi Wickmanin suunnittelema Kumpula. Jälkimmäinen purettiin vuonna 1995.¹⁶¹

Näyttävintä yksityisasumista on kuitenkin toteutettu Sänkivaaran laelle, jonne valmistui kaivoksen johtajan ja sittemmin myös Outokumpu-yhtiön johtajan asuintalo vuonna 1914. Uno Ullbergin suunnittelema puinen talo kuitenkin paloi vuonna 1938. Palaneen talon tilalle valmistui uusi kivinen Sänkivaara, jonka suunnitteli Wäinö Gustaf Palmqvist. Sänkivaaran asuinhistoria on merkittävä, sillä siellä asui perheineen Outokumpu Oy:n toimitusjohtaja ja vuorineuvos Eero Mäkinen. Mäkisen ja Outokumpu Oy:n pääkonttorin siirryttyä Helsinkiin 1940-luvun puolivälissä muutettiin Sänkivaara kaivoksen vieraskerhoksi.¹⁶²

Uno Ullbergin piirtämä Koivikko tuli tunnetuksi ennen kaikkea Outokummun kaivoksen lääkärin asuintalona. Pitkäaikaisin lääkäri oli Lauri Lappi. Kuva Pekka Piiparinen (2013)

Kivinen Sänkivaara rakennettiin kaivoksen ja liikekeskustan välille mäen päälle vuonna 1939. Rakennuksen sijainti Outokummun kaupunkikuvassa oli pitkään merkittävä ennen sen ympärillä olevien koivujen kasvamista, joka peitti kohteen näkyvyyden. Kuva Outokummun kaivosmuseo

7.7. Pohjoisaho ja Kaasila

Vuonoksen malmion löytyminen 1960-luvun puolivälissä aloitti Outokummussa viimeisimmän asuntorakentamisen buumin, joka kesti seuraavalle vuosikymmenelle saakka. Vuonoksen malmio ja sen synnyttämä kaivostoiminta vaikutti erityisen voimakkaasti kahden Outokumpu Oy:n asuinalueen, Pohjoisahon ja Kaasilan, toteuttamiseen.

Vaikka Pohjoisaho ja Kaasila voidaan identifioida pääosin kerrostaloalueiksi, on niiden luonteissa paljon eroja. Pohjoisahon rakennukset sijaitsevat vaihtelevasti ja alue on säilyttänyt puistomaisen ilmeensä. Alueen kerrostalot ovat pistetaloja.

Kaasila puolestaan edustaa aikakautensa geometriaan tukeutuvaa suunnittelua sekä kaavoituksen että rakennussuunnittelun osalta. Alueen yleisilmeessä on paljon ruutukaavamaisuutta. Kummankin alueen kerrostalot ovat matalia kolmikerroksia kohteita, joista suurin osa on lamellitaloja. Sekä Pohjoisaholta että Kaasilasta löytyy myös rivitalorakentamista, mutta Kaasilasta lisäksi huomattava määrä omakotitaloja.

Kaasilan kurinalaisesti suunniteltua kerrostaloaluetta vuonna 2003.

Kuva Outokummun kaivosmuseo

1960-luvun lopulla rakentaminen Outokummussa oli erityisen voimakasta, sillä tuolloin viimeisteltiin Pohjoisahon asuinaluetta ja aloiteltiin Kaasilan toteuttaminen. Uusilta asuinalueilta Outokumpu Oy tarjosi taloyhtiön osakkeita henkilökunnalleen ja piti osan asunnoista työsuhdeasuntoina. Outokumpu Oy tuki asunto-osakkeiden hankintaa muun muassa huokeiden lainojen avulla. Lainoja myönsivät yhtiön puolesta Outokumpu Oy:n Työntekijöitten Eläkesäätiö ja Outokumpu Oy:n Toimihenkilöiden Eläkesäätiö.¹⁶³

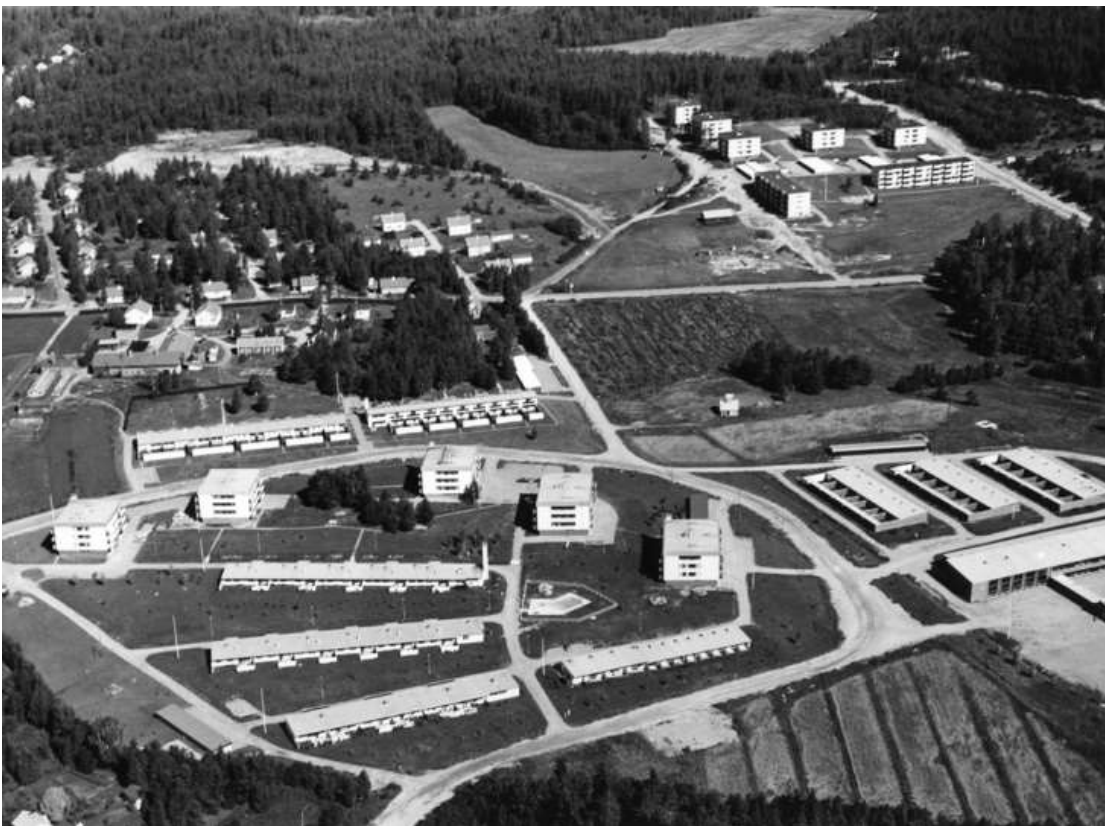
Vuonoksen kaivoksen perustaminen aiheutti myös muutospaineita Outokumpu-yhtiön omistamiin vanhoihin asuntoihin. Tämä johtui osittain siitä, että paikkakunnalle saapui uusia toimihenkilöitä suunnittelemaan Vuonoksen kaivosta, mutta Outokumpu veti puoleensa myös tavallista teollisuustyöväestöä.¹⁶⁴ Vuoden 1971 alussa yhtiön asuntoja haki noin 200 henkilöä.¹⁶⁵

1960-luvun lopulla ja 1970-luvun alkupuoliskolla Outokumpua koettelikin asuntopula.¹⁶⁶ Osaltaan ilmiötä selitti siis Vuonoksen kaivoksen avaaminen ja sen suunnittelu, mutta asuntopula johtui myös siitä, että Outokumpu Oy:llä työskentelevät halusivat sankoin joukoin omistusasuntojen haltijoiksi.¹⁶⁷

Pohjoisahon asuinalueen rakentaminen aloitettiin 1960-luvun alussa ja ensimmäinen rakennus valmistui vuonna 1964. Viiden kerrostalon ja kuuden rivitalon kokonaisuus oli valmis vuonna 1968 ja suurin rakennusten asunnoista suunnattiin kaivoksen virkailijakunnalle. Kerrostaloista yksi sai aravalainaa (Tornitalo D).¹⁶⁸ Outokumpu-yhtiön toimesta syntynyt Pohjoisahon ydinalue rakentui vuosikymmenen aikana myös itään, jonne Kuusjärven kunta rakennutti rivitaloja ja Pohjoisahon koulun.¹⁶⁹

Pohjoisahon ensimmäinen modernin rakentamisen suunnitelma esiteltiin rakennuskaavassa vuonna 1963.¹⁷⁰ Joensuulainen arkkitehti Ensio Lappalainen täydensi kaavaa. Lappalainen suunnitteli myös kaikki Outokumpu Oy:n maille tulleet kerros- ja rivitalot.¹⁷¹ Pohjoisaho oli myös ensimmäinen outokumpulainen alue, jossa noudatettiin puhdasoppisesti funktionalismin suunnitteluperiaatteita. Toisin sanoen rakennukset sijoitettiin väljästi maastoa mukaillen. Jo 1930-luvulla funktionalistisen kaupunkisuunnittelun tavoitteeksi tuli avara, vihreä, valoisa ja hygieeninen kaupunki.¹⁷²

Pohjoisahon alue oli ensimmäinen, jossa autoistuminen otettiin suunnittelussa huomioon jo alusta alkaen. Autoistumisen myötä Pohjoisahon lisäksi Räsälänmäelle ja Mustikkakorpeen rakennettiin pitkiä yhteisautotalleja. Liikenteen huomioimisen lisäksi Pohjoisahon alueella tehtiin ensimmäisen kerran huolellista maisemasuunnittelua. Tähän kuuluivat muun muassa runsaat lehmusistutukset ja uima-allas. Jälkimmäinen tuotti kuitenkin kaivosyhtiölle ongelmia, sillä allasta alkoivat käyttää myös muut kuin Pohjoisaholla asuvat. Antero Kniivilä kertoo kuulleen, että yksi syy altaan sulkemiseen oli, että jotkut ulkopuoliset henkilöt pesivät siellä vaatteitaan ja lapsiaan. Lopulta Outokumpu Oy täytti altaan maa-aineksilla.¹⁷³

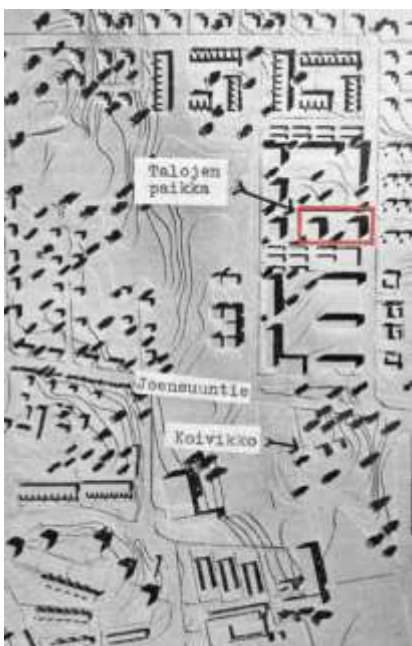
Pohjoisahon aluetta ja taustalla rakentuvaa Kaasilaa 1970-luvun alussa. Kuva Outokummun kaivostomuseo

Kaasila oli viimeinen asuntoalue, jonka suurelta osin toteutti Outokumpu-yhtiö. Kaasila jatkoi taajaman pohjoisosaan keskittynyttä kaivosyhtiön 1910-luvulta jatkunutta henkilöstön asumiseen keskittynyttä perinnettä. Kaasilaan valmistui kerros-, rivi- ja omakotitaloja. Outokumpu Oy:n rooli varsinkin kerrostalotuotannossa oli ratkaiseva. Kaasilan alueen asemakaavan laati arkkitehti Esko Lehti vuonna 1968 ja hän suunnitteli alueen vajaan 1 400 ihmisen asuinalueeksi.¹⁷⁴

Kaasilan alueen jakoi kahteen osaan Kuilukatu. Alueen länsiosa suunniteltiin kerrostaloalueeksi kun taas itäosa omakotitaloja varten. Kuilukadusta muodostui myös sosiaalinen raja-aita, sillä omakotitaloihin suuntautui kaivosyhtiön työnjohtoa ja kerrostaloihin työväestöä. Toisaalta Kaasila edustaa aikakautta, jolloin uusia asuinalueita pyrittiin suunnittelemaan siten, että niille sijoitettiin ihmisiä erilaisista sosiaalisista ryhmistä.¹⁷⁵

Kun Pohjoisahoa suunniteltiin maaston muodot huomioon ottaen, toteutettiin Kaasilan suunnittelu aivan toisenlaisin suunnitteluideologioin. Kaasila edustaa ennen kaikkea strukturalismia, mikä näkyy muun muassa siinä, että suunnittelussa toteutettiin eräänlaista avointa ruudukkomallia. Karkeimmillaan tällaista yleispätevää kaupunkirakennetta käytettiin niin, että maaston muotoja tai muita paikan erityispiirteitä ei otettu juurikaan huomioon.

Ensimmäiset asuinkerrostalot valmistuivat Kaasilaan vuonna 1969. Nämä joensuulaisen arkkitehdin Ensio Lappalaisen suunnittelemat pistetalot saivat nimekseen Asunto Oy Kaasilanrinne. Asunto-osakeyhtiön kolme muuta pistekerrostaloa valmistuivat seuraavana vuonna. Kaasilan ensimmäisen asunto-osakeyhtiön perustamisen kätilöi Outokumpu Oy ja Kaasilanrinteen osakkeista kaivosyhtiö merkitsi itselleen kaksi kolmasosaa.¹⁷⁶ Kaasilan kerrostalot toteutettiin kolmikerroksisina, jolloin niihin ei tarvinnut rakentaa hissejä.¹⁷⁷

Ensimmäiset Kaasilan kerrostalot (Asunto Oy Kaasilanrinne) valmistuivat uuden asuinalueen keskiosaan vuonna 1969. Kartta Oku-Uutiset 2/1968

Outokumpu Oy rakennutti Kaasilain kolme omakotitaloa. Ne olivat samalla yhtiön viimeisimmät Outokumpuun toteutetut työsuhdeomakotitalot. Nämä Kupariperälle vuonna 1971 valmistuneet rakennukset oli kohdennettu kaivoksen osastopäälliköille. Kolmen identtisen rakennuksen suunnittelusta vastasi Arkkitehtitoimisto Blomstedt & Penttilä.¹⁷⁸ Näiden kohteiden tuntumasta kaivosyhtiö osti vielä vuonna 1973 Kupariperä 16:n osastopäällikköasunnoksi.¹⁷⁹ Valmistumisen jälkeen kolmen rakennuksen kokonaisuutta alettiin kutsua Arabikortteliksi, koska rakennukset olivat vaaleita ja matalia.¹⁸⁰ Outokummussa niiden nähtiin tuovan mieleen itämaisen rakentamisen tavan. Näin Raivionmäen ja Kallelan alueiden lisäksi Kaasilan kaakkoisosaan muodostui viimeinen kaivoksen johtavalle virkailijakunnalle suunnattu alue. Muu osa Kaasilan omakotialueesta toteutettiin itsenäisinä rakennuskohteina, joita varten Outokumpu Oy vuokrasi tontteja.¹⁸¹

7.8. Outokummun kaivoksen asuntopolitiikka

Outokumpu-yhtiö tarjosi työntekijöilleen runsaasti asuntoja Outokummussa. Asunnon tarjoaminen olikin välttämätöntä erityisesti koulutetun työvoiman houkuttelemiseksi ja sen säilyttämiseksi paikkakunnalla. Asuntoedusta kehittyi näin luontaisetu, josta tuli eräänlainen palkan lisä.¹⁸² Esimerkiksi vuonna 1968 yhtiöläiset maksoivat vuokraa noin 28 % siitä, mitä vuokrat olivat outokumpulaisissa vapaarahoitteisissa asunnoissa.¹⁸³

Sosiaaliselta rakenteeltaan Outokummussa oli moniin paikkakuntiin nähden hieman poikkeuksellisia piirteitä. Outokummun kaivosyhdyskunnan suurimman asukasryhmän muodostivat kaivososaston työntekijät perheineen, sillä juuri kaivososasto oli perinteisesti työntekijämäärältään kaivoksen suurin yksikkö.¹⁸⁴ Teollisuuspaikkakunnalle tyypillisenä piirteenä myös Outokumpuun oli tullut työn perässä runsaasti poikamiehiä. Esimerkiksi vielä vuonna 1976 poikamiesmajoituspaikkoja ympärivuotisessa käytössä oli peräti 122. Tämän lisäksi kesäkäytössä oli 26 majoituspaikkaa.¹⁸⁵

Outokummun kaivostoiminnan alussa työntekijöille rakennettiin asuintaloja maltillisesti. Kyykerille valmistuivat 1910-luvulla Kyykeri-nimiset talot, joista osa oli asuinkasarmeja, kuten Kyykeri 5 ja

osa työnjohtajille ja virkailijakunnalle tarkoitettuja taloja, kuten Kyykeri 1 ja Kyykeri 2.¹⁸⁶ Kyykerin lisäksi yhtiö rakensi kaksi asuintaloa Kaasilain (Kaasila 1 ja Kaasila 2), Räsälänmäelle, Mökkivaaralle, Mustikkakorpeen sekä Hartikkalaan. Myös kaivoksen tiluksien yhteydessä oli työntekijöille osoitettuja asuinhuoneistoja.¹⁸⁷

Suurin osa työläisistä asui kuitenkin omissa mökeissään kaivoksen lähetyvillä,¹⁸⁸ mutta vuonna 1929 tilanne oli tasaantunut. Tuolloin yhtiön asunnoissa asui 41 % (554 henkilöä) ja omissa taloissa 42 % (564 henkilöä) yhtiöläisistä. Vuokra-asunnoissa asui 17 % (222 henkilöä).¹⁸⁹

1920- ja 1930-lukujen taitteessa Outokumpu Oy suosi ensisijaisesti työläisten itsenäistä rakentamistoimintaa. Vuosina 1930–1938 yhtiöläiset rakensivatkin paikkakunnalle 75 omakotitaloa. Sekä valtio että Outokumpu Oy tukivat yhtiöläisten omakotitalorakentamista.¹⁹⁰

Tämä politiikka ei kuitenkaan kantanut pitkällä tähtäimellä. Outokummun kaivoksen tuotanto ylitti odotukset ja vuosien 1930 ja 1943 välisenä aikana tuotanto nousi noin kuusinkertaiseksi. Samalla kasvoi tarve uudelle työvoimalle, jolla tuli saada asuntoja.¹⁹¹ Vuonna 1937 kaivoksella työskenteleviä ja heidän perheenjäseniään oli yhteensä 2 848 henkilöä.¹⁹²

Sodan ja sotakorvausten vuosina 1940–1948 kaivosyhtiö rakensi Outokumpuun yhteensä 444 työläisasuntoa sekä lisäksi työjohdolle ja virkailijakunnalle kuusi asuntoa. Rakentaminen Outokummussa oli kiihkeää, mikä johtui työvoimapulasta. Suurinta asuinrakennustoimintaa oli vuosina 1942–1943 ja välittömästi sodan jälkeen 1945–1946. Sotavuosina rakennettiin Mustikkakorpi, Joensuuntien seutu ja Mökkikuja kun taas sodan jälkeen oli vuorossa Räsälänmäki, Apteekinkatu, Hakakatu, Alakatu, Notkokatu ja Peltokatu. Työväen asuntojen rakentaminen lopetettiin vuonna 1948, jolloin kaivosyhtiön suuret asuinrakentamistoimet Outokummussa toistaiseksi päättyivät.¹⁹³ 1940-luvulla valmistuneiden rakennusten pystyttämisestä vastasi kaivoksen rakennusosasto.¹⁹⁴

1940-luvun asuinrakennustoiminnan taustalla oli useita syitä. Kaivosyhtiö käytti halpavuokraisia työsuhdeasuntoja keinona houkutella lisää työväkeä kaivokselle. Varsinkin ammattitaitoisista työmiehistä oli pulaa. Kelvollisilla työsuhdeasunnoilla pyrittiin myös takaamaan työrauhaa.¹⁹⁵ Sodan jälkeenhän maamme poliittinen ilmapiiri muuttui lyhyeksi ajaksi epävakaa.¹⁹⁶

1930-luvun lopulla Outokumpu Oy pyrki helpottamaan asuntotilannetta työmatkakuljetuksilla. Kaivos perusti bussilinjat, jotka kulkivat Viinijärvelle, Polvijärvelle, Varislahteen ja Maarianvaaraan.¹⁹⁷ Bussilinjojen myötä Outokumpu-yhtiön asuintoiminta levisi myös naapurikuntiin, sillä linja-autokuskeille rakennettiin asuintalot Polvijärvelle, Kaavin Maarianvaaraan ja Liperin Viinijärvelle. Myös Kuusjärven kuntaan Varislahden kylään valmistui kuskille talo.¹⁹⁸

Outokummun kaivoksen rakennusosaston rooli taajaman rakentamisessa on ollut merkittävä. Se rakensi itse taloja 1930- ja 1940-luvuilla.¹⁹⁹ Outokummun kaivoksen paikkakunnalle rakentamat pientalot käsittivät yli 10 erilaista mallityyppiä. Piirustuksista osa oli kaivosyhtiön oman henkilökunnan laatimia, osa arkkitehdeilta tilattuja ja loput mitä ilmeisimmin tehdastalotoimittajien valikoimista tilattuja.²⁰⁰ Osasto rakensi myös infrastruktuuria Outokumpu-yhtiön maille. Esimerkiksi Kyykerin ja Mustikkakorven tiet ovat suurelta osin kaivoksen rakennusosaston rakentamia.²⁰¹

Outokummun pääasialliseksi työväestön rakennustyyppiksi valittiin pientalo. On mielenkiintoista verrata tilannetta esimerkiksi Harjavallan sulattoyhdyskuntaan, jossa Outokumpu Oy käytti nimenomaan kerrostaloasumista asuntopulan ratkaisuna.²⁰² Outokumpu erosi yhtiön muista teollisuuspaikkakunnista myös rakennusmateriaalien suhteen. Kun Outokummussa valmistui paljon puisia omakotitaloja, tehtiin sekä Harjavaltaan että Imatralle myös kivikerrostaloja. Tätä voidaan selittää sillä, että yhtiö ei ajatellut Outokummun kaivoksen eikä mahdollisesti sen ympärille rakentuneen yhdyskunnan kestävän lähellekään niin kauan kuin vastaavat yhteisöt metallitehtaiden kupeessa. Kaivostoimintahan katsottiin jo lähtökohtaisesti väliaikaiseksi toiminnaksi, kun taas metallitehtaan elinkaari nähtiin luonnollisesti pitempänä. Esimerkiksi Porin metallitehtaan yhteyteen rakennettiin vuosina 1938-1941 laadukas kivisten kerrostalojen kokonaisuus, Metallikylä. Sekä yhdyskunta- että rakennussuunnittelusta vastasi Wäinö Gustaf Palmqvist.²⁰³ Myös muiden

Outokumpu-yhtiön metallitehtaiden ympärille syntyi Outokummun kaivosyhdyskuntaa laadukkaampaa arkkitehtuuria, kuten Imatralla ja Harjavallassa.²⁰⁴

Rakennusten ja rakentamisen modernisoitumisen myötä kaivoksen rakennusosaston rooli muuttui. Kun osasto oli aiemmin rakentanut tai pystyttänyt tehdastalokohteet itse, joutui se tyytymään 1940-luvun lopulta lähtien lähinnä rakennusten kunnossapitäjän ja vain pienten kohteiden toteuttajan rooliin. Suuret rakennushankkeet tehtiin tästä lähtien rakennusliikkeiden voimin. Uusissa, moderneissa rakennuskohteissa kaivoksen rakennusosasto toimi kuitenkin työmaiden valvojana. Näihin uudiskohteisiin rakennusosasto toteutti pienempiä työsuorituksia, kuten vesi-, viemäri- ja lämpöjohtotöitä.²⁰⁵

1950-luvulta lähtien rakennusosasto pyrki vastaamaan ajan haasteisiin koskien asuinhuoneistojen kokoja. Outokummun kaivoksen työväen asunnoissa oli paljon yksiöitä, joita pyrittiin yhdistämään samassa rakennuksessa kaksioiksi. Outokummun kaivoksen johdossa tiedostettiin, että yksiöt eivät tulisi tyydyttämään työntekijöitä pitkällä aikavälillä. 1940-luvun jälkipuoliskolla yksiöasuntoja oli rakennettu runsaasti muun muassa Torikadun ja Apteekinkadun neljän asunnon talojen yläkertoihin.²⁰⁶

Kaivosyhtiön Outokumpuun 1930- ja 1940-luvuilla rakentamiin asuntoihin ei kuulunut peseytymis- tai pyykinpesumahdollisuutta, vaan ne hoidettiin yhteisissä sauna- ja pesutuparakennuksissa. Tästä olivat poikkeuksena edellä mainitut Tehtaankadulle valmistuneet kaksi kivistä asuinkerrostaloa. Yläsauna palveli Kyykerin ja Alasauna Mustikkakorven alueen asukkaita.²⁰⁷

1950-luvulta lähtien yhtiön asuinrakennusten varustelutasoa alettiin nostaa. Tuolloin Outokummun kaivos alkoi rakentaa asuintoihinsa sisälle saakka ulottuvaa vesi- ja viemäriverkostoa.²⁰⁸ Verkosto luovutettiin kunnan ylläpidettäväksi vuonna 1957. Syksyllä 1965 yhtiön 632 asunnosta noin 40 % oli varustettu vesijohdolla, viemärillä ja wc:llä. Täysin vailla näitä mukavuuksia oli noin 25 % asunnoista. Sen sijaan ylempien virkailijoiden asunnoissa wc ja keskuslämmitys olivat yleisiä jo 1930-luvulla.²⁰⁹

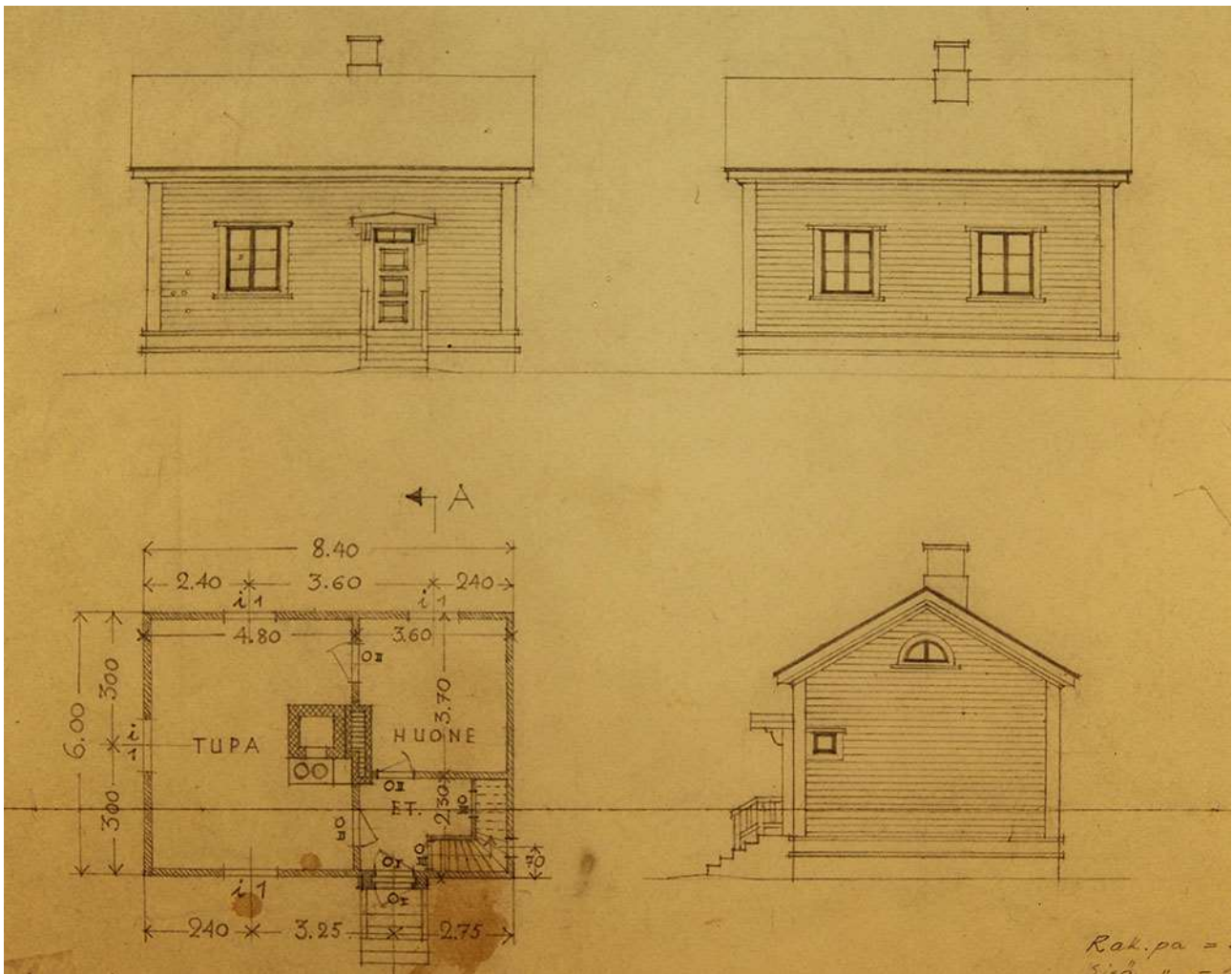
1960-luku oli vahvaa kaivoksen omistamien vanhojen puutalojen saneerauksen aikaa. Niissä olevia asuntoja korjattiin kaivoksen rakennusosaston toimesta moderneiksi huoneistoiksi, joissa oli vesijohdot, kylpyhuoneet ja wc-tilat. Kuitenkin vuoden 1970 alussa todettiin, että asuntojen modernisimisprosessi oli vielä pahasti kesken, sillä ilman nykyaikaisia asuntomukavuuksia oli vielä noin 80 asuntoa. Samalla huonokuntoisia taloja purettiin.²¹⁰

Kaivostoiminnan päättyessä Outokumpu-yhtiö pyrki pääsemään eroon paikkakunnalla olevista rakennuksista ja asuinnoista. Kuitenkin vielä vuonna 1999 Outokumpu Oyj omisti kahden asuinkerrostalon osakkeista 43 %.²¹¹ Asuntojen siirtyminen yksityisten haltuun ei sujunut kitkattomasti, sillä niissä asuneet perheet olivat tottuneet halpoihin vuokriin. Myyntivaiheessa Outokumpu Oy pyrki kuitenkin luopumaan kohteista hinnoilla, jotka olivat lähellä markkina-arvoa. Tämä menettely koski kuitenkin vain asunto-osakkeita rivi- ja kerrostaloissa. Tuolloin kaupungin kiinteistöinsinöörinä työskennellyt Antero Kniivilä muistaa, että Outokumpu Oy käytti kaupunkia kiristysaseena. Yhtiö kertoi asunnoista kiinnostuneille, että mikäli kauppvoja ei syntyisi, se myisi kohteen Outokummun kaupungille. Sen sijaan vanhojen puutalojen asukkaat saivat ostettua kohteita asunto-osakkeita huokeammilla hinnoilla.²¹²

8. YKSITYINEN JA KUNNALLINEN ASUINRAKENTAMINEN

8.1. Pientaloalueet

Outokummun kaivos suunnitteli ensimmäisen kerran tiivistä kaivosyhdyskuntaa Otto-Iivari Meurmanin suuntaviivojen mukaan 1920-luvun lopulla. Meurmanin suunnitelmien mukaan Outokummun kaivosyhdyskunnasta olisi rakentunut kaupunkimainen taajama. Tämä suunta kuitenkin hylättiin ja kaivosyhdyskuntaa päätettiin lähteä suunnittelemaan ja rakentamaan rauhallisempaan tahtiin. Tämä tarkoitti muun muassa sitä, että kaivoksen työtekijämäärän kasvun johdosta yhtiöläiset alkoivat rakentaa itse omia talojaan sekä yhtiön omistamille maille että muualle.²¹³

Palmqvist suunnitteli paljon työväen tyyppitalomalleja. Tässä Palmqvistin malli K 8A. Sitä on saatettu käyttää muun muassa Outolamminkadun talojen suunnittelussa. Piirustus Outokummun kaivosmuseo

Vuosina 1929–1937 yhtiö luovutti omistamiltaan mailta omakotirakentamiseen yhteensä 47 tonttia.²¹⁴ Kyykerin lisäksi näitä työläisten omia asuintaloja valmistui 1930-luvun aikana Outolammintielle, Hovilan pellolle, Joutenkadulle ja Mustikkakorpeen. Rakentaminen tapahtui kaivosyhtiön tarkan valvonnan alaisuudessa. Yhtiö hyväksyi rakentajan ja rakennuspiirustukset sekä valvoi rakentamisen edistymistä. Vuonna 1938 valvontatehtävät siirtyivät rakennustarkastajan tehtäviksi.²¹⁵

Työntekijöitä kannustettiin omakotirakentamiseen lupaamalla uusille katuosuuksille infrastruktuuri ja rakennusten liittäminen sähköverkkoon. Lisäksi rakentajat saivat kaivoksen huoltokonttorilta tarvittavia neuvoja muun muassa lainoituksen saamiseksi.²¹⁶ Vuonna 1939 työntekijät saattoivat lunastaa Outokumpu-yhtiöltä vuokraamansa tontit omikseen.²¹⁷

Yhtiöläiset rakensivat talojaan arkkitehti Wäinö Gustaf Palmqvistin luonnosten ja yhtiön rakennusmestarien lopullisten piirustusten pohjalta. Kun kullakin alueella käytettiin samoja talotyypppejä, tuli niistä yhtenäisiä kokonaisuuksia.²¹⁸

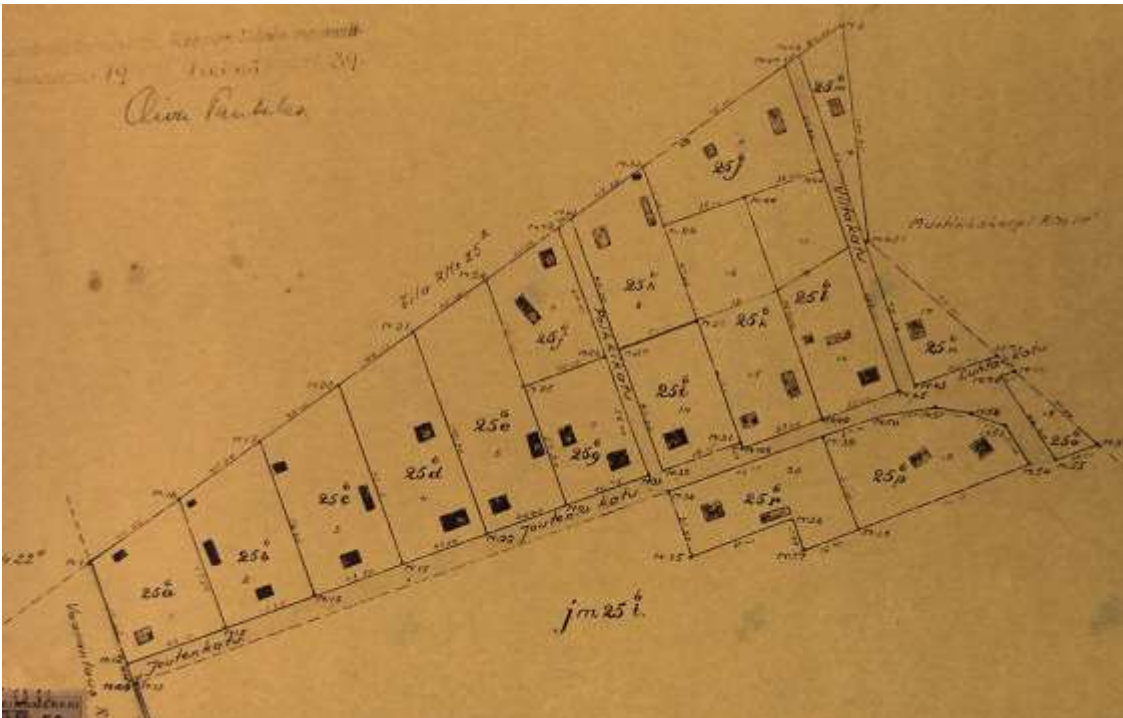
*Outolamminkatu on yksi varhaisimmista kaivoksen työntekijöiden itse rakentamista omakotitaloalueista. Alueen muodostumista omakotitaloasuinalueeksi siivitti viipurilaisen Otto-Iivari Meurmanin suunnitelma kaivosyhdyskuntaa varten.*²¹⁹
Kuva Pekka Piiparinen (2013)

Hovilan aluetta vuonna 1963. Hovilasta muodostui 1930-luvulta lähtien väljästi rakennettu puinen omakotitalojen alue. Kuva Outokummun kaivosmuseo

Kaivoksen työntekijät rakensivat omakotitalojaan muun muassa Kyykerillä olevan Joutenkadun varteen sekä ennen toista maailmansotaa että sen jälkeen. Kuva Pekka Piiparinen (2013)

Kartassa Joutenkadun alueen rakennuskanta vuodelta 1938. Kartta Outokummun kaivosmuseo

Pekkälankatua 1950-luvulla sen valmistumisen aikoihin. Kuva Outokummun kaivosmuseo

Pekkalankadun alue toteutettiin 1950-luvulla Outokumpu Oy:n maa-alueelle. Yhtiö oli ostanut alueen vuonna 1944 ja sitä voidaan pitää eräänlaisena jatkeena kaivosyhtiön 1930-luvulla aloittamalle omakotitoiminnalle. Pekkalankadun 29 tontin kokonaisuus oli rakennettu täyteen vuonna 1955. Toisen maailmansodan jälkeen 1940- ja 1950-luvuilla omakotiasutusta nousi myös muun muassa Hovilaan, liikekeskustan koillispuolelle, Joutenlammintielle ja Asevelikylään.²²⁰ Myös Kalattoman omakotitalotoiminta jatkui vilkkaana sodan jälkeisinä vuosikymmeninä. Alueen mökkimäiset talot saivat naapureikseen rintamamiestyypisiä omakotitaloja.

Pekkalankadun rakentamisen jälkeen Outokumpu Oy ei pystynyt tarjoamaan omakotitontteja työläisilleen lähes kymmeneen vuoteen. Asia alkoi muuttua vasta seuraavan vuosikymmenen puolella. Vuonna 1964 yhtiö alkoi tarjota tontteja Jokipohjasta,²²¹ josta yhtiö se luovutti yhteensä 22 tonttia.²²² Sittemmin tontteja luovutettiin vielä muiltakin alueilta kuten Kaasilasta,²²³ josta kaivosyhtiö vuokrasi tontteja niin yhtiöläisille kuin ulkopuolisillekin rakentajille.²²⁴ Kaasilan Sinkkipäälle valmistui Outokumpu-yhtiön tarjoamilla tyyppipiirustuksilla valmistuneita omakotitaloja yksityisten rakentamina.²²⁵

Ennen toista maailmansotaa kaupunkien ja teollisuustaaajamien ympäröivät maa-alueet olivat suunnittelelmattomia.²²⁶ Outokummussa tästä kehityksestä ehkä parhaan kuvan antaa Kalattoman alue. Kalattoman asutuksen alku sijoittuu 1920-luvulle, jolloin kaivostoimintaa uudistettiin suurtuotantoa varten. Alueen rakentuminen alkoi sääntelemättömänä ja rakentamisen tapa jatkui aina 1940- ja 1950-lukujen taitteeseen saakka. Vuonna 1938 laadittu taajaman rakennussuunnitelma laajeni koskemaan myös Kalattoman aluetta vuonna 1948.²²⁷

Kalattomasta muodostui eräänlainen Outokummun toinen taajama ja siellä asui yhtiön työntekijöiden lisäksi muuta työväkeä, kuten käsityöläisiä, autoilijoita ja pienyrittäjiä. Toisen maailmansodan jälkeen Kalattomalla asui noin 1 000 asukasta. Myös alueen palvelut alkoivat kehittyä. Esimerkiksi oman kansakoulunsa Kalaton sai vuonna 1937.²²⁸

Vuonna 1963 hyväksytyssä Outokummun rakennuskaavassa Kalattomalle suunniteltiin pieni liikekeskus Lammenkadun ja silloisen Joensuuntien varteen.²²⁹ Vaikka alueelle ei varsinaista

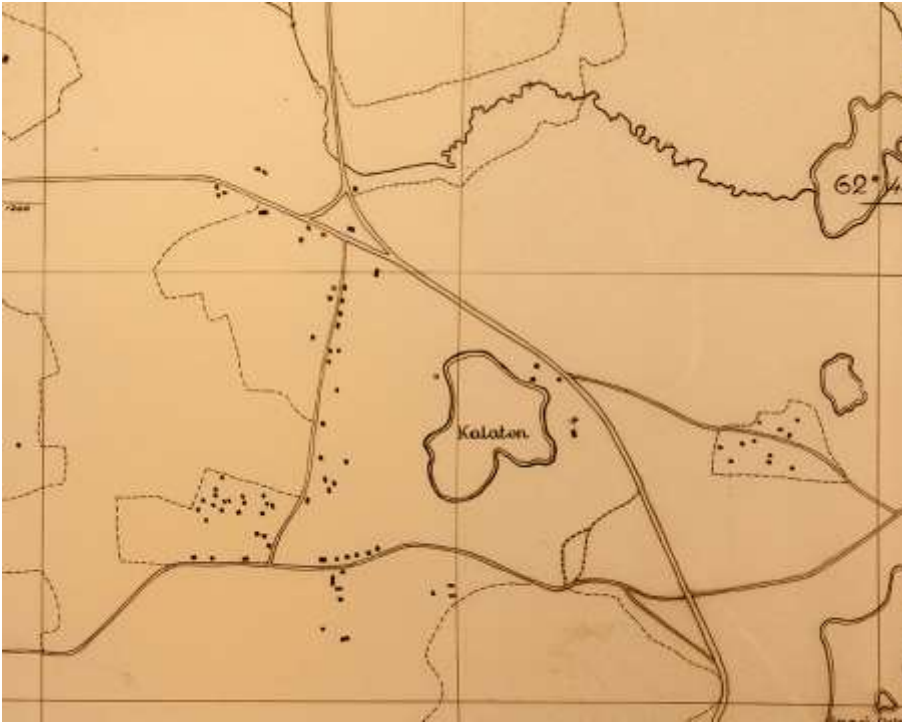
liiketoimintojen ryvästä muodostunutkaan, oli Kalattomalla esimerkiksi 1970- ja 1980-lukujen taitteessa useita palveluja niiden tarvitsemine rakennuksineen: baari, posti ja kaksi päivittäistavarakauppaa. 1980-luvulla Kokonkadun varteen perustettiin kioski. Kalaton muodosti edelleen muusta taajamasta erillisen alueensa. Tämän vuoksi Kalattoman ja Outokummun liikekeskustan välillä kulki aikoinaan myös Outokummun taajaman ainoa sisäinen linja-autoyhteys. Sitten Kalattoman palvelut ovat hävinneet lähes kokonaan.

Vuonna 1963 hyväksytyssä Outokummun rakennuskaavassa Kalattoman pieni liikekeskus suunniteltiin nykyisen Lammenkadun (silloinen Joensuutie) varteen. Liikekortteleille laitettiin merkintä AL. Kartta Outokummun kaivosmuseo

Vanhimpien rakennusten osalta Kalattoman yleinen piirre oli ja on osin yhä mökkimäisyys. Alueen tontit olivat pieniä, joten asutuksesta tuli outokumpulaisittain tiivistä. Kalattoman alueesta tuli kuitenkin hajanainen, sillä puutalojen ryppäät sijaitsivat siellä täällä.²³⁰ Useat asukkaat harjoittivat mökkinsä pihapiirissä karjanhoitoa. He perustivat myös omia sähköosuuskuntia.²³¹ Alueen puutalojen ajallisesta kerroksellisuudesta saa ehkä parhaan kuvan Kalattomantiellä.

Kalattoman takana oleva Hiekkapalstan alue rakentui 1930-luvulta lähtien, ja siitä tuli Outokummun taajaman köyhintä aluetta. Tuolloin alue sai nimen ”Väkise-eläjien kylä”.²³² Omailmeinen alue on verrattavissa Liperin Viinijärven Kirkkosärkän alueeseen,²³³ joskaan Hiekkapalstan alueella ei ole enää montaakaan mökkiä jäljellä.

Kalattoman alueen rakennuskantaa 1940-luvun alussa. Alueelle ei syntynyt selkeää keskusta, vaan rakennusryppäitä valmistui eri puolille Kalatonta. Kartta on osa laajempaa Outokummun alueen karttaa. Outokummun kaivosmuseo

Kalattoman puurakennukset ovat valmistuneet pääasiassa 1920–1950-luvuilla. Kuvassa Kalattomankatua syksyllä 2012. Pekka Piiparinen

Vaikka 1960- ja 1970-luvuilla Outokumpu Oy rakennutti suuret määrät asuntoja työntekijöilleen, kannusti se myös omakotirakentamiseen. Yhtiön eläkesäätiöt myönsivät rakentamiseen lainoja ja kaivosyhtiö tarjosi rakentamiseen valmiita tyyppitalopiirustuksia sekä ohjeisti rakentamisprosessin aikana muun muassa lainan hakemisessa. Lisäksi Outokummun kaivoksen rakennusmestarit piirsivät rakentajien toiveiden mukaisia rakennuspiirustuksia ja kaivos antoi myös ilmaista työmaavalvontaa. Outokumpu Oy tarjosi rakentajille Mökkivaaran betoniasemalta betonia omakustannehintaan ja myös multaa sai ostaa yhtiöltä markkinahintoja huokeammalla. Rakennustarvikeliikkeiden kanssa Outokumpu-yhtiö teki sopimukset, joiden mukaan yhtiöläiset saivat automaattisesti alennusta hankkiessaan tarvikkeita.²³⁴

1950- ja 1960-luvun merkittävimmät ja edustavimmat rivitalot syntyivät Outokumpu Oy:n toimesta Kyykerille ja Pohjoisahon uudelle asuinalueelle. Tämän jälkeen kaivosyhtiö vetäytyi rivitalojen rakentamisesta, mutta sen sijaan kunta kaavoitti niille runsaasti uusia alueita 1970-luvulla. Uusia merkittäviä rivitaloalueita syntyi muun muassa Kalattoman Heikinpuistoon ja Männikköpuistoon, Rummukalanmäelle sekä Jokipohjan ja Mustolan alueille.

Kyykerin asuinaluetta rakennettiin vielä 1960-luvulla ahkerasti, vaikka tontit olivat saaneet rakennuksensa jo huomattavasti aikaisemmin. Omakotitalovaltaisen alueen kortteleiden sisäpuolelta löydettiin vielä rakentamatonta maata, jolle kaavoitettiin rivitaloja. Maat omisti Outokumpu Oy, joka ei kuitenkaan enää halunnut rivitalojen omistajaksi. Sen sijaan se kättilöi ja ohjasi voimakkaasti rakennushankkeita. Outokumpu Oy myös avusti rivitalojen rakentamista muun muassa lainoittamalla hankkeita ja myymällä rakennuksiin läheisen voima-aseman lämpöä omakustannehintaan. Rivitalot valmistuivat pitkälti tulevien omistajien omalla rakentamiskanoksella. Ensimmäinen ”hartiapankkirivitalo” Kyykerille valmistui vuonna 1967.²³⁵

Joensuulaisen arkkitehti Jyrki Roosin toimisto suunnitteli Kalattomalle Heikinpuiston rivitalo- ja omakotitaloalueen. Kaava valmistui vuonna 1973, jonka jälkeen alkoi rakentaminen. Kartta Outokummun kaupungin mittaus- ja kaavoitusosasto

8.2. Asuinkerrostalot

Kaksikerroksia puutaloja valmistettiin Outokummun taajamaan jo 1910-luvulta lähtien. Ensimmäinen näistä oli Kyykeri 5, joka on edelleen pystyssä Kyykerinkadun varrella. 1920-luvulla Hovilan alueelle valmistui Outokumpu-yhtiön toimesta Imatra-niminen työläiskasarmi, joka purettiin 1970-luvulla. Kalattomankadulle valmistui 1930-luvu lopulle kaksikerroksinen kaunis puutalo. Myöhemmin samalle kadulle valmistui myös toinen pienkerrostalo. 1940-luvun lopulla kunnan keskustaan rakennettiin kansanhuollon rakennus.

Kuten aiemmin todettiin, Outokummun ensimmäiset kiviset asuinkerrostalot valmistuivat Kyykerille vuonna 1949. Nämä kaksi taloa olivat Outokumpu Oy:n rakennuttamia työsuhdeasuntoja. Seuraavalla vuosikymmenellä modernien asuinkerrostalojen tuotannosta vastasi lähes täysin Kuusjärven kunta. Vuosikymmenen alussa Sänkinotkonkadulle valmistui kunnan työntekijöille rakennus, johon varattiin viisi asuinhuonetta myös läheisen oppikoulun opettajille.²³⁶ Rakennus oli Arkkitehtitoimisto Blomstedt & Lampénin suunnittelema, kuten uuden kunnantalon naapuriin vuonna 1954 valmistunut kunnan työntekijöille suunniteltu rakennus. Kyykerin koulun ja Kalattoman kansalaiskoulun opettajat saivat koulujensa läheisyyteen omat asuintalonsa.

Kunnan rakennuttamia 1950-luvun asuinkerrostaloja. Vasemmalla Kalattoman kansalaiskoulun opettajien asuintalo, joka valmistui vuonna 1953 arkkitehti Esko Suhosen suunnittelemana. Oikealla Kyykerin koulun opettajien asuintalo, joka valmistui arkkitehti Veikko Nortomaan piirustusten mukaan vuonna 1954. Kuvat Pekka Piiparinen (2012 ja 2013)

Outokummun ensimmäinen yksityisrahoitteinen kivinen asuinkerrostalo valmistui vuonna 1956 osoitteeseen Kauppakatu 4.²³⁷ Rakennus rahoitettiin omarahoituksen lisäksi aravalainalla. Kolmikerroksinen 13 huoneiston asuintalo käsitti myös yhden liikehuoneiston. Rakennuksen suunnitteli ja rakensi Rakennusliike Y.I. Immonen Oy.²³⁸

Kunta kaavoitti 1960-luvulla Hovilankadun alkuosan kerrostaloille ja vuosikymmenen aikana sinne valmistui kolme vapaarahoitteista kohdetta. Vuosikymmenen suurimmat kerrostalohankkeet olivat kuitenkin Pohjoisaho ja Kaasila. Vaikka alueet olivat ennen kaikkea Outokumpu Oy:n projekteja, tuli niihin myös yksityisten omistamia asuntoja ja asunto-osaakeyhtiöitä. Kaivosyhtiön työntekijät

perheineen muodostivat kuitenkin kummankin asuinalueen asukkaiden enemmistön, kunnes kaivostoiminnan alasajo ja loppuminen tasoitti tietä myös ei-yhtiöläisille.²³⁹

Mustolan kerrostaloalueen toteuttaminen voidaan nähdä ennen kaikkea kunnallisena mutta jossakin määrin myös Outokumpu Oy:n hankkeena. Alueen rakentaminen alkoi vuonna 1975. Tavoitteena oli luoda nopeasti ja paljon perheasuntoja, mikä tapahtui rakentamalla alueelle valtion tukemia vuokra-asuntoja. Mustola toteutettiin Outokummun kauppalan, Pohjois-Karjalan Hakan ja Rakennusliike S. A. Tervo Oy:n solmimalla aluerakentamissopimuksella. Alun perin Mustolaa suunniteltiin paikoin jopa viisikerroksisten kerrostalojen alueeksi, mutta asuntohallitus puuttui suunnitteluun ja kerroskorkeuksia madallettiin.²⁴⁰

Myös pääosin betonielementtiteknikalla toteutetussa Mustolassa Outokumpu Oy hankki asunto-osakeyhtiöstä osakkuuksia helpottaakseen työntekijöittensä asuntopulaa. Joensuulainen Rakennusliike S. A. Tervo Oy rakensi Asunto Oy Malmitaskun kaksi asuinkerrostaloa.²⁴¹ Rakennukset valmistuivat vuonna 1975.²⁴² Myös kahdessa Kiinteistö Oy Malmi-Mikon kerrostalossa (1976 ja 1977) oli Outokumpu Oy:llä osakkeita, jotka se myi edelleen työntekijöilleen.²⁴³ Mustolaan sijoitettiin 1980-luvun lopulla Jyrki Roosin suunnittelema opiskelija-asuntola.²⁴⁴ Kerrostalojen lisäksi Mustolan eteläosaan toteutettiin pieni rivitaloalue.

Outokummun ensimmäinen vapaarahoitteinen asuinkerrostalo valmistui liikekeskustaan vuonna 1956. Kuva Pekka Piiparinen (2013)

9. JULKINEN RAKENTAMINEN

Julkinen elämä oli keskittynyt ennen toista maailmansotaa Kuusjärven kirkonkylälle, noin kuuden kilometrin päähän Outokummun kaivosyhdyskunnasta. Sodan jälkeen tilanne alkoi muuttua ja tärkein tapahtuma prosessissa oli kunnan hallinnon siirtyminen Kuusjärveltä Outokumpuun vuonna 1942.²⁴⁵

Sodan jälkeen Suomessa alkoi laaja virastojen, koulujen ja sairaaloiden sekä sittemmin myös korkeakoulujen rakentaminen. Rakentamisen huippu ajoittui vuosiin 1955–1957.²⁴⁶ Outokummussa tähän liittyi liikekeskustassa kaupungintalon, mutta myös monen muun julkisen rakennuksen valmistuminen.

Kuusjärvi-Outokummun ensimmäisen varsinaisen kunnantalon rakentamisesta päätettiin vasta vuonna 1930. Outokummusta oli kasvamassa kunnan liike-elämän keskus, joten myös kunnallinen hallinto päätettiin sijoittaa sinne. Uusi kunnantalo valmistui vuonna 1942, mutta vuonna 1954 se paloi maan tasalle. Nykyinen Outokummun kaupungintalo valmistui vuonna 1956,²⁴⁷ ja sen suunnittelivat Matti Lampén ja Märta Blomstedt.²⁴⁸ Kaupungintalolla ovat toimineet aikoinaan useiden kunnanhallinnon toimien lisäksi muun muassa kunnanlääkärin vastaanottotilat ja kaupunginkirjasto.²⁴⁹

Osin Hovilankadun varteen rakennettu kunnantalo ei ollut kadun ainoa julkinen rakennus. 1940-luvulla kadun toiseen päähän rakennettiin talo kulkutautien hoitoa varten. Tämä liittyi yleiseen suomalaiseen terveystalouteen, sillä 1920- ja 1930-lukujen taitteesta lähtien suurinta huomiota kunnallisessa terveydenhoidossa kiinnitettiin keuhkotaudin eli tuberkuloosin hoitoon.²⁵⁰ Sittemmin kulkutautien hoitotalo muutettiin Hovilan päiväkodiksi.²⁵¹

1940-luvulla Hovilankadun päähän valmistui kaksi puista kunnallista rakennusta. Punainen talo toimi kulkutautien hoitopaikkana ja sen vieressä taustalla oleva rakennus valmistui kunnan työntekijöiden asuintaloksi. Kuva Pekka Piiparinen (2012)

Kaupungintalo (1956) on ehkä laadukkain outokumpulainen julkisen rakentamisen kohde. Kuva Pekka Piiparinen (2013)

1930-luvun lopulla valmistunut Outokumpu Oy:n sairaala muutettiin sairaalalain mukaisesti kunnalliseksi paikallissairaalaksi vuonna 1964.²⁵² Sairaala laajennettiin vuosikymmenten aikana useaan otteeseen, kuten vuonna 1970. Suuri laajennus toteutettiin 1990-luvun alussa, kun sairaalaan toteutettiin vuodeosasto sekä hammaslääkärin ja kuntoutuksen tilat. Laajennuksen yhteydessä myös saneerattiin vanhoja tiloja, jolloin kaupungin kaikki terveystalvelut saatiin saman katon alle.²⁵³

Kunnalliseen hoitopalveluihin liittyi merkittävänä kohteena vanhainkodin valmistuminen Jokipohjan alueelle vuonna 1958²⁵⁴. Kohdetta laajennettiin vuonna 1967, jolloin siitä tuli 97-paikkainen.²⁵⁵ Seuraava vanhusten palveluihin keskittynyt laajempi rakennuskokonaisuus valmistui 1990-luvun alussa Louhelankadun ja Polvijärventien risteykseen. Rakennuksen suunnitteli savonlinnalainen Arkkitehtitoimisto Rakennusmiljö Oy. Rakennuttajana toimi Outokummun kaupunki.²⁵⁶

Outokummun vanhainkoti on kaunista 1950-luvun suunnittelua. Kuva Pekka Piiparinen (2012)

Ensimmäinen koulu nykyisen Outokummun taajaman alueella oli kansakoulu, joka toimi Jokipohjan tuvassa. Koulun toiminta aloitettiin vuonna 1914.²⁵⁷ Nykyiseen liikekeskustaan valmistui hirsinen koulurakennus vuonna 1930, mutta Outokummun kaupunki myi sen ja kohde purettiin osina pois vuonna 2013. Samaan pihapiiriin valmistui uusi, moderni Wäinö Gustaf Palmqvistin suunnittelema kansakoulu vuonna 1940.²⁵⁸ Kyykerin alue sai oman kansakoulunsa vuonna 1954.²⁵⁹

Kalattoman kouluhistoria alkoi vuonna 1937, kun siellä aloitti toimintansa kansakoulu. Vuonna 1952 sen rinnalle rakennettiin uusi ja ajanmukainen kansakoulu, joka muutettiin kuitenkin kansalaiskouluksi vuonna 1958. Uudet kansalaiskoulurakennukset valmistuivat Pohjoisaholle vuonna 1963 ja ne suunnitteli Arkkitehtitoimisto Osmo Sipari.²⁶⁰ Vuonna 1974 Pohjoisahon koulurakennukset muutettiin peruskoulua palveleviksi.²⁶¹

Kalattoman koulurakennukset tulivat vuonna 1971 Pohjois-Karjalan Keskusammattikoulun käyttöön. Sieltä valmistui työvoimaa teollisuuden tarpeisiin. Vuonna 1988 koulun nimeksi tuli Outokummun yhdistetty ammattioppilaitos ja samalla teollisuusalojen painoarvoa vähennettiin. Uutena linjana aloitti muun muassa sosiaaliala. Ammattikorkeakoulutasoista opetusta Kalattoman koulurakennuksissa on ollut vuodesta 1991 lähtien. Vuonna 1997 valmistuivat ammattikorkeakoulun Outokummun osastosta ensimmäiset musiikkiterapeutit ja sosiaalipedagogit.²⁶²

*Kalattoman entinen kansakoulu on Lauri Savolaisen suunnittelema ja se valmistui vuonna 1937.
Kuva Pekka Piiparinen (2012)*

Oppikoulu aloitti toimintansa Outokummussa vuonna 1945, mutta oma koulurakennus saatiin Kummunkadun varteen vasta vuonna 1950 arkkitehti Heimo Kamppurin suunnittelemana. Lisäsiipi valmistui vuonna 1954, jolloin koulu oli jo muuttunut yliopistoon valmistavaksi kouluksi. Viimeisin laajennus valmistui vuonna 1963.²⁶³ 2000-luvulla koulu joutui homeongelmien kouriin juuri päättyneen remontin jäljiltä.

Liikekeskustan pohjoisosaan rakentui 1950-luvulla lukuisia sekä julkisia että yksityisiä liikerakennuksia. Tämän kokonaisuuden keskiössä on entinen oppikoulu, joka on myöhemmin toiminut yhteiskouluna ja peruskouluna. Kuva Pekka Piiparinen (2013)

Paikkakunnan julkista rakentamista liittyy myös liikenteen kehittymiseen. Nk. kuparirata välillä Joensuu–Outokumpu valmistui vuonna 1928. Se kytki Outokummun kaivoksen ja kaivosyhdyskunnan muun maan rautatieverkostoon. Henkilöliikenne jatkui vuoteen 1957 saakka ollen vilkkaimmillaan vuonna 1945.²⁶⁴

Outokummun taajaman kirkkoa alettiin toden teolla suunnitella 1940-luvulla. Kirkon tarpeellisuudesta ja seurakunnan kokoontumistiloista käytiin paljon keskusteluja ja väantöä, mutta Outokummun taajaman asukkaiden paine toi tulosta. Vuonna 1954 aloitettiin uuden luterilaisen kirkon rakentaminen. Kirkon suunnittelun aloitti tunnettu suomalainen kirkkojen suunnittelija arkkitehti Bertel Liljequist (1885–1954), mutta sen suunnitteli loppuun arkkitehti Samuel Salvesen. Monien vaiheiden jälkeen kirkko ja seurakuntatalo valmistuivat vuonna 1955. Kummunkadun pohjoispuolelle kirkkoa vastapäätä valmistui pappila ja sen yhteyteen kirkkoherranvirasto vuonna 1957.²⁶⁵

Seurakunnan keskus siirtyi Kuusjärveltä Outokummun taajamaan pikkuhiljaa. Kun Kuusjärven pappila paloi vuonna 1955, siirtyi kirkkoherran pappila Outokumpuun.²⁶⁶ Outokummun kirkosta tuli kunnan evankelisluterilainen pääkirkko vasta vuonna 1972.²⁶⁷

Palmqvistin piirtämä mutta toteutumattomaksi jäänyt Outokummun kirkko. Palmqvist suunnitteli kirkon paikkakunnalle vuonna 1943. Havaintokuva Outokummun kaivosmuseo

Lopulta Outokummun kirkko valmistui suurin piirtein samalla paikalle mihin Palmqvistkin oli sitä suunnitellut. Uusi, arkkitehtuuriltaan laadukas kirkkorakennus valmistui vuonna 1955. Kuva Outokummun kaivosmuseo

Pääosin Outokummun itäosissa oli säilynyt joitakin ortodoksisukuja ennen toista maailmansotaa. Toisen maailmansodan jälkeen Outokumpu sai paljon siirtokarjalaisia, varsinkin impilahtelaisia, joista osa oli ortodokseja. Paine Outokummun ja sen lähiseudun ortodoksien jumalanpalvelustilan rakentamiseksi tuli voimakkaaksi ja lopulta Outokummun Pyhän hengen rukoushuone valmistui vuonna 1953. Tästä huolimatta paikkakunnan kreikkalaiskatoliset jäivät Taipaleen seurakunnan alaisuuteen. Ennen oman rukoushuoneen valmistumista Outokummun ortodoksit olivat pitäneet jumalanpalveluksia vanhassa kansakoulussa, suurimpina juhlapyyhinä oli matkustettu pääkirkkoon Viinijärvelle. Vuonna 1953 valmistuneeseen rukoushuoneeseen esineitä saatiin sekä Viinijärveltä että Valamon luostarista.²⁶⁸

Outokummun ortodoksinen kirkko on arvotettu vuonna 2013 maakuntakaavan 3. vaiheessa maakunnallisesti merkittäväksi kohteeksi. Kuva Pekka Piiparinen (2013)

Vuonna 1948 helluntailaiset perustivat Betanian seurakunnan Outokumpuun. Seurakunta rakensi paikkakunnalle nykyisen Polvijärventien varteen rukoushuoneen.²⁶⁹ Lestadiolaisuuden kannattajat perustivat vuonna 1947 oman rauhanyhdistyksen Outokumpuun. Seuroja pidettiin aluksi yksityiskodeissa, työväentalolla, kaivosyhtiön kokoushuoneessa ja kansakoululla. Kun Outokummun ensimmäinen kirkko valmistui vuonna 1955, siirtyi rauhanyhdistyksen toiminta sinne.²⁷⁰ Myöhemmin seurakunnan toiminta siirtyi alun perin Outokummun työväentaloksi valmistuneeseen rakennukseen (valm. 1960-luvun puolivälissä) Hovilankadulla.

Vasemmanpuoleinen helluntaiseurakunnan rakennus valmistui vuonna 1961 rakennusmestari Pentti Ronkaisen suunnittelemana. Sen sijaan rauhanyhdistyksen toimitilojen (oikeanpuoleinen kuva) historia on toisenlainen, sillä se rakennettiin alun perin työväentaloksi. Kuva Pekka Piiparinen (2013)

1950-luvulla valmistuneista vapaa-ajan viettoon tarkoitetuista rakennuksista yksi huomattavimmista oli Seurojentalo. Hankkeen takana olivat Outokumpu Oy, paikkakunnan oikeistopiirit sekä lukuisat yhdistykset. Tavoitteena oli saada vastapainoa työväenpuolueiden huvipaikoille, kuten lähistöllä olevalle nk. Ruplalle. Seurojentalon rakentamista valvoi ryhmä, jossa oli edustajat muun muassa Kansallis-osake-pankista, Outokummun Partiosta ja Outokumpu Oy:stä.²⁷¹

SKDL:n järjestötaloksi ”Rupla” sijaitsi aina 1990-luvun alkuun saakka näkyvällä paikalla nykyisten Kummunkadun ja Pohjoisahonkadun kulmauksessa. Rakennus toimi 1950- ja 1960-luvuilla tärkeänä nuorison kohtaamispaikkana,²⁷² jossa pidettiin mm. tanssiaisia. Puinen rakennus purettiin 1990-luvun alkupuoliskolla.

Vapaa-ajan toimintoihin on liittynyt luonnollisesti myös urheilualueiden rakentaminen. Kun Outokumpu Oy keskitti urheilutoimintansa 1930-luvun lopulta lähtien pitkälti Kyykerin kentälle ja sen tuntumaan, teki kunta periaatepäätöksen vuonna 1949 keskusurheilukentän rakentamisesta Matovaaralle. Seuraavalla vuosikymmenellä alueelle alettiin suunnitella jääkiekkokaukaloa ja luistelualuetta.²⁷³ Myöhemmin jääkiekkokentälle saatiin tekojäärata ja lopulta vuosituhaten taitteessa kenttä katettiin jäähallilla. Vuoden 1963 rakennuskaava vahvisti lopullisesti Matovaaran outokumpulaisen urheilun keskittymäksi²⁷⁴ ja hiekkapohjainen yleisurheilukenttä alueelle valmistui neljä vuotta myöhemmin.²⁷⁵

Matovaaran urheilukeskittymä vahvistui 1970-luvun puolivälissä, kun Outokumpu sai uimahallinsa. Outokummun uimahallin syntyyn vaikutti Pyhäsalmen uimahalli, jonne kaupungininsinööri Leo Löppönen ja Pekka Vainikainen kävivät tutustumassa.²⁷⁶ Uimahalli valmistui vuonna 1976, ja sen valmistumista Outokumpu Oy tuki 300 000 markalla.²⁷⁷ 2000-luvulla uimahallia saneerattiin voimakkaasti ja hallin viihtyisyys parani huomattavasti.

Vuonna 1984 uimahallin yhteyteen valmistui urheilutalo ja Matovaara oli kunnan selkeä urheilun keskus. Samaan aikaan alkoi Kyykerin kentän hidas rapistuminen.²⁷⁸ Outokumpu Oy alkoi luopua kentästään ja myös se alkoi keskittää työväestönsä liikkumista Matovaaralle. Tästä hyvänä esimerkkinä on vuonna 1979 Matovaaran tekojääradan valmistuminen, jonka kustannuksiin

Outokumpu Oy osallistui. Kaivoksen rakennusosasto valmisti kentälle 85 000 markan koneistorakennuksen.²⁷⁹

Muita urheilukenttiä Outokummun taajaman alueella ovat olleet Jyrinharjun suojeluskuntatalon yhteydessä ollut kenttä, jossa pelattiin muun muassa pesäpalloa.²⁸⁰ Myöhemmin myös Kalattoman ja Jokipohjan asuinalueet saivat omat urheilukenttensä. Myös Pohjoisahon koulun yhteyteen valmistui oma kenttensä 1960-luvulla.

Matovaaran urheilualue toteutettiin kunnan toimesta, mutta Outokumpu Oy tuki muun muassa uimahallin ja tekojääradan rakentamista. Kuva Outokummun kaivosmuseo (2001)

10. LIIKEKESKUSTA

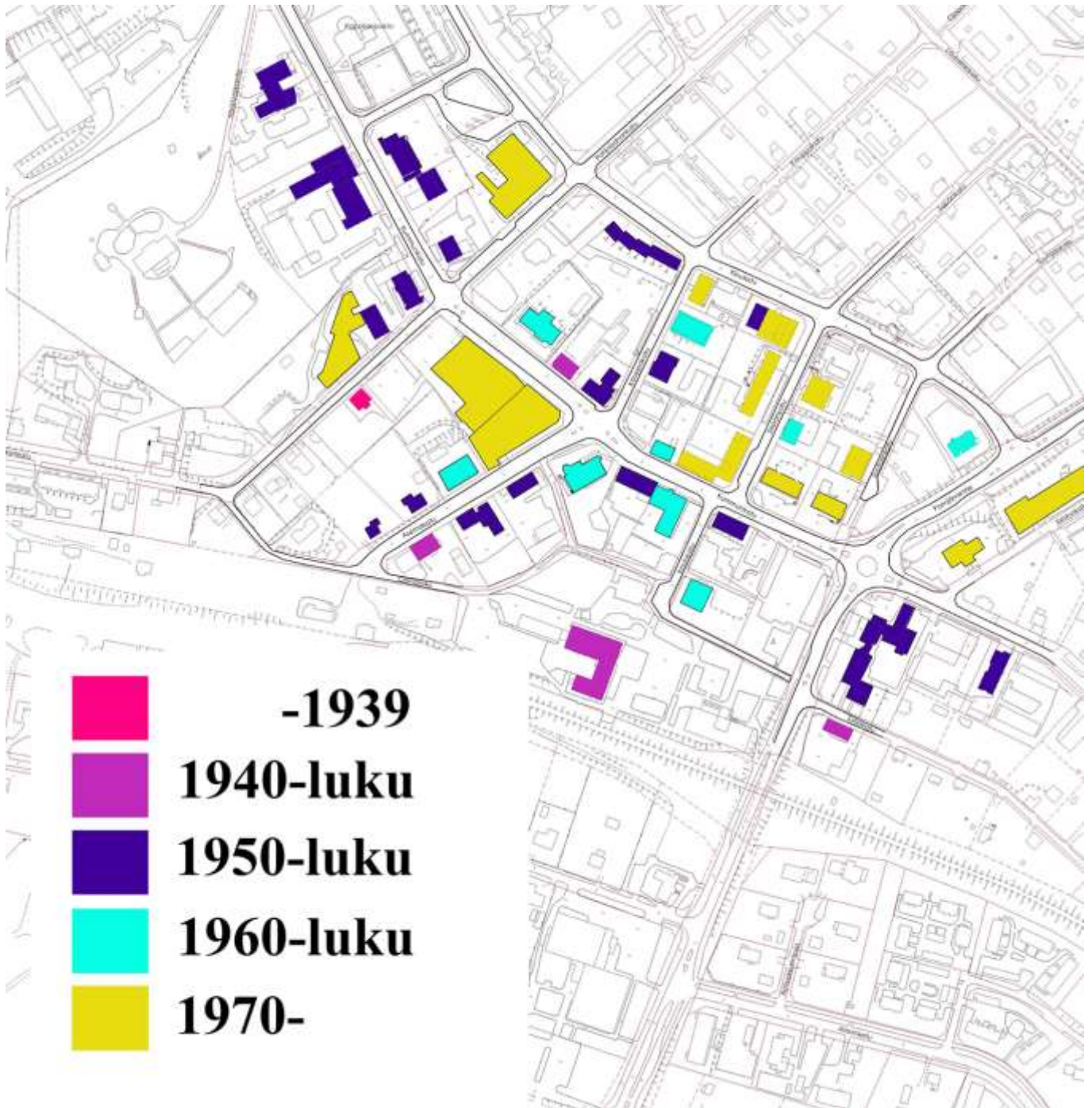
Topografisesti liikekeskusta sijaitsee pienen harjanteen päällä. Keskustan pääkatu Kummunkatu kulkee loivasti kaakko–luode-suuntaisesti. Katu alkaa kaupungintalon edustalla olevasta kiertoliittymästä ja päättyy historiallisen kummun juureen Alatorille.

Liikekeskustan rakennuskanta on ajallisesti kohtalaisen kerroksellista, sillä vanhimmat säilyneet kohteet ovat 1930-luvulta ja nuorimmat 2000-luvulta. Kuitenkin liikekeskusta on uudistunut niin, että sen 1910–1940-luvuilla rakentunut vanhin kerrostuma on kadonnut käytännössä kokonaan. Alueen kaupunkirakenteellisen rungon muodostavat 1950- ja 1960-luvuilla valmistuneet asuin- ja liiketalot. Suurin osa liikekeskustan rakennuskannasta on valmistunut ennen vuotta 1970. Kummunkadun pääosin 2–3-kerroksiset rakennukset on sijoitettu pääosin kadun varsille, jolloin katutilasta on muodostunut melko tiivis. Itse Kummunkatu mutkittelee lievästi tehden katunäkymän miellyttävän vaihtelevaksi.

Oman kaupunkikuvallisen erityispiirteen liikekeskustaan tuo Vanha kaivos. Se on ollut Kummunkadun kaupunkikuvallinen päätepiste jo 1920-luvun lopulta lähtien. Tämä tekee Outokummun liikekeskustasta valtakunnallisesti ainutlaatuisen. Muita merkittäviä kaupunkikuvallisia dominantteja ovat kaupungintalo, evankelisluterilainen kirkko, entinen Postin rakennus ja Hotelli-Ravintola Malmikumpu.

Kaupunkikuvallisesti liikekeskustan dominantti on Vanha kaivos. Se antaa koko keskusta-alueelle ainutlaatuista ilmettä. Kuva Outokummun kaivosekspansio (2001)

Liikekeskustan rungon muodostaa 1950- ja 1960-luvuilla valmistunut rakennuskanta. Liikerakennusten joukossa nk. Mansikan talo muodostaa yksinäisen ennen toista maailmansotaa valmistuneen kohteen. Se valmistui Sänkinotkonkadulle vuonna 1938. Kartta Pekka Piiparinen

Ensimmäiset kaupat nykyiseen Outokummun taajamaan tulivat kaivostoiminnan perässä. 1910-luvulla Juho Korhonen avasi kauppansa Hovilassa ja Heikki Pääkkönen Turulassa.²⁸¹ Ehkä ensimmäinen liikerakennus nykyisessä liikekeskustassa oli Osuuskaupan rakennus. 1910-luvulla Outokummun kaivostyöläiset perustivat osuuskaupan nykyisen S-marketin tontille ja vuonna 1918 tontti siirtyi SOK:laiselle Kuusjärven Osuuskaupalle.²⁸²

Nykyinen liikekeskusta 1910-luvun lopulla. Kartasta näkyy, että liikerakennuksia siihen on nimetty vain yksi, Osuuskauppa. Kartta on osa "Viljelyskartta Outokummun kaivosalueesta ja Ab Outokumpu Oy:n tiluksista" -kokonaisuutta. Outokummun kaivosmuseo

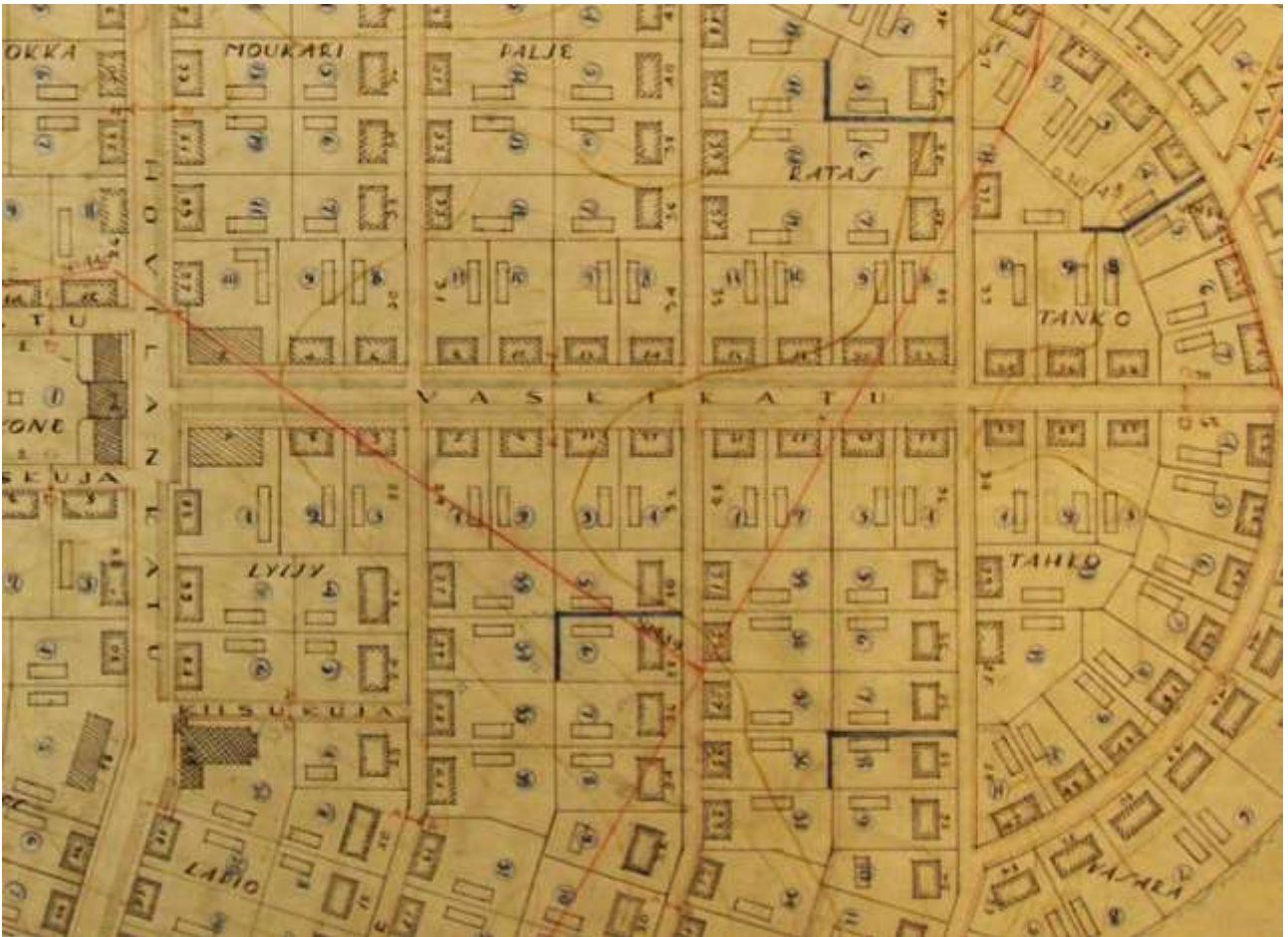
Outokummun Osuuskauppa oli nykyisen Kummunkadun varren ensimmäisiä, ellei ensimmäinen, liikerakennus. Kuva Outokummun kaivosmuseo

Alkuun liikekeskustan rakentaminen tapahtui vapaasti, sitten Otto-Iivari Meurmanin laatimaa asemakaavaluonnosta mukaillen.²⁸³ Viipurilainen arkkitehti Meurman piirsi taajaman asemakaavan 1920-luvun lopulla, mutta keskustaa ei alettu toteuttaa kaavan mukaisesti. Silti sillä voidaan nähdä omat vaikutuksensa liikekeskustan myöhempiin rakentamisen vaiheisiin. Meurmanin kaavassa Outokummun taajaman pääkatua nimitetään ehkä ensimmäistä kertaa Kummunkaduksi, joka jatkui etelässä Hovilankatuna. Keskustan toisen pääkadun Meurman nimesi Vaskikaduksi, joka oli kohtisuoraan risteävä Hovilankatuun nähden.²⁸⁴ Kahden pääkadun mallia ei siis Outokumpuun toteutettu, vaan liikekeskusta asettui nykyisen Kummunkadun varrelle.

Meurmanin suunnitelmissa Outokummusta olisi tullut kaupunkimainen taajama. Sinne kaavailtiin kauppatoria ja kauppahallia sekä julkisia palveluja. Kaksi keskustan katua olisi saanut myös bulevardimaiset puurivistöt.²⁸⁵ Meurmanin kurinalainen suunnitelma ei toteutunut, vaan keskustan suunnittelusta tuli hidasta ja se eteni pääasiassa tonttikohtaisesti. Meurmanin suunnitelman ehkä merkittävin perintö myöhemmälle keskustan toteuttamiselle oli, että siinä liikekeskusta sijoitettiin nykyiselle paikalleen, vaikka onkin epäselvää, olisiko näin tapahtunut joka tapauksessa. Meurmanin kaava on mahdollisesti vaikuttanut myös siihen, että Outokummun liikekeskustasta muodostui lopulta melko tiivis ja pikkukaupunkimainen. Tätä ideaahan Meurman ajoi voimakkaasti kaavassaan.

Otto-Iivari Meurman saattoi suunnitella Outokummun liikekeskustaa liki neitseelliselle alueelle, sillä 1920-luvun lopulla nykyisen liikekeskustan paikalla ei ollut kuin muutama liike-, asuin- tai julkisen palvelun rakennus.
Kuva Outokummun kaivosmuseo

Kuvassa osa Meurmanin vuonna 1928 laatimaa asemakaavakarttaa. Taajaman keskeisinä elementteinä olivat kaksi toisiaan leikkaavaa pääkatua, Hovilankatu ja puistokatumainen Vaskikatu. Kartta Outokummun kaivosmuseo

Meurmanin taajamaan laatima asemakaava kaatui pitkälti siihen, että yhtiöläiset olivat haluttomia muuttamaan pienille keskustatonteille. Työntekijät ostivat mieluummin maapaloja Outokumpu Oy:n ulkopuolisilta alueilta, sillä Meurmanin asemakaavan yhteydessä laatimaa rakennusjärjestystä pidettiin liian tarkkana ja tonttien kokoa pienenä. Työväestö halusi karjan laiduntavan tonteillaan ja Meurmanin suunnittelemat tontit rakennusjärjestyksineen eivät tähän soveltuneet. Myös yhteislaitumien sijainti kaukana suunnittelualueesta karkotti tonttien vuokraajia.²⁸⁶

Ensi alkuun Meurmanin asemakaavan toteuttaminen näytti valoisalta, sillä yli 40 työläistä ilmoitti halukkuutensa vuokrata maata nykyisen keskustan sijaintipaikalta. Meurmanin laatiman rakennusjärjestyksen ilmestymisen jälkeen maanvuokraajien määrä laski kahteen. Rakennusjärjestyksen noudattaminen olisi merkinnyt työläisille menoeriä niin rakennusten

rakennustapojen kuin suuren koonkin suhteen ja vastaavasti he olisivat menettäneet tuloja karjanhoidon vaikeutumisen tai jopa siitä luopumisen takia.²⁸⁷

Meurmanin kaupunkimaisen kaavan esteenä oli myös Hackman & Co., jonka Hovilan maille asemakaava myös ylsi. Hackman ei ollut kuitenkaan halukas rakentamaan katuja omistamilleen maille. Lopullisen iskun suunnitelmalle antoi Outokumpu-yhtiön toimitusjohtaja Eero Mäkinen, joka piti Meurmanin noin 600:lle asuinrakennukselle suunniteltua kaavaa liian suurellisena Outokummun kaivosyhdyskunnalle.²⁸⁸

Vaikka Meurmanin kaava ei keskustassa toteutunutkaan, Outokummun liike-elämän kehityksessä 1920-luvun loppu oli joka tapauksessa käännteentekevä. Tuolloin valmistuivat Vanhan kaivoksen uudet teollisuusrakennukset ja kaivos siirtyi suurtuotantovaiheeseen. Jo pelkkä kaivoksen ja rautatien rakentaminen toi lisää väkeä Outokumpuun. Rautatieaseman sijoittuminen nykyiseen liikekeskustaan auttoi myös alueen kehittymisessä. Teollisuuden tuoma taloudellinen viriäminen lisäsi Outokummun asukasmäärää, mikä taas synnytti palvelualoja.²⁸⁹ Näin 1930-luvun loppuun mennessä Outokummun keskustasta kasvoi Kuusjärven kunnan liike-elämän keskus. Seuraavalla vuosikymmenellä Outokummun asema verrattuna Kuusjärveen vahvistui, esimerkiksi vuonna 1942 kunnan kaikki erikoisliikkeet sijaitsivat jo Outokummussa.²⁹⁰

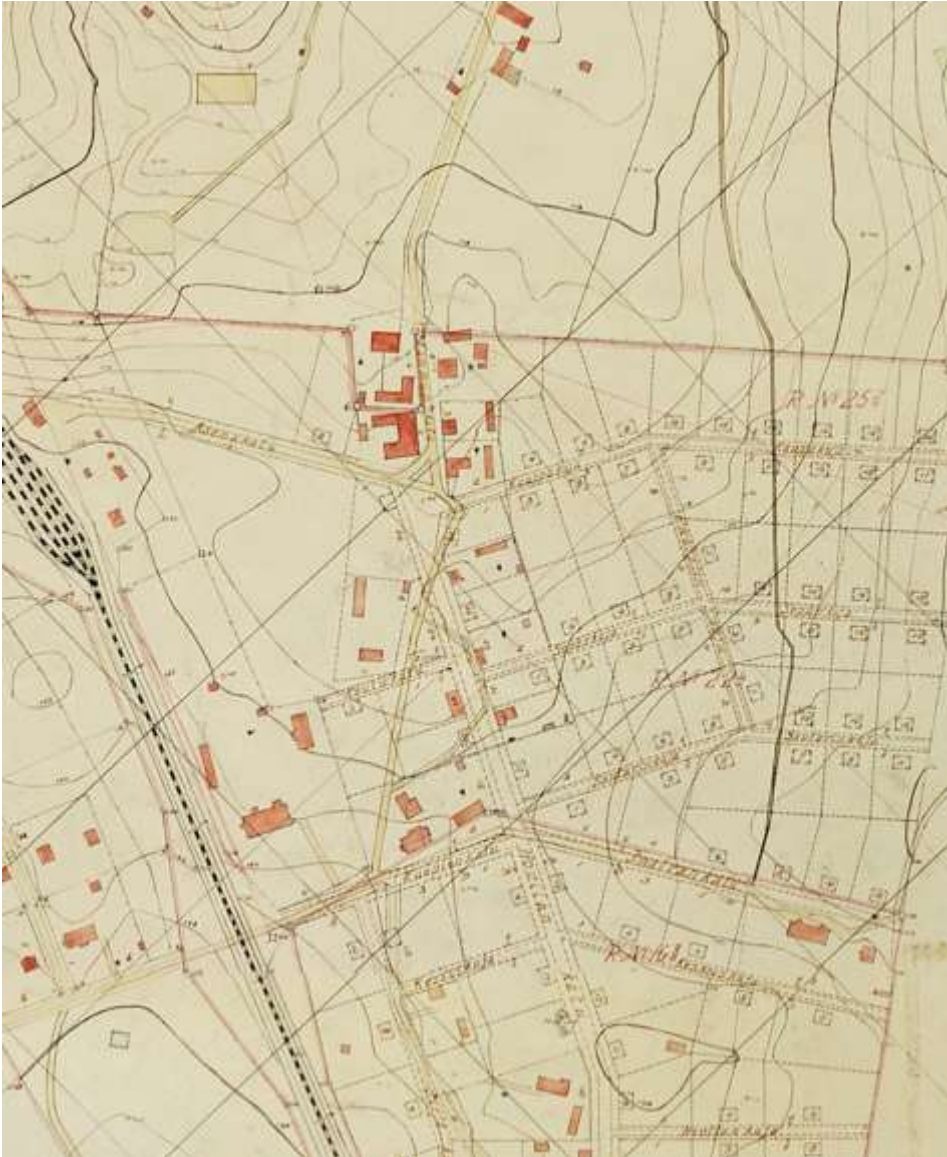
1930-luvun alussa liikekeskusta oli alkamassa rakentumaan. Keskustan pääkatu kulki vielä vanhan tielinjauksen mukaisesti. Kuva Outokummun kaivosmuseo

Outokumpu Oy reagoi muuttuneeseen tilanteeseen laatimalla uuden liikekeskustan alueelle uudet suunnitelmat. 1930-luvulla liikekeskustaa alettiin kehittää kaivosyhtiön toimesta, mutta maltillisemmin mitä Meurmanin oli visioinut. Merkittävin vuosikymmenen aikana laadituista suunnitelmista oli vuoden 1938 rakennussuunnitelma. Siinä nykyisen Kummunkadun ja Asemakadun varsille suunniteltiin omakotitaloja suurempia rakennusmassoja, mistä voidaan tulkita, että Outokummun keskustaan tavoiteltiin huomattavia määriä kivisiä liikerakennuksia.²⁹¹ Keskustan pääkatu, nykyinen Kummunkatu, sai suurin piirtein nykyisen tielinjauksensa 1930-luvun lopulla. Tien oikaisemista nykyisen Asemakadun ja Kummunkadun risteyksestä kohti Hovilan aluetta oli suunniteltu jo 1920-luvun lopun Meurmanin asemakaavakartassa, mutta lopulta suunnitelma toteutettiin seuraavan vuosikymmenen lopulla.²⁹²

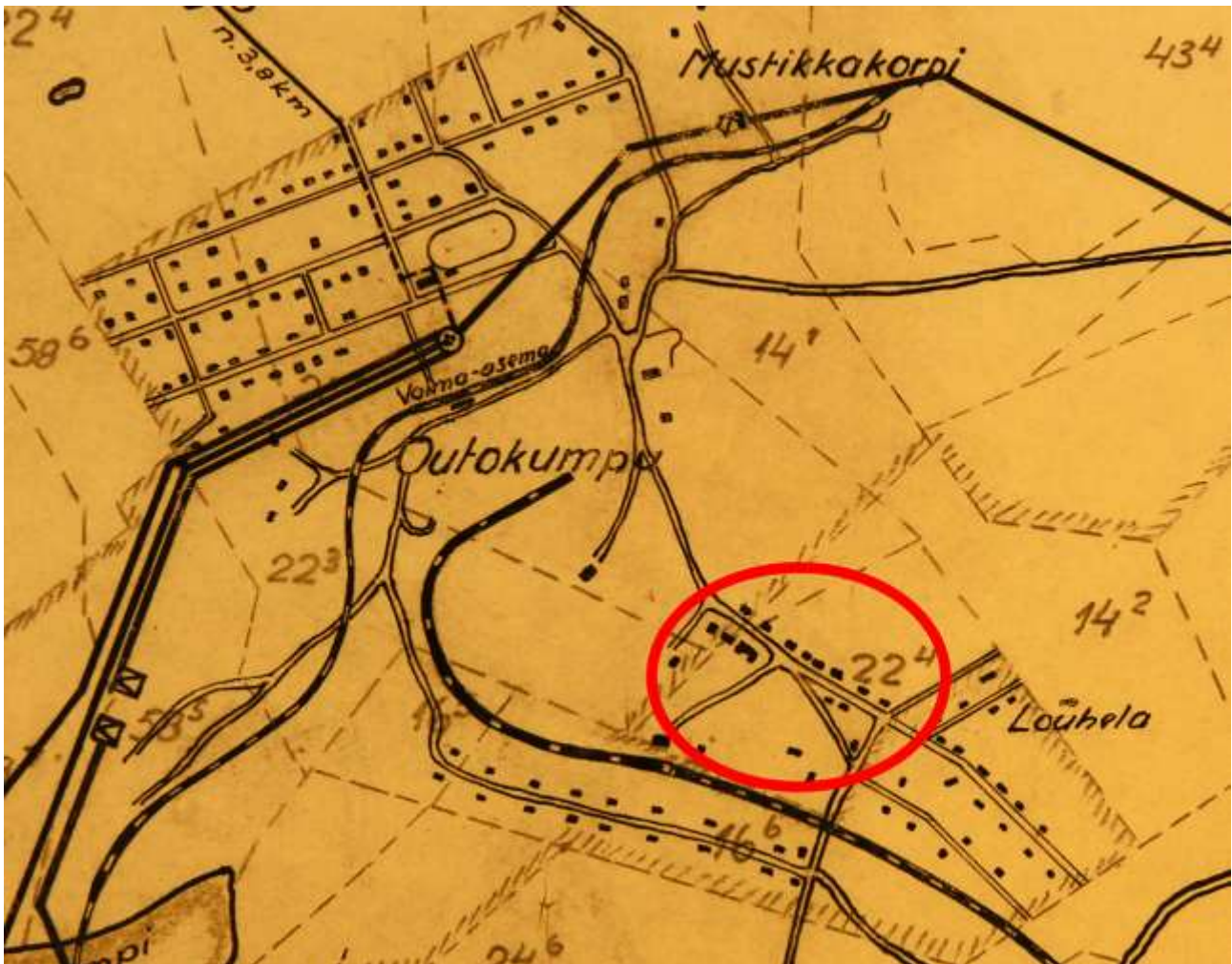
Merkittävimmäksi 1930-luvun liikerakennukseksi nousi Juho Kuokkasen puinen kaksikerroksinen liikerakennus nykyisen Kummunkadun ja Asemakadun kulmaukseen. Kauppa valmistui vuonna 1935. Kaupunkikuvallisesti merkittävällä paikalla ollut puinen liikerakennus purettiin vuonna 1984 uuden Citykumpu-nimisen K-kaupan rakennuksen tieltä.²⁹³

Liikekeskustan pääraittia 1930-luvun jälkipuoliskolla. Vasemmalla Kuokkasen kaksikerroksinen liiketalo. Kuva Outokummun kaivosmuseo

Vuonna 1935 piirrettyssä ja mahdollisesti myöhemmin täydennetyssä kartassa näkyy liikekeskustan entinen ja tuleva katulinjaus sekä silloinen rakennuskanta. Kartta on osa Outokumpu Oy:n topografista karttaa vuodelta 1935. Kartta Outokummun kaivosmuseo

Outokummun liikekeskustassa oli vuonna 1938 vain viitisentoista rakennusta. Nykyinen Kummunkatu oli jo oikaistu kohti Hovilaa. Kartta Outokummun kaivosmuseo

Vuonna 1945 valmistunut yleissuunnitelma tuki edelleen keskustan kehittämistä. Sen mukaan liikekeskustan rakennusten kerroslukumääräksi suunniteltiin kolmea nykyisen Kummunkadun ja Asemakadun kohdilla. Samalla rakennukset sijoitettiin tiiviisti kiinni katulinjaan, joten keskustasta suunniteltiin huomattavan pikkukaupunkimaista tilaa, jolloin sinne olisi voitu toteuttaa melko urbaaneitakin elementtejä.²⁹⁴ Tämä suunnitelma ei toteutunut sellaisenaan, mutta se osaltaan vahvisti kehityslinjaa, jonka ansiosta Outokummun liikekeskustasta muodostui melko tiivis ja kaupunkimainen. Se määritteli myös osaltaan keskustan tulevan rakennuskannan korkeutta.

Vuoden 1945 suunnitelmassa Outokummun liikekeskustasta suunniteltiin melko tiivistä ja pikkukaupunkimaista aluetta. Kartta Outokummun kaivosmuseo

Liikekeskustaa 1940-luvun jälkipuoliskolla. Viimeistään tuolloin Outokummun taajama nousi kunnan liike- ja hallinnollisen elämän keskuksesi. Kuva Outokummun kaivosmuseo

Outokummun taajaman erikoisliikkeiden kasvu voimistui 1950-luvulla. Samalla keskusta sai uuden kaupunkirakenteellisen ilmeensä. Varsinkin Kummunkadun pohjoisosa rakentui uudelleen pitkälti 1950-luvun aikana. Ehkä merkittävimmäksi liikerakennukseksi nousi Kuusjärven Osuuskaupan toimitilat. Vuonna 1954 Osuuskaupalle valmistui Outokummun keskusta pienois-tavaratalotyyppinen liikehuoneisto nykyisten Kummunkadun ja Sänkinotkonkadun risteykseen.²⁹⁵ Tämä 1950-luvun paikallinen arkkitehtoninen helmi purettiin 1990-luvun alussa S-marketin paikoitustilan ja uuden tavaratalon tieltä.

Outokumpulaisten työläisten aloitteesta Suomen Osuustukkukauppaan (OTK) kuuluva joensuulainen Oma-Apu perusti vuonna 1922 sivumyymälän Outokumpuun.²⁹⁶ Sitten vuonna 1950 Oma-Avun liike sijoittui Kummunkadun ja Kauppakadun kulmaukseen. Veikko Metsälä siirtyi luovutetusta Karjalasta Outokumpuun vuonna 1940²⁹⁷ ja perusti liikehuoneiston Oma-Avun viereen 1940-luvun lopulla.

1950-luvun lopussa Outokummun keskusta alkoi saada pikkukaupungin piirteitä. Kuva Outokummun kaivosmuseo

Pankkien saapuminen Outokummun keskusta oli yksi 1950-luvun merkittävimmistä piirteistä. Vuonna 1953 valmistuneen kolmikerroksisen Osuuskassan rakennuksen lisäksi yksi merkittävimmistä liikerakennuksista oli Kansallis-Osake-Pankin toimitilat. Itse pankki oli perustettu Outokumpuun jo vuonna 1927, mutta vasta vuonna 1950 pankki sai oman konttorirakennuksensa keskustaajamaan.²⁹⁸ Säästöpankki oli aloittanut toimintansa Outokummussa Asemakadulla vuonna 1954. Tätä varten tontilla olemassa olevaa kiinteistöä laajennettiin ja korjattiin. Uudet laajennukset saatiin valmiiksi vuonna 1965, mutta jo seuraavana vuonna päätettiin ryhtyä rakentamaan uutta toimitaloa. Uusi, outokumpulaisittain massiivinen rakennus valmistui Kummunkadun varteen vuonna 1967. Seuraavana vuonna pankin nimeksi vaihdettiin Outokummun Säästöpankki.²⁹⁹ Outokumpulaisittain massiivinen Postipankkitalo valmistui vuonna 1950 näkyvälle paikalle Kummunkadun ja Sänkinotkonkadun kulmaukseen. Toistaiseksi viimeisin merkittävä pankkitila toteutettiin vuonna 1968, jolloin Osuuspankki laajensi toimitilojaan Kummunkadun ja Koulukadun kulmauksessa.³⁰⁰

Kuusjärven Osuuskassan rakennus toi omalla panoksellaan Outokummun liikekeskustan kaupunkikuvaan kivirakentamisen jyrkyyttä. Kuva Outokummun kaivosmuseo

*Massiivisin 1950-luvulla valmistuneista liikekeskustan rakennuksista oli Postipankin talo.
Kuva Pekka Piiparinen (2012)*

*Säästöpankki laajensi rajusti toteuttamalla outokumpulaisittain massiivisen
uudisrakennuksen vuonna 1967. Kuva Outokummun kaivosmuseo*

Liikekeskustan määrätietoinen kehittäminen aloitettiin 1960-luvulla, jolloin tavoitteeksi asetettiin keskustan kaupallisen ja taloudellisen voiman korostaminen. Outokumpu tuli saada vetovoimaiseksi kauppalakeskukseksi. Tästä optimismista kertoo se, että vuoden 1969 yleiskaavassa Kummunkadun

rinnalle toiseksi rinnakkaiseksi liikekaduksi nostettiin Kiisukatu ja se, että Kummunkadun jatke Hovilankatu varattiin myös keskustapalvelujen alueeksi.³⁰¹ Liikekeskusta ei kuitenkaan levinnyt Kiisukadulle eikä Hovilankadulle.

Vielä 1960-luvun alkupuolella liikekeskustan rakentaminen oli kuitenkin lähes pysähdyksissä. Yksi harvoista liikerakennuksista oli Kummunkadun varteen vuonna 1960 valmistunut yksikerroksinen rapattu pulpettikattoinen liiketalo, johon sijoittui Polkupyörä- ja koneliike O. Hiltunen.³⁰² Yritys oli saanut alkunsa jo vuonna 1932, kun Otto Hiltunen perusti polkupyöräverstaan.³⁰³

Vuonoksen malmion löytyminen aiheutti voimakasta rakennustoimintaa myös liikekeskustassa. Massiivisin tuon ajan liikerakennus – Hotelli-ravintola Malmikumpu – valmistui Kummunkadun ja Asemakadun risteykseen vuonna 1968.³⁰⁴ Malmikummun alku oli kivikkoinen. Hanketta ryhdyttiin toteuttamaan liikekeskustan yhdelle merkittävimmistä tonteista. Ennen valmistumistaan hotellihanke koki kuitenkin konkurssin ja rakennus jäi pariaksi vuodeksi tyhjilleen. Lopulta vakuutusyhtiö Pohjola rakennutti hotellin loppuun.³⁰⁵

Malmikummun rakennuksen suunnitteli maakunnallisesti merkittävä arkkitehti Esko Lehti. Entinen kaupungininsinööri Leo Löppönen kertoo kuulleensa Malmikummun taustoista seuraavaa: ”*Se oli semmoinen reipasotteinen mies tämä Naumanen ja hän palkkasi Esko Lehden suunnittelijaksi.*” Löppönen kertoo kuulleensa, että miehet sopivat suunnittelutyön ennakko hinnasta, mutta nopean konkurssin vuoksi Lehti sai lopulta käteensä Malmikumpu-projektista pelkästään ennakkomaksun.³⁰⁶

Malmikummun toteuttamisessa näkyvät myös uudet kaupunkisuunnittelun ajatukset, sillä sen eteen Asemakadulle suunniteltiin paikoitusalue. Uudet yhdyskuntasuunnittelun periaatteet taajamaan esitteli vuonna 1963 hyväksytty taajaman rakennuskaava. Se tukeutui aikaisempiin suunnitelmiin siinä, että kaava määritteli Kummunkadun rakennusten kerrosluvuksi kolme. Kuitenkin funktionalistisen kaupunkisuunnittelun tavoitteiden mukaisesti keskustaa pyrittiin väljentämään ja umpinaisia pihapiirejä hajottamaan. Kaavassa Kummunkadun katutilasta suunniteltiin entistä leveämpi, mikä vastasi ennen kaikkea kasvavan autoliikenteen paikoitustarpeita.³⁰⁷

Vuoden 1963 rakennuskaavan myötä Outokummun kauppatori sijoitettiin nykyiselle paikalleen. Kaavan laatinut maanmittausinsinööri Tervola sijoitti torin kahdelle reunalle kaksikerroksiset rakennukset rajaamaan toritilaa.³⁰⁸ Outokummun torielämällä on ollut kuitenkin useita sijaintipaikkoja. 1950-luvun alkuun saakka tärkein torialue oli Alatori. Torikauppaa on käyty myös muun muassa Kummunkatu 18:ssa sijaitsevalla tontilla,³⁰⁹ jonne valmistui vuonna 1967 Säästöpankin toimitilat.

Vuonna 1963 hyväksytyn rakennuskaavan yksi merkittävimmistä vaikutuksista liikekeskustalle oli kauppatorin sijoittaminen nykyiselle paikalleen. Kaavan mukaisesti toteutettiin myös muun muassa Kummunkadun alkupään liikerakennukset kauppatoria vastapäätä. Kartta Outokummun kaivoseumaseuran

Vuonna 1968 Outokummun keskusta oli saanut jo kaupunkimaisen ilmeensä.

Samana vuonna Kuusjärven kunta muuttui Outokummun kauppalaksi.

Kuva Outokummun kaivosmuseo

Keskustan asemakaavaa uudistettiin 1970-luvulla kahteen otteeseen. Vuonna 1970 laaditussa asemakaavassa Kiisukadusta pyrittiin tekemään toinen pääväylä Kummunkadun rinnalle. Lisäksi Kiisukatu pyrittiin saamaan rakennetuksi kolmikerroksisin rakennuksin. Kiisukatu kunnan toisena pääväylänä oli kuitenkin liian optimistinen visio, joka ei toteutunut.³¹⁰

1970-luvun asemakaavoitus pyrki ottamaan tehokkaampaan käyttöön myös liikekeskustan kupeessa sen koillispuolisen omakotitaloalueen. Tätä 1940- ja 1950-luvuilla rakentunutta aluetta suunniteltiin tiivistettävän kaksikerroksisilla asuinrakennuksilla.³¹¹ Suunnitelma ei kuitenkaan toteutunut kuin

pieniltä osin ja tänä päivänä tämä rintamamiestalojen kokonaisuus muodostaa viehättävän ja melko yhtenäisen miljöön kertoen omaa tarinaansa kaivosyhdyskunnan voimakkaasta kehityksestä toisen maailmansodan jälkeisinä vuosina.

Vuonna 1977 keskustaan laadittiin jälleen uusi asemakaava. Sen avulla pyrittiin ottamaan huomioon liikekeskustan maisemalliset arvot ja se, että keskustan yleinen ilme ei pääsisi suurestikaan muuttumaan. Kaavan säilyttävän luonteen vuoksi uutta liikerakentamista pyrittiin ohjaamaan Polvijärventien varteen.³¹² Kiinteistöinsinöörinä työskennellyt Antero Kniivilä muistelee, että kaava lähti liikkeelle, kun outokumpulainen liikemies Sakari Ikonen halusi ostaa Polvijärventien ja Kummunkadun kulmauksessa olevan tontin. Kaupunki myikin tontin Ikoselle, joka aikoi toteuttaa risteykseen liikerakennuksen. Kaava ei kuitenkaan levittänyt liikekeskustaa juuri lainkaan, sillä ainoa uusi liikerakennus, joka Polvijärventien varteen valmistui, oli Outokummun Varaosan rakennus. Katujen osalta merkittävää oli, että kaavan myötä Kiisukatu avattiin Polvijärventielle. Kaavan avulla Outokummun pääkatu Kummunkatu sai koivuistutuksensa.³¹³ Ydinkeskustan laajentamisyrittämisistä luovuttiin 1980-luvun lopulla.³¹⁴

1980-luvun liikekeskustan kaavoituksesta Kniivilälle mieluisana jäi mieleen Keskon rakennushanke Kummunkadun ja Asemakadun kulmauksessa. Kniivilä toteaa: ”Kesko saatiin rakentamaan siten kuin kaupunki halusi. Se [rakennus] on katulinjassa ja siinä ei ole maanpäällistä parkkipaikkaa.” Alun perin Keskolla oli tarkoitus rakentaa enemmän tontin keskelle ja käyttää liikerakennuksen edustaa katutaso paikoituspaikkana. Vuosikymmenen puolivälissä valmistunut Citykummun vähittäistavaratalorakennus lujittikin omalta osaltaan Outokummun keskustan kaupunkimaisuutta. Tämä mahdollistui pitkälle sen ansiosta, että autopaikat sijoitettiin kellaritilaan osin maan alle.³¹⁵ Kniivilän Outokummun liikekeskustan kaupunkimaisuutta korostava suunnitteluperiaate toteutui myös muun muassa Kummunkadun ja Sepänkadun kulmaukseen valmistuneessa kaksikerroksisessa liikerakennuksessa.

Seuraavan vuosikymmen alussa toteutettu Pohjois-Karjalan Osuusliikkeen (PKO) vähittäiskaupan tavaratalo oli yksi Kniivilän työuran haasteellisimmista hankkeista. Ensiksikin Kniivilälle tuli yllätyksenä, että kaunis ja risteysalueella kaupunkimaisesti sijaitseva 1950-luvulla valmistunut entinen tavaratalorakennus haluttiin purkaa. Rakennuksen suojelun puolesta Outokummussa

kerättiin nimilistoja. Toiseksi uuden rakennuksen kaavan laatiminen oli poikkeuksellisen hankalaa. PKO:n pyrkimyksenä oli sijoittaa uusi rakennus tontin sisään siten, että liikerakennuksen eteen olisi jäänyt mahdollisimman suuri paikoitusalue. Kniivilän tavoitteena oli kuitenkin pitää yllä outokumpulaista kaupunkimaisen rakentamisen tapaan liittyvää perinnettä, jossa rakennukset sijoitettiin kiinni katulinjoihin. Kniivilä kertoo PKO:n ja kaupungin konfliktista: ”*Tässä minusta tuli ehkä räikeimmin esille rakentajan painostus kaupunkia kohtaan: jos ei anneta rakentaa sillä tavalla kuin he haluavat, niin sitten ei rakenneta ollenkaan.*”³¹⁶

Outokummun S-market avattiin joulukuussa 1993 ja kohteen suunnitteli Arkkitehtitoimisto Mikko Tikkanen Oy.³¹⁷ Pitkien vääntöjen jälkeen marketin sijainti Kummunkadun varrella oli kompromissi: osa rakennuksesta saatiin kiinni Kummunkatuun, mutta Kummunkadun ja Sänkinotkonkadun kulmaukseen muodostui suurehko aukion. Tämä vähensi osaltaan liikekeskustan kaupunkimaisuutta ja muodosti kaupunkikuvallisesti ongelmallisen ja pitkän avoimen tilan, joka alkoi Mansikan talolta ja päättyi vasta Kiisukadulla.³¹⁸

11. POISTUNEITA RAKENNUKSIA

Vaikka Outokummun taajaman rakennetun ympäristön historia on verrattain nuori, on alue ehtinyt kokea huomattavan paljon muutoksia. Tämä on johtunut tietenkin kaivostoiminnasta ja sen syklisyydestä. Kun Outokumpuun perustettiin uusia tuotantolaitoksia, vilkastui samalla koko taajaman rakennustoiminta, mikä myös poisti vanhaa rakennuskantaa uuden tieltä.

Vuosina 1913–1929 kummun rinteessä toimi kuparitehdas. Tehdas tuotti kuparisia harkkoja, lankoja ja nauvoja. Rakennus purettiin vuoteen 1934 mennessä ja rakennusosat huutokaupattiin Outokummun asukkaille talojen rakennusmateriaaliksi.³¹⁹ Kuparitehtaasta on jäljellä enää teollisuusarkeologisia jäänteitä, kuten vuonna 1995 esiin kaivetut kaksi pasutusuunia.³²⁰

Kuparitehdasta kuvattuna nykyisen liikekeskustan tienoilta. Kummun rinnettä on alettu jo pengertämään 1920-luvun lopulla valmistuneita uusia tuotantolaitoksia varten. Kuva Outokummun kaivosmuseo

Kuparitehtaan aikana Kyykerin alueesta alkoi kasvaa kaivoksen merkittävin asuinalue. 1910-luvun Kyykerille valmistuneesta rakennuskannasta on jäänyt jäljelle kolme rakennusta, Kyykeri 1, Kyykeri 2 ja Kyykeri 5. Kyykeri-nimisten rakennusten sarja ulottui 1910-luvulla nollasta viiteen. Kyykeri 0 sijaitsi nykyisen terveyskeskuksen luoteispuolella. Tässä kaksikerroksisessa puurakennuksessa oli pieniä asuntoja, joissa asui muun muassa sairaalan henkilökuntaa.³²¹ Kyykeri 3 ja Kyykeri 4 olivat suurehkoja työläisparakkeja.

Yksi 1910-luvulla valmistuneista työläisparakeista oli Kyykeri 3. Kuva Outokummun kaivosmuseo

Kuparitehtaan ja kaivostoiminnan alkuaikoina ruotsalainen arkkitehti Gustaf Wickman suunnitteli 1910-luvun alkupuoliskolla Outokumpu-yhtiölle kaksi identtistä rakennusta, Hollolan ja Kumpulan. Jälkimmäinen valmistui kaivosvoudin asunnoksi. Myöhemmin muutosten yhteydessä rakennuksiin tuli pieniä eroavaisuuksia, vaikka yleisilme säilyi edelleen yhtenäisenä. Kumpula purettiin vuonna 1995.³²² Outokumpu Oy perusteli kohteen purkamista sen heikolla kunnolla. Yhtiön mukaan rakennus oli vaurioitunut maaperän painumisen vuoksi. Lisäksi siinä oli havaittu lahovaurioita.³²³

Kuparitehtaan aikakaudelta yksi merkittävä rakennus oli nimeltään Ponkala, ja se asuintaloksi pääkonttorirakennuksen itäpuolelle vuonna 1915. Ponkalalle ehti kertyä pitkäkö elinkaari, sillä se purettiin vasta vuonna 1977. Viimeisinä vuosinaan rakennus toimi poikamiesasuntolana vuoteen

1970. Rakennus toimi poikamiesasuntolana vuoteen 1970, ja viimeiset vuodet sitä käytettiin kaivoksen tietokoneryhmän toimistotiloina sekä yhteismajoitustiloina.³²⁴

Alatorin kupeeseen rakennetulle vaatimattoman näköiselle Ponkalalle ehti kertyä merkittävää toiminnallista historiaa. Kuva Outokummun kaivosmuseo

Imatra-niminen kaksikerroksinen asuintalo valmistui Outokumpu-yhtiön toimesta vuonna 1926, ja sen suunnittelivat mahdollisesti arkkitehdit Armas Lindgren ja Bertel Liljequist. Imatra sijaitsi melko kaukana muista kaivoksen omistamista suurista asuinrakennuksista. Tyyllisuunnaltaan klassismia edustaneessa Imatrassa asui aluksi työnjohtajia ja virkailijoita, mutta myöhemmin sinne muutti myös muita yhtiön työntekijöitä.³²⁵ Kuusjärven kunta, jonka hallussa rakennus ehti olla vajaat 10 vuotta, osti rakennuksen vuonna 1966.³²⁶ Kohde purettiin 1970-luvun alkupuoliskolla.

Imatra-niminen rakennus edusti tyyllisesti 1920-luvun pelkistettyä klassismia. Kohde purettiin 1970-luvun alkupuoliskolla. Kuva Outokummun kaivosmuseo

Tulipalot ovat yksi rakennusten poistumien aiheuttaja. Sänkivaaralla sijaitsivat kaivoksen ja Outokumpu-yhtiön johtajien asuintalot, vanha Sänkivaara ja tämän tuhouduttua tulipalossa 1930-luvun lopulla uusi Sänkivaara. Vanha Sänkivaara valmistui Uno Ullbergin suunnitelmien mukaan vuonna 1914. Tämä satulakattoinen puurakennus tuhoutui tulipalossa helmikuussa 1938 ja sen tilalle valmistui vuosina 1938–1939 Palmqvistin suunnittelema uusi Sänkivaara.³²⁷

Kuparitehtaan ohella rakennusmassaltaan suurin poistuma tapahtui Mökkivaaran kaivoksen kohdalla. Kaivoksen rakennukset oli suunnitellut Wäinö Gustaf Palmqvist ja ne valmistuivat 1930-luvun lopulla. Outokumpu Oy halusi kuitenkin purkaa rakennukset ja ne räjäytettiin maan tasalle. Viimeisimpänä räjäytettiin torniosa, joka poistui outokumpulaisesta kaupunkikuvasta huhtikuun ensimmäisenä päivänä 1993.³²⁸ Outokumpu Oy halusi purkaa myös taajaman rajoilla sijaitsevan Keretin kaivostornin sekä sen ympärillä olevat teollisuusrakennukset. Torniosa malmisiiloineen suojeltiin kuitenkin rakennussuojelulailla vuonna 1998, mutta muut Keretin alueen teollisuusrakennukset purettiin.³²⁹

Vanhan kaivoksen alue on säilyttänyt pitkälti alkuperäistä 1920–1950-luvuilla rakentunutta ilmettään. Yhtään teollisuushistorian kannalta merkittävää kohdetta ei ole purettu, sen sijaan varastoja ja muita vähemmän arvokkaita rakennuksia on joutunut väistymään ajan myötä.³³⁰

1940-luvulla Outokumpuun valmistui yli 100 tyyppitaloa, joista suuri osa on purettu. Kokonaiset katuosuudet ovat joiltakin osin joutuneet luovuttamaan entiset tyyppitalonsa. Tällaisia kohteita ovat Notkokadulle vuonna 1946 valmistuneet kahden perheen asuintalot.³³¹ Outokumpu Oy osti puolustusvoimilta yhteensä 12 parakkitaloa Notkokadun työläisasumiseen. Hankinnan yhteydessä parakkien seinärakenteita vahvistettiin, niiden lattia- ja kattorakenteita uudistettiin ja ne muutettiin kahden huoneiston asuintaloiksi.³³² Näiden työläisasuntojen joukossa poikkeuksen muodosti Notkomökki, joka valmistui Keretin kaivoksen osastopäällikköjen työsuhteasunnoksi. Talossa oli kaksi asuntoa. Koska talo rakennettiin muualta siirrettyjen maamassojen päälle, sen lattiat ja perustukset liikkuivat alusta lähtien.³³³

Notkomökki kuvattuna vuonna 1954. Kuva Outokummun kaivosmuseo

On epäselvää, olivatko Torikadulle (nykyinen Kiisukatu) valmistuneet talot tehdasvalmisteisia taloja, mutta joka tapauksessa tästä kokonaisuudesta ei ole jäänyt jäljelle yhtään rakennusta.³³⁴

Viimeisimmät Kiisukadun hirsitalot Outokumpu Oy myi purkutavarana 1980-luvulla.³³⁵

Apteekinkadulle valmistettiin sodan jälkeen 15 samantyyppistä taloa kuin Kiisukadulle.³³⁶ Vuonna 1981 Outokumpu Oy myi talot Outokummun kaupungille, joka sijoitti ne vuokrakäyttöön.

Vuokrauksen ohella kaupunki alkoi kuitenkin purkaa rakennuksia ja koko Apteekinkatu poistettiin asemakaavasta ja katuverkosta vuonna 1986.³³⁷

Apteekinkatua vuonna 1947. Tämä entisen rautatien ja Alavinkadun välissä oleva alue on rakennettu uudelleen pientaloilla pääosin 1990- ja 2000-luvuilla. Kuva Outokummun kaivosmuseo

Vuonna 1942 Mökkivaaran kaivoksen lähetyville Mökkikujalle rakennettiin kahden perheen asuintaloja, jotka olivat samaa tyyppitalomallia (L-4) kuin Mustikkakorvessa. Kuitenkin nämä kaikki viisi taloa purettiin vuonna 1977, koska ne sijaitsivat vaarallisella alueella Mökkivaaran kaivoksen kuilupilarin päällä.³³⁸

1960–1980-luvuilla monet kaivosyhdyskunnan historialliset asuinalueet joutuivat muutosten kouriin ja vanhojen puurakennusten joukkoon tuli modernia rakennuskantaa. Toisaalta esimerkiksi osa Mustikkakorven rakennuksista purettiin siten, että niitä ei korvattu uudisrakennuksilla. Näin poistui suuri määrä muun muassa Joensuukadun ja Kaasilankadun alun perin kahden perheen tyyppitaloja.³³⁹

Vastavalmistuneita Joensuukadun kahden perheen tyyppitaloja. Kadun varrelle ei ole jäänyt jäljelle yhtään kohdetta kyseisestä rakennustyypestä. Kuva Outokummun kaivosmuseo

Erikoisin Mustikkakorvessa esiintynyt syy purkaa taloja oli vuonna 1951 tapahtunut sortuma. Tältä nk. Kumpu B:n alueelta oli löytynyt myös Outokummun malmi vuonna 1910. Sortuman johdosta alueelta jouduttiin purkamaan pois kaksi asuintaloa.³⁴⁰ Muistitiedon mukaan korjausmies Ruokolaisen yhden hengen asuintalo vajosi sortuman seurauksena kolmisen metriä. Vieressä olleen Jouhikin perheen talo säilyi vaurioitta, mutta pihapiirin ulkorakennus vajosi kymmenisen metriä.³⁴¹ Kumpu B:n alueella sortuman vuoksi vaurioituneet rakennukset rakennettiin uudelleen Lavakadulle.³⁴²

Mustikkakorven sosiaalihistoriallisesti merkittävin purettu rakennus oli vuonna 1945 valmistunut Alasauna. Rakennuksessa sijaitsi saunaosastot miehille ja naisille, lisäksi kohteen yläkerrassa oli painisali. Mustikkakorven saunarakennuksen historia päättyi vuonna 1977 kun Outokumpu-yhtiö purki saunan.³⁴³ Saunan oli suunnitellut Wäinö Gustaf Palmqvist.³⁴⁴ Outokummun kaivosyhdyskunnan ensimmäinen yleinen sauna sijaitsi 1930-luvun lopulle saakka Pohjoisaholla,³⁴⁵ kunnes Kyykerille valmistui nk. Yläsauna.

Kun Kyykerin alueella ollutta saunaa kutsuttiin Yläsaunaksi, niin Mustikkakorven vastaava kohde oli Alasauna. Kuva Outokummun kaivosmuseo

Raivionmäen asuinalue sijaitsee siirrosvyöhykkeellä, mikä on aiheuttanut rakennusten liikkumista. Tästä johtuen muutamat alueen rakennuksista menivät aikoinaan niin huonoon kuntoon, että ne jouduttiin purkamaan. Merkittävimpiä puretuista kohteista ovat kaksi kaivosyhtiön virkailijoiden asuintaloa. Suurin yksittäinen omakotirakennus – vuonna 1938 valmistunut Ylätalo – jouduttiin purkamaan 1960-luvun puolivälissä.³⁴⁶ Tämän Raivionmäelle rakennetun kivirakennuksen oli suunnitellut Wäinö Gustaf Palmqvist. Kohde oli identtinen sen vieressä säilyneen Alatalon kanssa. Sortumavaara-alueiden ja kaivoksen vaikutusalueiden tontit omistaa kaivoslain mukaan Outokumpu-yhtiö. Tämä tarkoittaa sitä, että kaivannaistoimintaa viimeisimpänä harjoittaneella yhtiöllä on vielä tulevaisuudessakin vastuunsa entistä toiminta-alueistaan.³⁴⁷

Outokummun liikekeskusta on muuttunut vuosikymmenten aikana suuresti kuten muidenkin suomalaisten kaupunkien. Merkittävin muutos Outokummun keskustassa on ollut Kuokkasen tavaratalon poistuminen kaupunkikuvasta 1980-luvun puolivälissä. Tämä kaksikerroksinen ja outokumpulaisittain massiivinen liikerakennus tuli tutuksi monelle sukupolvelle, sillä se hallitsi keskustan visuaalista ilmettä 1930-luvun puolivälistä saakka.

Kuokkasen puinen tavaratalorakennus oli pitkään liikekeskustan massiivisin rakennus.

Vasemmanpuoleisessa kuvassa Kuokkasen tavaratalo 1930-luvun jälkipuoliskolla ja oikeanpuoleisessa 1980-luvun puolivälissä. Kuvat Outokummun kaivosmuseo

1990-luvun alkupuoliskolla Outokumpu menetti Kummunkadun ja Sänkinotkokadun kulmauksesta samaan aikaan kaksi kaupunkikuvallisesti merkittävää kohdetta: Sokoksen pienoistavaratalo ja nk. SKDL:n työväentalo. Moni outokumpulainen jäi kaipaamaan samassa risteyksessä ollutta Sokoksen vuonna 1954 valmistunutta pienoistavarataloa, jossa liiketiloja oli peräti kolmessa kerroksessa.

SKDL:n työväentalo tuli tunnetuksi monelle outokumpulaiselle tanssipaikkana ja myöhemmin eri kauppaliikkeiden tilana. Rakennus tunnettiin nimellä Rupla. Sen paikalle suunniteltiin Sparmarkettia,³⁴⁸ mutta lopulta tontti jäi tyhjilleen. 1900-luvulla liikekeskustassa merkittävä kaupunkikuvallinen poistuma oli myös 1950-luvulla valmistunut Esson polttoaineasema ja –huoltamo Polvijärventien ja Hovilankadun risteyksessä. Sen tilalle toteutettiin ABC-huoltamo.

Tyhjentynyt Ruplan talo odottamassa purkamistaan. Kohde valmistui 1940- ja 1950-lukujen taitteessa. Kuva Outokummun kaivosmuseo

Ruplan talon ohella muita toinen purettu tanssipaiikka taajama-alueella oli Kyykerin tanssilava, josta on jäänyt jäljelle Tanssikatu. 1940-luvulla myös Matovaaran mäellä oli lava, joka muistitiedon mukaan lopetettiin vuonna 1948 oltuaan toiminnassa vain yhden kesän.³⁴⁹ Kalattoman lammen rannalta purettiin SKDL:n tanssilava huomattavasti sen aktiivitoiminnan jälkeen. Saman kohtalon koki samassa suunnassa ollut mutta taajaman ulkopuolella sijainnut paikallisten sosiaalidemokraattien ylläpitämä Saarikkaan tanssilava.

Kyykerin tanssilava kuvattuna 1910-luvulla. Nykyisin kohteesta muistuttaa Tanssikatu. Kuva Outokummun kaivosmuseo

12. KAUPUNKIKUVA

Kyykerin asuinalueita voidaan pitää ensimmäisenä taajamamaisena alueena Outokummussa. Melko tiiviin ilmeensä se sai 1930-luvun loppuun mennessä, kun Outokumpu Oy oli luovuttanut työläisilleen asuintontteja ja kun se itse oli toteuttanut alueelle 37 kahden perheen pientaloa. Lisäksi alueelle valmistui vuosikymmenen lopulla nk. Yläsauna ja sairaala. Jo aiemmin Kyykerinkatua oli rakennettu 1910-luvulla.

Kyykerin asuinalueen ilmeeseen on vaikuttanut myös se, että siitä muodostui Outokumpu Oy:n hallinnassa heterogeeninen alue visuaalisen ilmeen lisäksi myös sosiaalisesti. Näihin

kehityskulkuihin on vaikuttanut alueen ajallinen ja toiminnallinen kerroksellisuus, sillä Kyykerille muutti työläisten lisäksi virkailijoita ja keskitason johtajia, kuten työnjohtajia. Myös rakennusten ajallinen kerroksellisuus on mittava, sillä kaivosyhtiöiden rakennuksia on säilynyt 1910-luvun alusta aina 1960-luvulle saakka.³⁵⁰

Kyykerin kupeeseen valmistunut Raivionmäen virkailija- ja työnjohtajakunnan asuinalue on säilyttänyt yhtenäisen ilmeensä, jonka se sai 1940-luvulla. Myös Mustikkakorpi on yhä melko yhtenäinen ennen kaikkea 1930- ja 1940-lukujen toteutuma.

Kyykerin kumpuilevaa ja ajallisesti kerroksellista kaupunkikuvaa 1950- ja 1960-lukujen taitteesta. Kuva Outokummun kaivosmuseo

Mustikkakorpi rakentui valmiiksi 1940-luvulla, mutta sen rakennuskantaa on täydennetty omakotitaloilla myöhempinä vuosikymmeninä. Alueella on kuitenkin edelleen vahva 1940-luvun arkkitehtoninen ilme. Kuva Pekka Piiparinen (2013)

Mustikkakorpi on joutunut kärsimään siitä, että vanhojen puurakennusten joukkoon on sijoitettu uutta ja modernia rakennuskantaa. Toisaalta alueella on edelleen myös yhtenäisiä katunäkymiä. Myös Kyykerin alue on kokenut samaa, mutta siellä yhtenäistä linjaa muodostaa pitkä Outokumpu Oy:n rakennustoiminta. Kyykerillä arkkitehtuurin laatu voidaan havaita korkeammaksi kaivosyhtiön toimesta rakennetuissa kohteissa kuin muissa.

Yksi ilmiö, joka koskee kaivosyhtiön entisiä puisia asuinrakennuksia, on niihin tehdyt muutostyöt sen jälkeen kun yhtiö myi ne yksityishenkilöille 1960-luvulta lähtien. Lähes kaikki rakennukset ovat kokeneet ulkoisia muutoksia, kuten laajennuksien ja koristeaiheiden lisäyksiä, jotka ovat vieneet rakennusten olemusta pois alkuperäisestä. Toisaalta nämä voidaan käsittää osaksi rakennuksen historiaa ja ajallista kerroksellisuutta, osaksi rakennusten yksilöllistä elämäntarinaa.

Modernin suunnittelun ja rakentamisen kohteista taajama-alueen ehjimmät kokonaisuudet, joihin Outokumpu Oy liittyi tavalla tai toisella, löytyvät Pohjoisaholta ja Kaasilasta. Varsinkin Pohjoisahoa voidaan pitää maakunnallisesti korkeatasoisena 1960-luvun asuinrakentamisen kohteena. Myös kunnan toteuttama Mustolan kerrostaloalue on säilyttänyt pitkälle 1970-luvun ilmeensä. Kaikki kolme kerros- ja rivitaloaluetta kertovat omalta osaltaan aikakautensa asuinaluesuunnitteluideologiasta.

Toisen maailmansodan jälkeen Outokumpu alkoi saada kaupunkimaista ilmettä.³⁵¹ Tämä korostui 1950-luvulla, kun Outokummun liikekeskusta sai huomattavan määrän kivisiä rakennuksia. Liikekeskustaa rakennettiin vuosikymmenen aikana suuressa määrin, mikä johtui ennen kaikkea Outokummun kaivoksen laajenemisesta ja yhtiön uusien toimintojen, kuten malminetsinnän, sijoittamisesta Outokumpuun. Tämä näkyi myös liike-elämän ja kunnan asukasluvun kasvuna. Kunnan väkimäärä oli suurimmillaan vuonna 1958 (12 959 asukasta).³⁵² Myös yleisen elintason nousu ja julkisen sektorin vahvistuminen näkyivät 1950-luvun kaupunkikuvassa.³⁵³

Outokummun taajaman väkiluvun kehitys vaikutti voimakkaasti sen kaupunkikuvaan. Esimerkiksi vuonna 1949 Kuusjärven kunnan väkiluku oli 11 804, josta taajamassa asui peräti noin 7 700 ihmistä. Vertailun vuoksi pohjoiskarjalaisten kauppaloitten Nurmeksien ja Lieksan taajamissa asui

samaan aikaan kummassakin vain noin 3 500 asukasta. Outokummun taajama oli selkeästi Joensuun jälkeen maakunnan toiseksi tiiveimmin asuttu alue.³⁵⁴

1960-luvun lopulla Outokummun taajaman väkiluku oli vähentynyt noin 6 500:aan, mutta sekin oli ajan olosuhteisiin nähden suuri. Outokummun taajamassa asui 58,5 % kunnan väestöstä, mikä oli pohjoiskarjalaisittain suuri määrä.³⁵⁵ Tämä selittää osaltaan sitä kehitystä, jonka tuloksena tämän päivän Outokummun liikekeskusta on Joensuun jälkeen urbaanein yhdessä Lieksan kanssa.³⁵⁶

Liikekeskustan rakennuskanta sijoitettiin pääasiassa perinteisen yhdyskuntasuunnitteluopin mukaisesti kiinni katulinjaan, mikä korosti keskustan tiiviyyttä ja kaupunkimaisuutta. Varsinkin 1950-luvulla syntynyt rakennuskanta vaikutti vahvasti myös myöhempään rakennusten sijoittamiseen kiinni katulinjaan ja toisinaan myös kiinni toisiinsa. Tämä kehitys loi Outokummun liikekeskustasta pikkukaupunkimaisen miljöön.³⁵⁷

Keskustan rakentamisessa koettiin pieni notkahdus 1960-luvun alkupuoliskolla, jolloin kaivostoiminnan jatkumiseen ei ollut enää vankkaa uskoa. Vuonoksen malmion löytyminen vuonna 1965 ja sen seurauksena avautunut kaivostoiminta kaksi vuotta myöhemmin muutti tilannetta. Liikekeskusta koki toistaiseksi viimeisimmän rakennusbuuminsa. Keskusta urbanisoitui, mutta toisaalta uusi rakennuskanta toi siihen myös väljyyttä, sillä uusien liikerakennusten eteen suunniteltiin autoille paikoitustilat. Näin katutila leveni, eikä keskustan kaupunkimaisuus kasvanut samassa suhteessa rakennustoiminnan kanssa. Tämä on ainoa periodi Outokummun liikekeskustan kehittämisessä, jolloin rakennuksia ei pyritty sijoittamaan kiinni katulinjaan.

Outokummun taajaman kaupunkikuvaa vanhan kaivoksen ympärillä olevilla alueilla leimaa myös havupuiden vähäisyys. Tämä johtuu siitä, että vuosina 1913–1929 toimineen kuparitehtaan rikkipitoiset päästöt tuhosivat kasvillisuutta ja saasteille herkät havupuut kärsivät siitä eniten. Tästä syystä Outokummun liikekeskustassa ja Vanhan kaivoksen alueella koivu onkin saanut pysyvän jalansijan havupuiden jäätyä vähemmistöön. Rikkipäästöt näkyvät myös aivan Vanhan kaivoksen ydinalueella, jossa aluskasvillisuus on varsin niukkaa.³⁵⁸

Outokummun kompaktia ja pikkukaupunkimaista keskustaa 1990-luvun alussa.

Kuva Outokummun kaivosmuseo

10. OUTOKUMMUN TAAJAMAN ARVOKKAAT KOHTEET

Seuraavassa esitetty 159 kohteen luettelo perustuu vuonna 2013 valmistuneen Outokummun taajaman kulttuuri- ja rakennushistoriallisen selvitystyön yhteydessä arvoitettuihin rakennuksiin. Kohteet arvoettiin selvitystyön ohjausryhmän kokouksissa. Ohjausryhmään kuuluivat Marja-Leena Ikkala (Museovirasto), Hannu Piipponen (Pohjois-Karjalan ELY-keskus), Tarja Pirinen (Outokummun kaupunki), Janne Korpela (Outokummun kaupunki) ja Anne Meriläinen (Outokummun kaivosmuseo). Lisäksi arvottamiseen osallistui selvityksen tekijä.

Tässä esitettävä kohdeluettelo on pelkistetty, tarkemmat rakennus- ja miljöökohteiden tiedot on koottu omille lomakekortteille, jotka löytyvät Outokummun kaupungin mittaus- ja kaavoitusosastolta ja kaivosmuseosta.

10.1. Valtakunnallisesti arvokkaat kohteet

NUMERO	KOHTEEN NIMI	VALMISTU- MISAIKA	KUVA
1	Vanhan kaivoksen rikastamo	1928	
2	Vanhan kaivoksen nostotorni	1928	

3	Murskaamo	vanhin osa 1928 ja laajennukset 1933 ja 1943	
4	Entinen kaivostupa / kaivose museo	1927	
5	Nostokonehuone	1928	
6	Entinen rikastekuivaamo	1951	
7	Entinen rikastevarasto	1952	
8	Entinen voima-asema	1928	

9	Entinen muuntamo	1934	
10	Entinen korjauspaja	1928	
11	Entinen sähkö- ja puutyöpaja / Malmitalo	1937	
12	Entinen veturitalli	1928	
13	Entinen insinöörinkonttori	1942	
14	Kultala	1939	

15	Kaivoksen entinen pääkonttori	1913	
16	Outokumpu Oy:n entinen pääkonttori	1936	
17	Sänkivaara	1939	

10.2. Maakunnallisesti arvokkaat kohteet

NUMERO	KOHTEN NIMI	VALMISTU- MISAIKA	KUVA
18	Kaupungintalo	1956	
19	Yläsauna	1937	
20	Kyykeri 5	1910-luku	
21	Kyykerinkatu 3	1957	
22	Kyykerinkatu 14	1957	
23	Tehtaankatu 8 ja 10	1949	

24	Käärmetalo / Kiisukatu 13	1955	
25	Tuulensuu	1914	
26	Entinen kaivoksen paloasema	1937	
27	Hollola	1910-luvun alkupuolisko	
28	Kalmisto	1914	
29	Koivikko	1918	

30	Harjula	1933	
31	Alatalo	1938	
32	Mökki	1939	
33	Lepistö	1926 tai 1927	
34	Korsu	1940	
35	Kallela	1910-luvun jälkipuolisko	

36	Italia	1936	
37	Abessiinia	1935	
38	Sänkivaaran sauna	1939	
39	Kaivoksen entisen maatilan päärakennus	1930-luvun loppu	
40	Maatilan punainen tupa	1800-luvun loppu tai 1900-luvun alku	
41	Kaivoksen entisen maatilan navetta	1930-luvun loppu	

42	Kaivoksen entisen maatilan puutarhurin asuinrakennus	1930-luvun loppu	
43	Outokummun ortodoksinen kirkko	1953	
44	Evangelisluterilainen kirkko	1955	
45	Paukku	1943	
46	Motti	1941	
47	Ilmaradan väliasemat	1930-luvun loppu)	

10.3. Seudullisesti arvokkaat kohteet

NUMERO	KOHTEN NIMI	VALMISTU- MISAIKA	KUVA
48	Sairaala	1937 – 1939	
49	Varastorakennus	1935	
50	Varastorakennus	1949	
51	Varastorakennus	1937	
52	Varastorakennus	1943	
53	Varastorakennus	1947	

54	Kalattomantie 43 / Alala	1939	
55	Entinen kansalaiskoulun opettajien asuintalo	1953	
56	Urheilukentän kenttärakennus	1930-luvun loppu	
57	Entinen Osuuskassan rakennus	1953	
58	Entinen Postitalo	1950	
59	Kummunkatu 22	1950	

60	Entinen huoltoasema	1955	
61	Seurojentalo	1955	
62	Entinen pappila	1957	
63	Kulttuurikeskus Marita	1957	
64	Kummunkatu 16 / entinen Metsälän kauppa	1948	
65	Entinen Oma-Avun liiketalo	1950	
66	Asemakatu 3	1954	

67	Asemakatu 5	1951	
68	Asemakatu 7	1949	
69	Entinen rautatieasema	1920-luvun loppu	
70	Keskustan alakoulu	1940	
71	Helluntaiseurakunnan rakennus	1961	
72	Malmikumpu	1968	
73	Kyykeri 1	1912	

74	Kyykeri 2	1912	
75	Entinen Kyykerin koulun opettajien asuinkerrostalo	1954	
76	Tehtaankatu 13	1936	
77	Tehtaankatu 15	1936	
78	Tehtaankatu 8	1936	
79	Tanssikatu 1	1930-luvun puoliväli / jälkipuolisko	

80	Tehtaankatu 17	1936	
81	Tehtaankatu 19	1936	
82	Tehtaankatu 21	1936	
83	Tehtaankatu 25	1937 – 1939	
84	Tehtaankatu 27	1937 – 1939	
85	Tehtaankatu 18	1936	

86	Tehtaankatu 20	1936	
87	Tehtaankatu 22	1936	
88	Hartikkalankadun entinen työläistalo	1930-luvun puoliväli	
89	Kyykerinkatu 21	1938	
90	Kyykerinkatu 23	1938	
91	Kyykerinkatu 25	1930-luvun jälkipuolisko	
92	Kyykerinkatu 7	1937 – 1939	

93	Kyykerinkatu 8	1938	
94	Kyykerinkatu 9	1930-luvun puoliväli / jälkipuolisko	
95	Kyykerinkatu 13	1937	
96	Kyykerinkatu 15	1937	
97	Kyykerinkatu 20	1937	
98	Kyykerinkatu 17	1937	
99	Kyykerinkatu 24	1937	

100	Kyykerinkatu 10	1960	
101	Kyykerinkatu 12	1960	
102	Vanhainkoti ja henkilökunnan asuinrakennus	1958	
103	Entinen apteekin talo	1930	
104	Kaivoksen entisen maatilan viljamakasiini	1930-luvun loppu	
105	Kaivoksen entisen maatilan alueella oleva omakotitalo	1930-luvun puoliväli / jälkipuolisko	
106	Kupariperä 2	1971	

107	Kupariperän 4	1971	
108	Kupariperä 6	1971	
109	Mansikan talo	1938	

10.4. Paikallisesti arvokkaat kohteet

NUMERO	KOHTEEN NIMI	VALMISTU- MISAIKA	KUVA
110	Luhtiaitta	?	
111	Entinen Kuusjärven kansanhuollon rakennus	1940-luvun loppu	
112	Entinen Kuusjärven kunnan asuintalo	1940-luvun jälkipuolisko	
113	Hovilan päiväkot	1940-luku	
114	Ammattiopiston päärakennus / entinen kansakoulu	1952	
115	Kalattoman entinen kansakoulurakennus	1937	

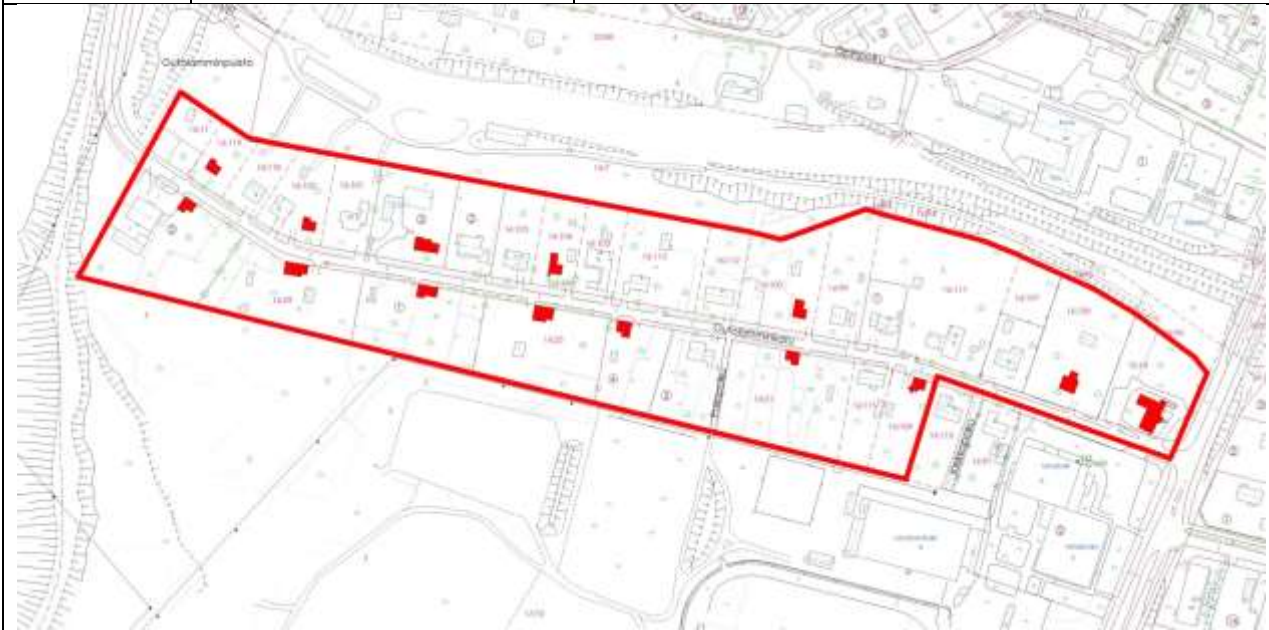
116	Poikkikatu 7	1965	
117	Entinen valtion virastotalo	1950	
118	Sänkinotkonkatu 10	1950-luvun alkupuolisko	
119	Kummunkatu 10	1960	
120	Entinen Säästöpankin rakennus	1967	
121	Entinen Kummun koulu	1950 ja laajennus 1954	
122	Pohjoisahon koulu	1965 – 1966	

123	Kyykerin koulu	1954	
124	Poikkikatu 6	1938	
125	Hovilankadun entinen kunnanvirkailijaintalo	1954	
126	Outolamminkatu 4	1931	
127	Outolamminkatu 7b	1935 (?)	
128	Outolamminkatu 11	1935	

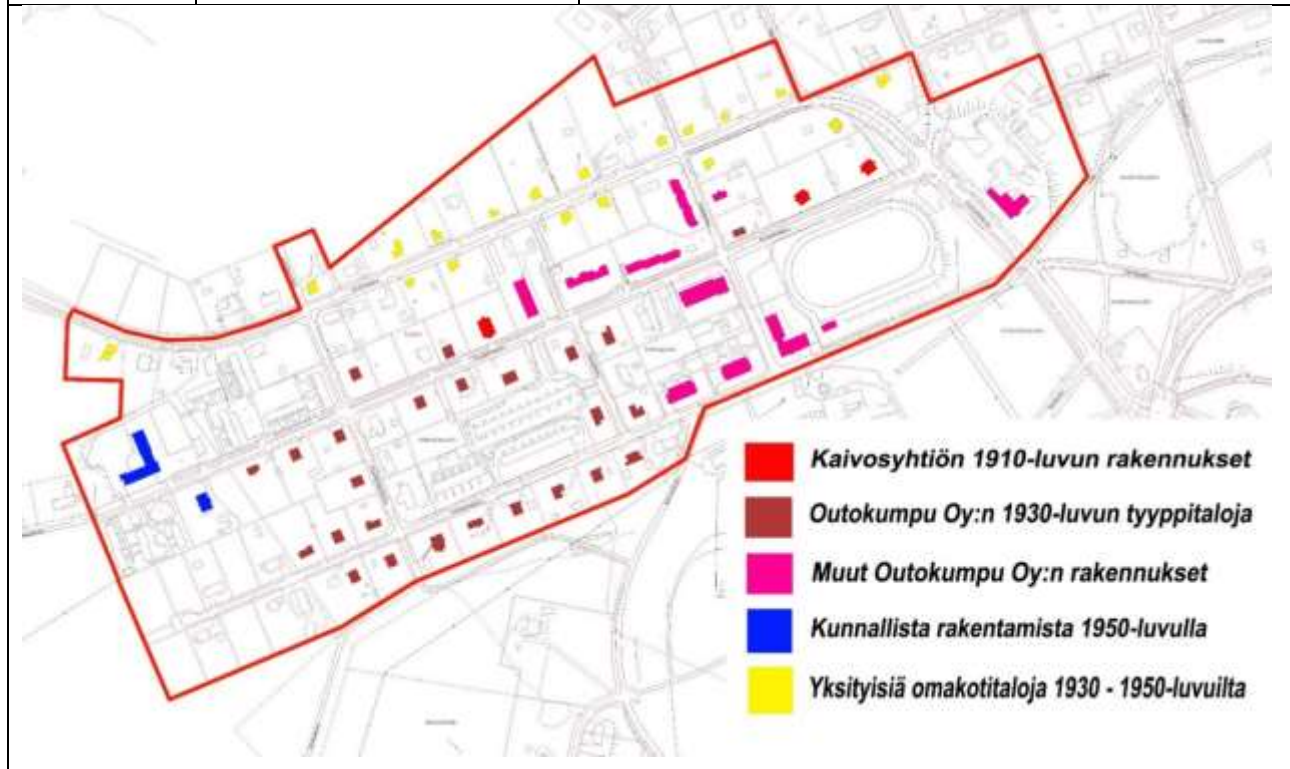
129	Outolamminkatu 12	1936	
130	Outolamminkatu 17	1935	
131	Outolamminkatu 18	1935	
132	Outolamminkatu 21	1935	
133	Outolamminkatu 22	1939	
134	Outolamminkatu 23	1935	

135	Outolamminkatu 25	1935	
136	Outolamminkatu 26	1935	
137	Outolamminkatu 28	1935	
138	Koivikon talousrakennus	?	
139	Maatilan piharakennus	1930-luvun loppu	
140	Asunto Oy Outokummun Kummunkatu 4	1956	

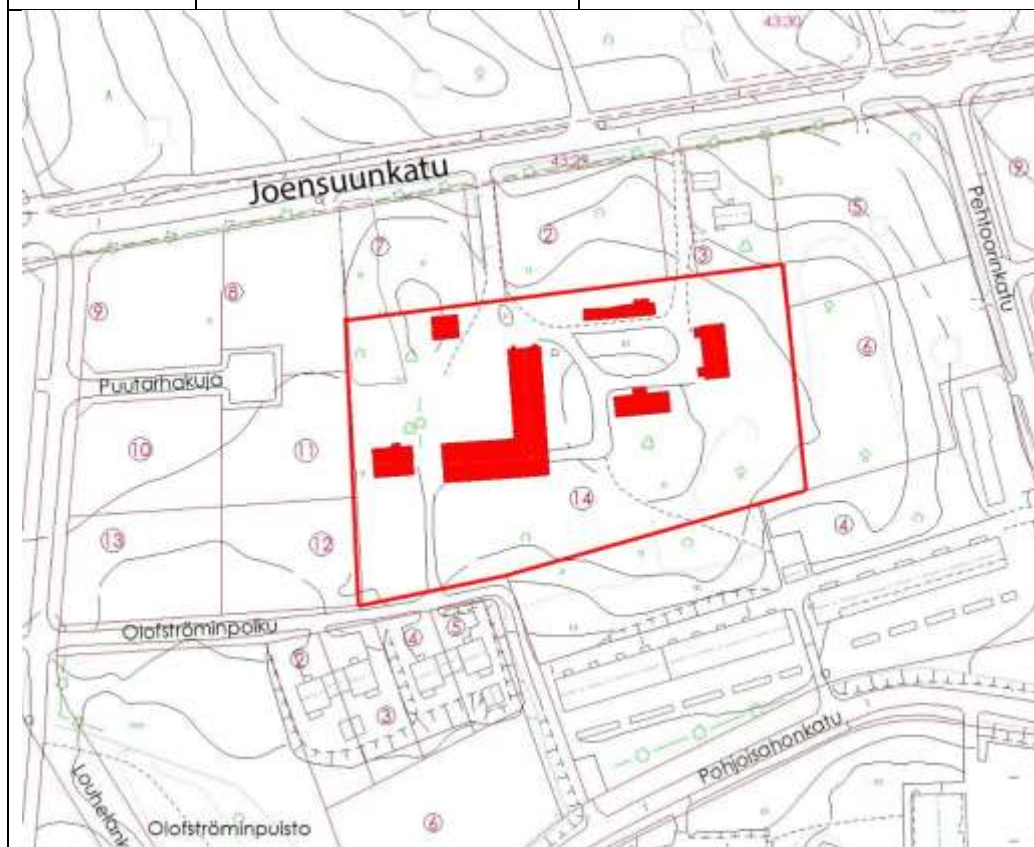
NUMERO	KOHTEEN NIMI	KUVAUS / HISTORIAA
142	Outolamminkatu	Alue on pääosin omakotialuetta. Outolamminkadun vanhin rakennuskanta on 1930-luvulta joiden joukossa on omakotitaloja myös myöhemmiltä ajanjaksoilta. Outolamminkadun maat omisti aikoinaan Outokumpu Oy. Se luovutti tontteja yhtiön työväestölle ja antoi heille myös omakotitaloihinsa rakennuspiirustuksia.

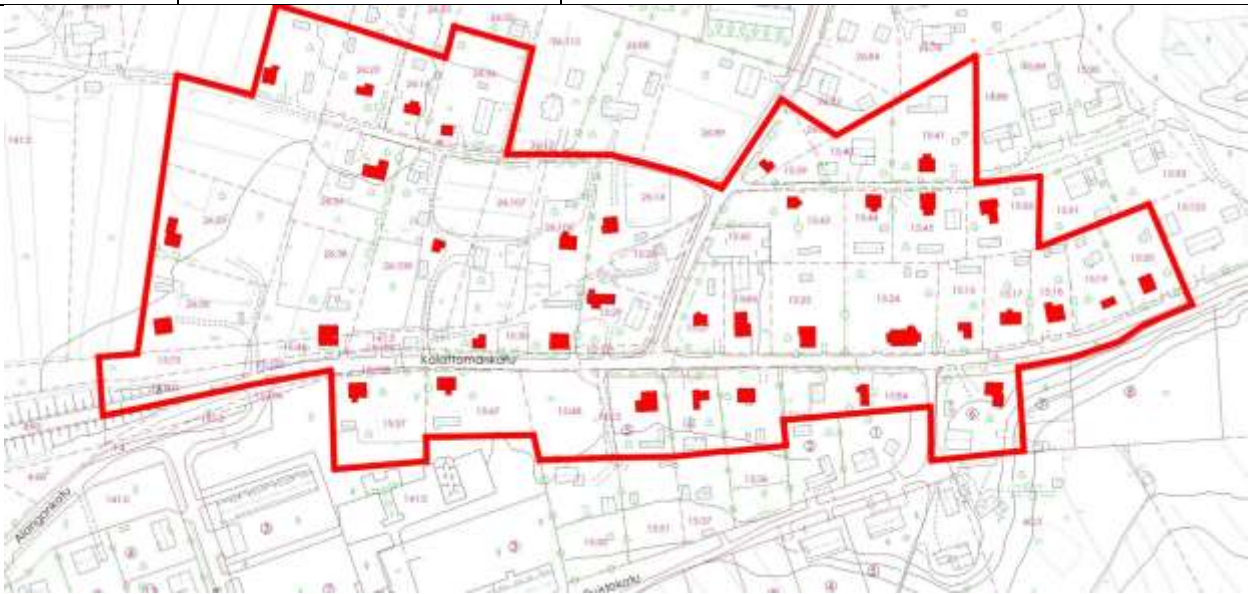
NUMERO	KOHTEN NIMI	KUVAUS / HISTORIAA
143	Kyykerin asuinalue	Kohde sijaitsee Outokummun taajaman lounaisosassa. Se on taajaman vanhin osa. Vanhimmat olemassa olevat rakennukset ovat 1910-luvulta, jotka ovat kaivosyhtiön entisiä rakennuksia. Outokumpu-yhtiön rakennustoiminta alueella jatkui 1960-luvulle saakka. Alueella on myös kaivoksen työntekijöiden itse rakentamia asuintaloja sekä kunnallista ja taloyhtiörakentamista.

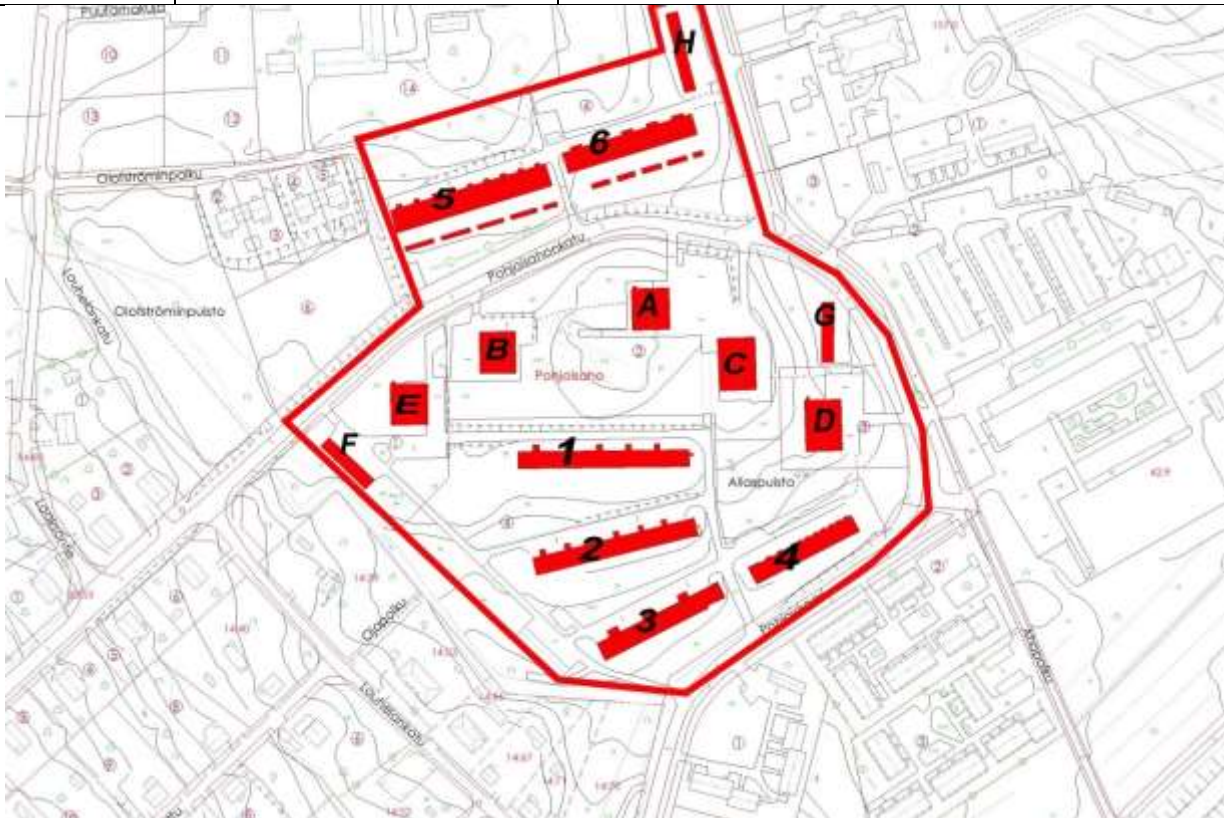
NUMERO	KOHTEEN NIMI	KUVAUS / HISTORIAA
144	Kaivoksen entinen maatila	Kohde muodostuu Outokummun kaivoksen entisen maatilan rakennuksista. Punainen puinen rakennus on valmistunut muita rakennuksia aikaisemmin, ehkä 1800-luvun puolella. Muut rakennukset valmistuivat 1930-luvun lopulla Outokumpu Oy:n toimesta. Kohde tunnetaan myös nimellä Yläpiha.

NUMERO	KOHTEEN NIMI	KUVAUS / HISTORIAA
145	Osa Kalattomankadusta ja Koivikkopellontiestä	Kohteen rakennuskanta on pääosin puista omakotiasusta 1920-luvulta 1950-luvulle. Joukossa on moderneja omakotitaloja ja kaksi puista pienkerrostaloa. Kalattoman alue rakentui vapaasti ilman säännöstelyä ennen toista maailmansotaa. Tuolloin alueelle muodostui paljon nk. mökkiasutusta. Sodan jälkeen Kalattomalle rakentui rintamamiestyyppisiä omakotitaloja sekä myöhemmin moderneja omakotitaloja ja rivitaloja.

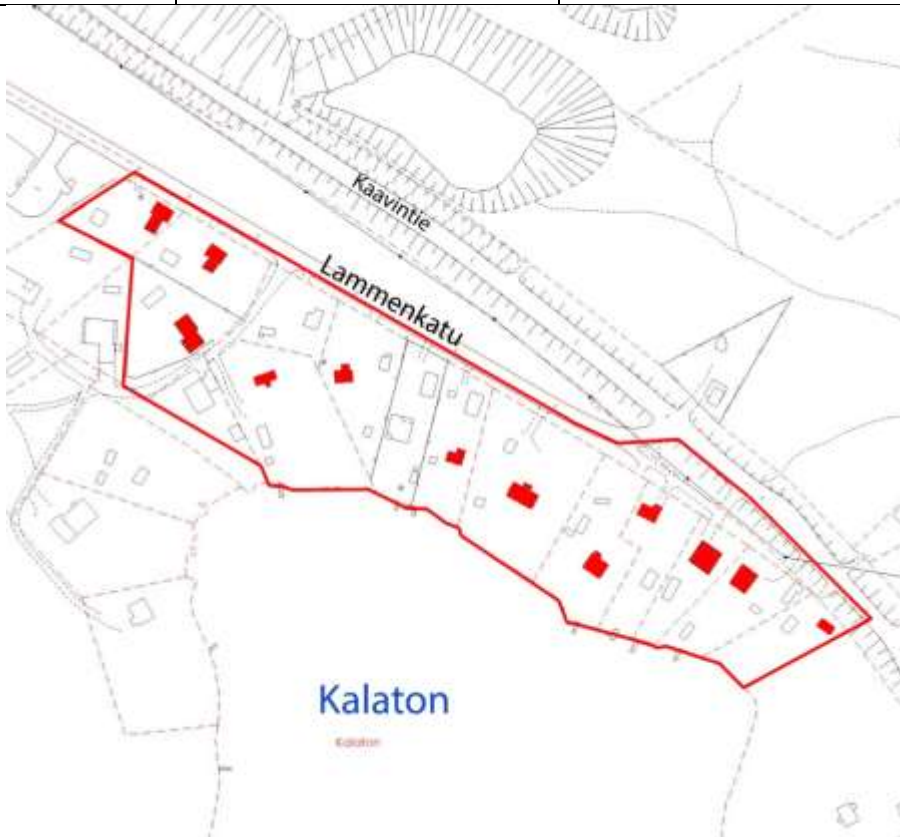
NUMERO	KOHTEEN NIMI	KUVAUS / HISTORIAA
146	Pohjoisaho	Alue on viiden kerrostalon, kuuden rivitalon ja kolmen autotallirakennuksen muodostama yhtenäinen 1960-luvulla valmistunut kokonaisuus. Kohde on rakentunut pääasiassa siten, että Outokumpu Oy perusti alueelle asunto-osakeyhtiöitä, joista se osti osake-enemmistön. Alueen kaikki rakennukset on suunnitellut joensuulainen arkkitehti Ensio Lappalainen.

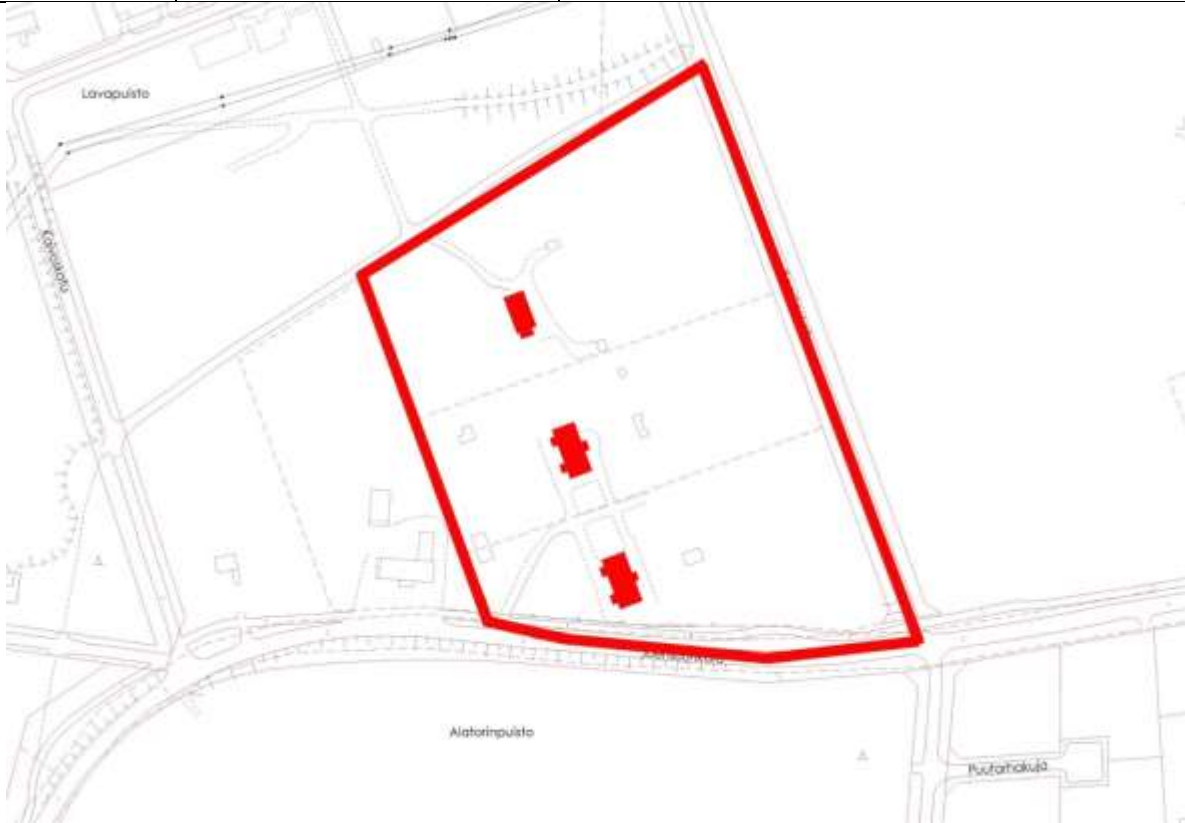
NUMERO	KOHTEEN NIMI	KUVAUS / HISTORIAA
147	Kaasilan kerrostalot	11 kerrostalon muodostama kokonaisuus alkoi rakentua vuodesta 1969 lähtien. Suurin osa rakennuksista valmistui 1970-luvulla. Osa kerrostaloista on perustettu Outokumpu Oy:n toimesta. Kohteen keskelle toteutettiin kerrostaloasukkaiden keskitetty autopaikoitusjärjestelmä ja alueen keskiosan halkookin itä-länsi –suunnassa pitkien autotallirakennusten alue.

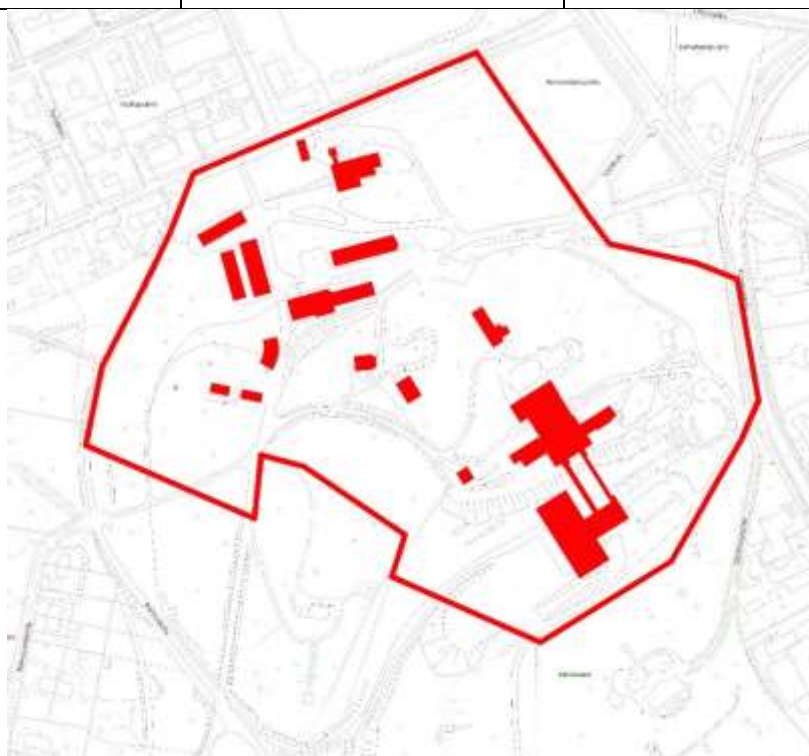
NUMERO	KOHTEEN NIMI	KUVAUS / HISTORIAA
148	Osa Lammenkadusta	Kalattoman alue rakentui vapaasti ilman säännöstelyä ennen toista maailmansotaa. Tuolloin alueelle muodostui paljon nk. mökkiasutusta. Sodan jälkeen Kalattomalle rakentui rintamamiestyypisiä omakotitaloja ja myöhemmin moderneja omakotitaloja sekä rivitaloja.

NUMERO	KOHTEEN NIMI	KUVAUS / HISTORIAA
149	Kallelan alue	Alueen vanhin rakennus Kallela on valmistunut 1910-luvun jälkipuoliskolla kun taas nuoremmat Italia ja Abessinia vuosina 1936 ja 1935. Kohteet valmistuivat Outokummun kaivoksen virkailijakunnalle.

NUMERO	KOHTEEN NIMI	KUVAUS / HISTORIAA
150	Vanhan kaivoksen alue	Tähän päivään saakka säilyneet Vanhan kaivoksen rakennukset ovat valmistuneet 1920-1950-luvuilla. Kohteen suurin rakennus on rinnerikastamo, joka muodostaa yhdessä nostotornin ja murskaamorakennuksen kanssa Outokummun tunnetuimman rakennuskokonaisuuden ja maamerkin. Lähes kaikki kohteet ovat Wäinö Gustaf Palmqvistin suunnittelema. Kohteet kuuluvat valtakunnallisesti merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen listalle (2009 RKY).

NUMERO	KOHTEN NIMI	KUVAUS / HISTORIAA
151	Raivionmäki	Alue on valmistunut Outokummun kaivoksen virkailijakunnan alueeksi 1920-luvulta lähtien. Ensimmäinen kohde Lepisto on vuodelta 1927 ja sen on suunnitellut arkkitehti Uno Ullberg. Sen sijaan alueen yleissuunnitelman ja loput alueen rakennuksista on laatinut Wäinö Gustaf Palmqvist. Outokumpu Oy on myynyt rakennukset yksityisille pääosin 1980- ja 1990-luvuilla.

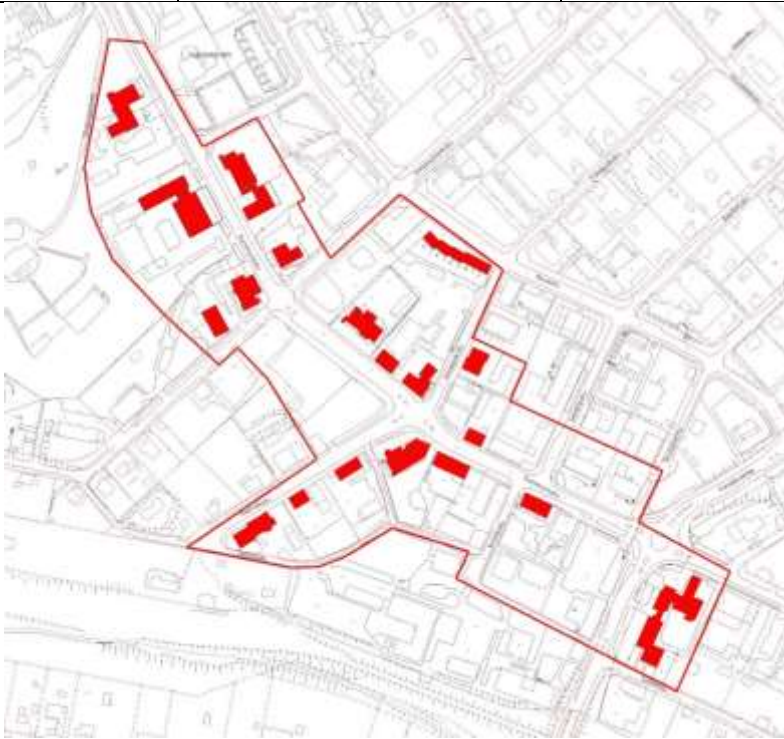

NUMERO	KOHTEEN NIMI	KUVAUS / HISTORIAA
152	Alatorin alue	Alatori on Outokummun historiallinen kaivoksen hallintoon ja kaivosyhdyskunnan huoltoon liittyvä paikka. Sieltä käsin on hallinnoitu sekä Outokummun kaivosta että kaivosyhtiötä. Alueelle on rakennettu tärkeitä majoitukseen ja kaivoksen huoltoon liittyviä rakennuksia. Alatori on ollut myös kaivosyhdyskunnan tärkeä kauppapaikka aina 1950-luvun alkuun saakka, jolloin siellä järjestettiin kaksi kertaa kuussa toripäivät.

Kuva Outokummun kaivosmuseo

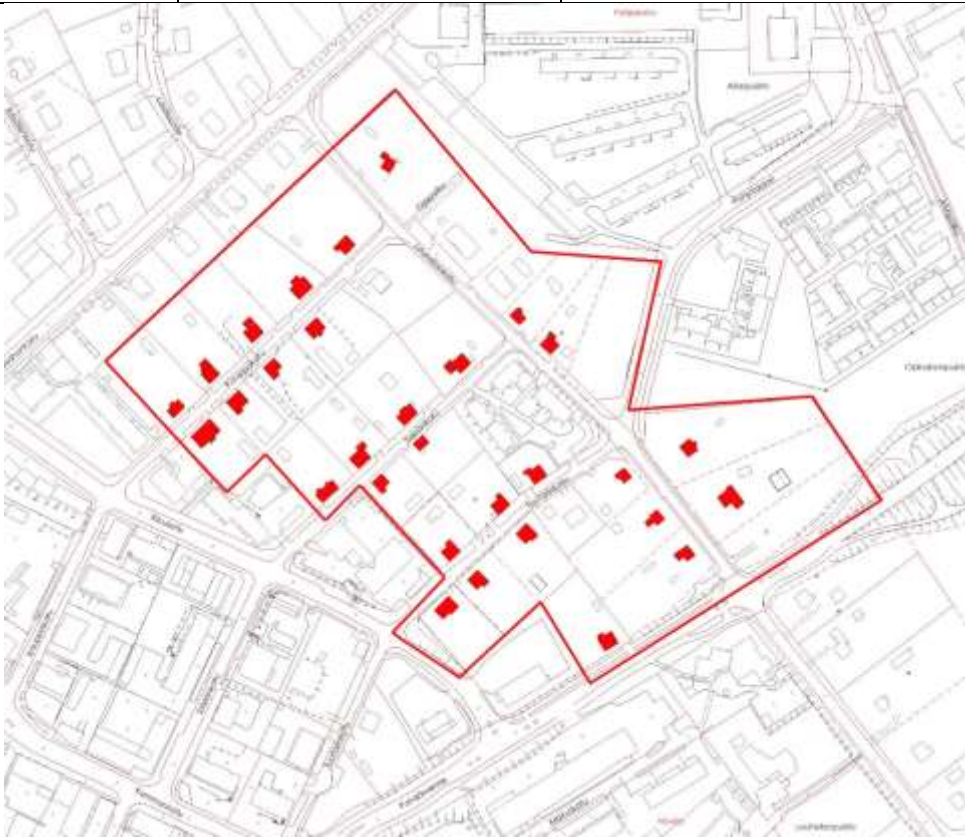
NUMERO	KOHTEN NIMI	KUVAUS / HISTORIAA
153	Liikekeskusta	Outokummun liikekeskustan syntymisen ja kehityksen voidaan katsoa alkaneen Vanhan kaivoksen valmistumisen jälkeen 1930-luvulla. Tuolloin kunnan liike-elämä alkoi siirtyä Kuusjärven kirkonkylältä Outokumpuun. 1950-luvulla liikekeskusta näytti jo pikkukaupunkimaiselta. Vuonoksen kaivoksen perustamisen yhteydessä Outokumpu koki rakennusbuumin ja myös liikekeskustaa rakennettiin voimakkaasti. Tämän jälkeen rakentaminen on ollut hiljaisempaa.

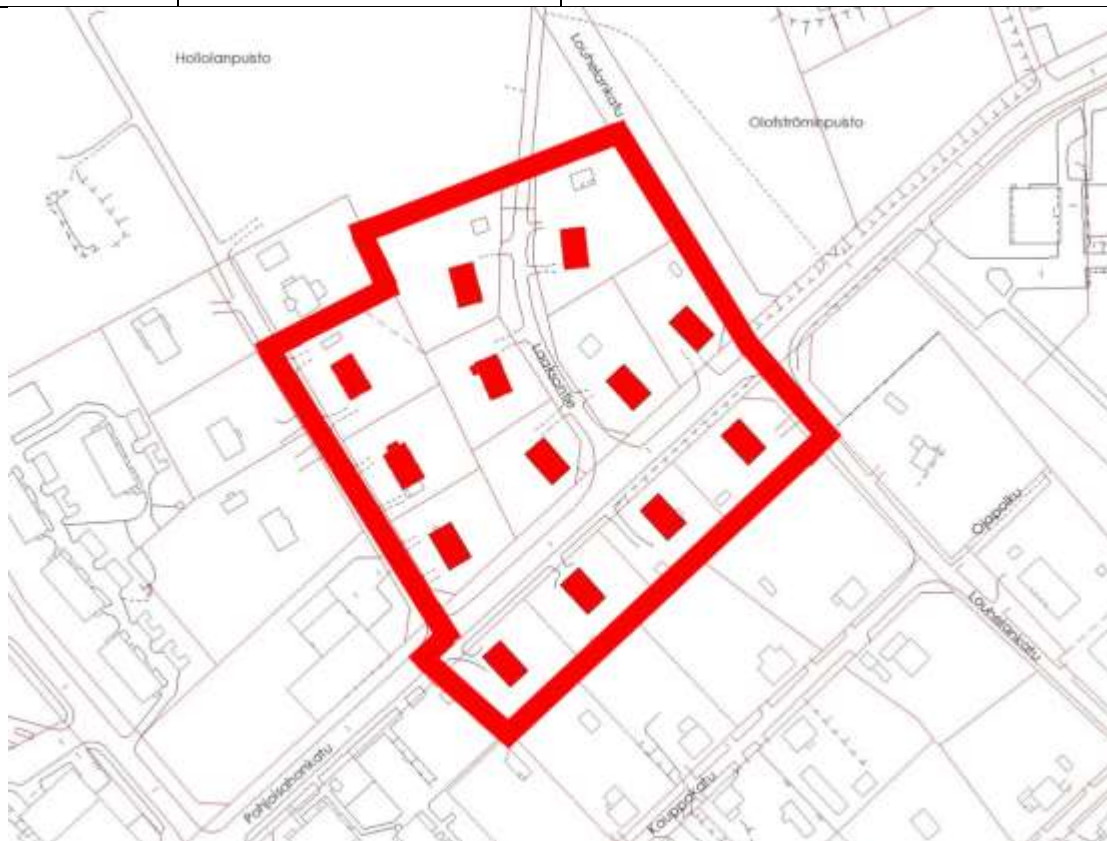
NUMERO	KOHTEEN NIMI	KUVAUS / HISTORIAA
154	Pekkalankatu	Alueelle valmistui yksityisten mutta Outokumpu Oy:n maille omakotialue 1950-luvun aikana, viimeiset kohteet vuonna 1955. Tuolloin taloja oli yhteensä 26 kappaletta. Nykyisin Pekkalankatu muodostaa yhtenäisen rakennusten kokonaisuuden, jonka viehättävyyttä täydentää mutkitteleva ja lievästi maastoinen katu.

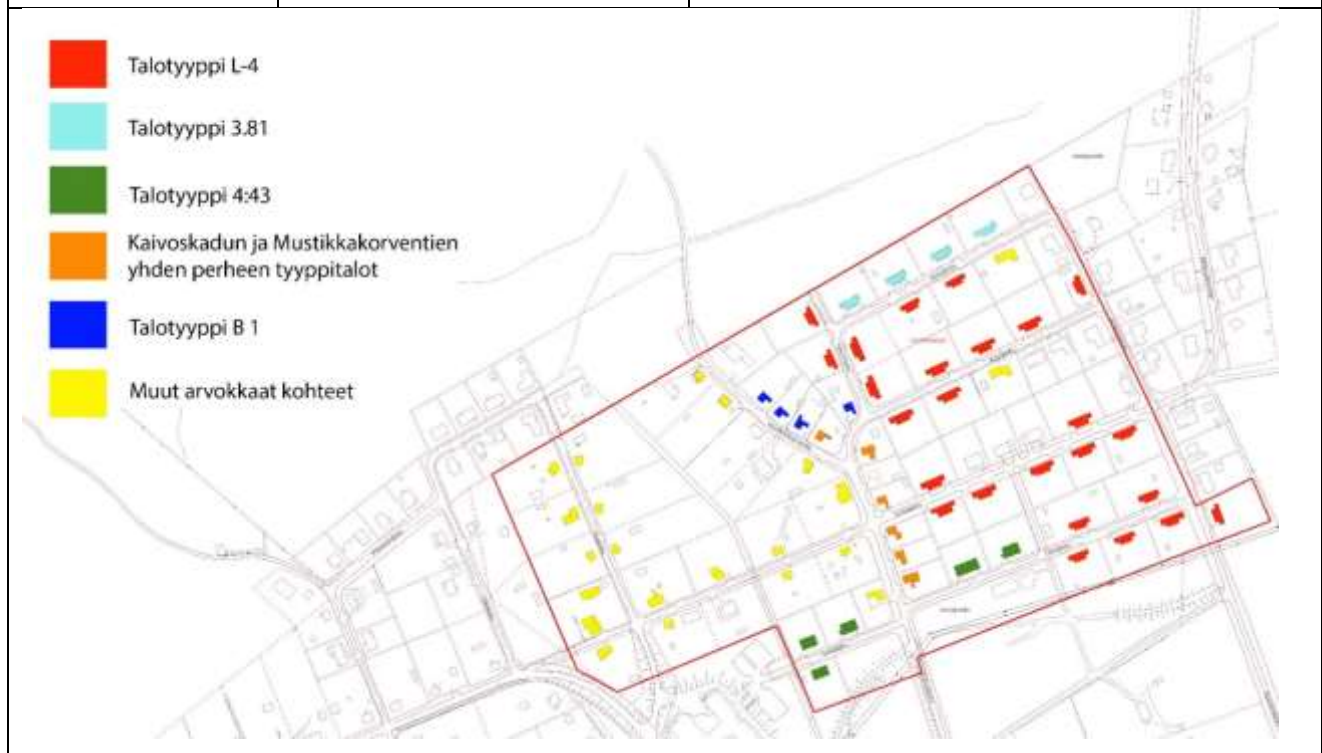
NUMERO	KOHTEN NIMI	KUVAUS / HISTORIAA
155	Keskustan koillisrinne	Kohde on pientaloalue, jossa suurin osa päärakennuskannasta on valmistunut 1940- ja 1950-luvuilla. Suurin osa aluetta sijaitsee rinteessä, joka tuo alueelle omaa miellyttävää vaihtelua sekä maastollisesti että rakennusten sijaintien kannalta. Luoteessa alue rajautuu entisiin Outokumpu Oy:n tyypitaloihin, koillisessa Pohjoiahon alueeseen, kaakossa Polvijärventiehen ja lounaassa liikekeskustaan.

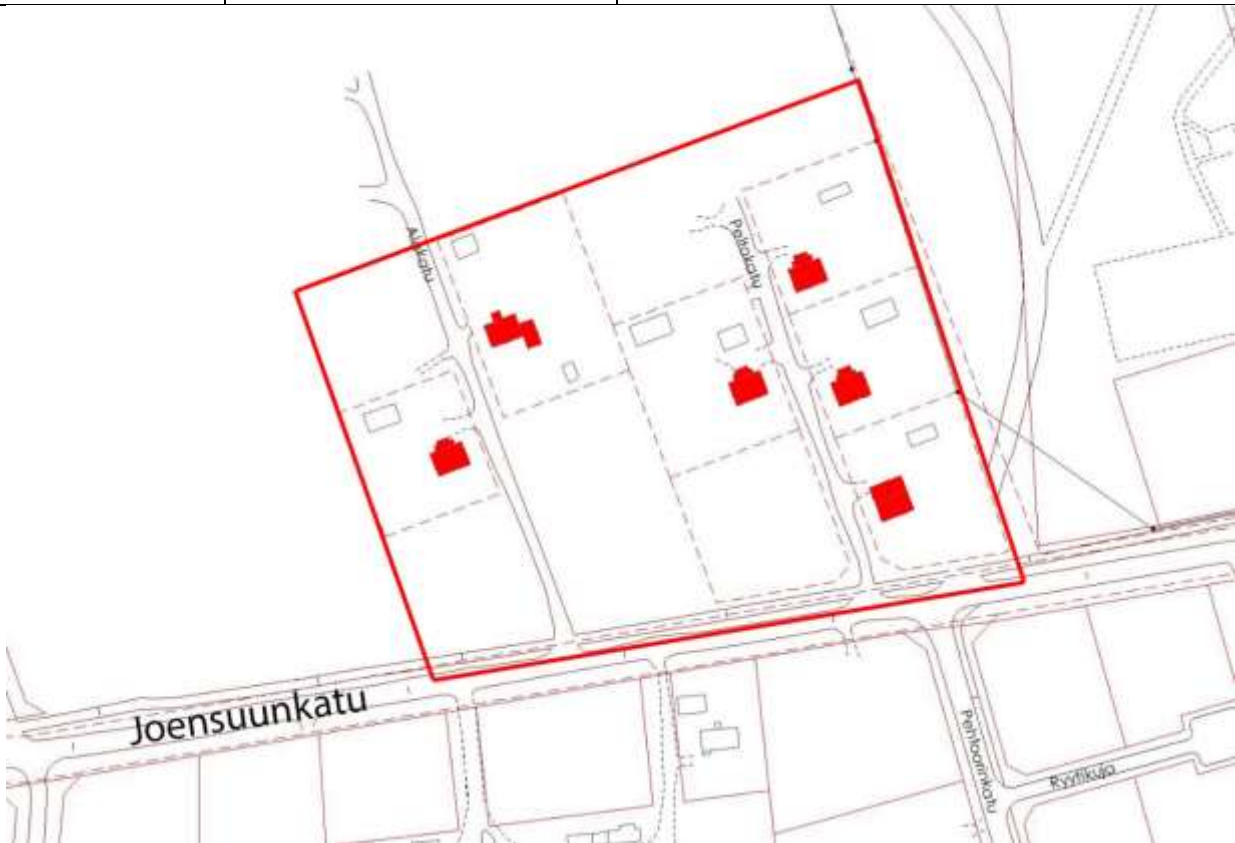
NUMERO	KOHTEN NIMI	KUVAUS / HISTORIAA
156	Räsälänmäki	Räsälänmäki toteutettiin toisen maailmansodan jälkeen ja sen rakentaminen alkoi vuonna 1945. Alue rakentui kahdenlaisista tyyppitaloista, joista toista (malli 2134) esiintyy enää Alakadulla ja Peltokadulla. Sen sijaan tyyppitalomallia 4:43 on jäänyt Räsälänmäkeen jäljelle tiivis 13 kappaleen kokonaisuus. Rakennukset on myyty yksityisille Outokumpu Oy:n vetäytyessä paikkakunnalta.

NUMERO	KOHTEEN NIMI	KUVAUS / HISTORIAA
157	Mustikkakorpi	Mustikkakorven rakentuminen alkoi 1930-luvulla Luhtakadun länsipuoliskolta, Mustikkakorventieltä ja Suokadulta, mutta pääosin Mustikkakorpi on rakennettu seuraavan vuosikymmenen aikana peräti seitsemän eri tyyppitalomallin perusteella. Kaksi tyyppitalomallia alueelta on purettu pois. Mustikkakorven rakentumisessa erikoista on se, että se valmistui pääosin sota-aikana. Myöhemmin alueen rakennuskantaa on täydennetty uudemmilla omakotitaloilla. Kaivosyhtiö alkoi myydä tyyppitaloja yksityisille 1960-luvulta lähtien.

NUMERO	KOHTEEN NIMI	KUVAUS / HISTORIAA
158	Alakatu ja Peltokatu	Alakatu ja Peltokatu toteutettiin 1940-luvulla heti toisen maailmansodan jälkeen. Alueelle valittiin Outokummun kaivoksen rakennusosaston johtajan Kauko Vartiaisen suunnitteleman talomalli, jossa oli neljä asuinhuoneistoa. Talomallia 2134 toteutettiin Outokumpuun 1940-luvulla runsaasti, kuten Räsälänmäkeen ja Apteekinkadulle, mutta Peltokadun ja Alakadun alue on ainoa, jossa näitä talomalleja on säilynyt. Rakennuksien osat valmistettiin talotehtaalla.

14. LÄHTEET

KIRJALLISUUS

Björn, Ismo, Immonen, Liisa ja Pennanen, Matti: Outokumpulaisuus: Kaivoskaupungin historiaa. Hämeenlinna 2000

Huttunen, Veikko ja Sivonen, Tuomi: Kuusjärven – Outokummun historia. Joensuu 1974

Joensuun seudun yleiskaava 1953. Helsinki 1954

Junno-Pennanen, Johanna ja Pennanen, Matti: Sulaa kuparia: Outokummun kuparitehdas 1913-1929. Outokumpu 1996

Kervanto Nevanlinna, Anja: Voimat jotka rakensivat Helsinkiä. Keuruu 2012

Piiparinen, Pekka: Kaivoksesta kaupungiksi: Historiateos Outokummun kaivoksesta, kaivosyhdyskunnasta ja Outokummun kaivostoiminnan jälkeisestä ajasta. Hämeenlinna 2008

Pohjonen, Juha: Nurmi- ja kuparimarkasta euroon. Outokummun Osuuspankki 1903 – 2003. Jyväskylä 2002

Standerskjöld, Elina: Arkkitehtuurimme vuosikymmenet 1900 – 1920. Hämeenlinna 2006

Standerskjöld, Elina: Arkkitehtuurimme vuosikymmenet 1930 – 1950. Hämeenlinna 2008

Uusi-Seppä, Niina: Satakunnan kulttuuriympäristöt eilen, tänään, huomenna. Eura 2012

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

Kivivasara, Katri: Outokummun Vanha kaivos. Rakennustutkimus. 1994 (arkkitehtiylöppilas Katri Kivivasaran tutkimus Outokummun kaivostamuseolle)

Kuusjärven kuntamuoto. Kuusjärvi 1967

Noppa, Tellervo: Toimihenkilöperheiden viihtyvyys Outokumpu Oy:n asunnoissa Outokummussa. Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan pro gradu –tutkielma 1968

Outokummun rakennuskaava 1963

Pennanen, Matti: Kaivoskylästä kasvaa kaivostaajama. Outokummun kaivosmuseo 1997

Piiparinen, Pekka: Joensuun keskustan osayleiskaavan kulttuuri- ja rakennushistoriallinen selvitys. 2011

Piiparinen, Pekka: Joensuun keskustan osayleiskaavan kulttuuri- ja rakennushistoriallinen selvitys. Kohdeluettelo. 2011

Pohjois-Karjalan kulttuuriympäristö. Pohjois-Karjalan seutukaavaliitto. Joensuu 1979

Suoranta Outi: Outokummun rakennettu kulttuuriympäristö (arvotukset Joensuun seudun yleiskaava 2020:ntä varten). 2005

Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt. Sisäasianministeriö 1980

HAASTATTELUT

Antero Kniivilän haastattelu 24.7.2013 (Kniivilä toimi kauppalan ja kaupungin kiinteistöinsinöörinä vuosina 1974 – 2000)

Hannu Särkikosken haastattelu 13.5.2013 (Särkikosken perhe omistaa entisen kaivoksen maatilaa rakennukset)

Leo Löppösen haastattelu 24.7.2013 (Löppönen toimi Outokummun kaivoksen rakennusosaston johtajana 1956 – 1968 ja kauppalan- / kaupungininsinöörinä vuoteen 1988)

Pertti Piiparisen haastattelu 25.5.2013 (Piiparinen rakensi omakotitaloa Kalattomalle Koivikkopellontie 23:een 1970-luvulla)

ARKISTOLÄHTEET

Outokummun kaivosmuseo (OKM):

Rakennusinventoinnit:

- Inventointikansio 1988: Keretti, Keskustan puukoulu, Koulutoimisto, Lossimökki Ohtaansalmella, Kyykerinkatu, Tehtaankatu, Raivionmäki
- Inventointikansio 1993: Outokummun keskusta
- Rakennusinventointi 1986: Vanha kaivosalue, Kyykeri 5, Jokipohjan museo, Apteekinkatu, Keramiikkapaja

Kartat ja piirustukset:

- Outokumpu Oy:n rakennusten rakennuspiirustukset
- Palmqvistin asemakaavakartta 8.10.1942
- Palmqvistin Mustikkakovern asemakaavakartta syyskuussa 1941
- Outokummun taajaman ja sen ympäristön kartta 1938
- Sysmän kylä (1930-luvun loppu)
- Outokumpu Oy. Topografinen kartta no:3. Nils Peroniuksen piirtämä kartta syksyllä 1935
- Rakennussuunnitelman muutosehdotus 1945
- Mustikkakorven uudisrakennukset 1941
- Peltokatu. Talojen sijoitus 4.3.1949
- Otto-Iivari Meurmanin kaavakartta 7.8.1928
- Peroniuksen laatima asemakaavakartta nro 3 15.7.1937 ja täydennykset 3.11.1938 ja 18.9.1939
- Kyykerin, Mustikkakorven, Raivionmäen ja Räsälänmäen asemakaavan muutos 22.1.1985

Haastattelut:

- Voitto Kontkasen haastattelu 24.8.2005
- Elsa Björnin haastattelu 5.1.2004
- Elsa Björnin haastattelu 30.8.2005

Outokummun kaupunginarkisto (KA):

1940- ja 1950-lukujen rakennusvalvonnan piirustuksia. Outokummun kaupunginarkisto

Kuusjärven kunnan ja Outokummun kauppalan kunnalliskertomukset

Outokummun kaupungin vuokratalojen arkisto (VA):

Rakennuspiirustukset

Outokummun kaupungin mittaus- ja kaavoitusosasto (MKO):

Vanhan kaivoksen asemakaavan muutoksen selostus 7.11.2011

Korttelin 601 (osa) asemakaavan muutoksen selostus 21.9.2007 (Outokummun kaivoksen entinen maatila)

Jokipohjan asemakaavan muutos 13.8.1973 ja hyväksytty sisäasianministeriössä 1.2.1974

Kalattoman asemakaavan muutos 13.8.1973 ja hyväksytty 1.8.1973

Kaasilan asemakaava 10.5.1968 ja hyväksytty 26.3.1969

Kalattoman asemakaavan muutos 26.9.1974 ja vahvistettu 14.1.1975

Liikekeskustan asemakaava 9.3.1970 ja vahvistettu 9.7.1979

Liikekeskustan asemakaava 11.4.1978 ja vahvistettu 1.3.1979

Pohjoisahon asemakaavan muutos 8.9.1989

Outokummun keskustan maankäyttösuunnitelma 20.8.1987

Elinkeinoelämän Keskusarkisto (ELKA):

Outokumpu Oy:n rakennusten urakkasopimukset

Riippukansio A83404 Outok. Matkailu Oy

Riippukansio A702 Okun kaup. rak. ja ypm. ltk. kirj.

Outokumpu Oy:n vuosikertomukset 1936 - 1940

Outokummun kaivoksen vuosikertomukset 1943 -

Kartta- ja piirustusarkisto:

- Otto-Iivari Meurmanin asemakaavakartta 21.3.1927
- Outokummun kaivoksen tilukset ja rakennukset 1910-luvulla

Maanmittaushallitus:

- Outokummun peruskartta 1974

SANOMALEHDET

Outokummun Seutu 26.4.1996

Outokummun Seutu 6.4.1993

Outokummun Seutu 7.4.1992

Outokummun Seutu 20.3.1992

Outokummun Seutu 24.3.1992

Outokummun Seutu 6.3.1992

Outokummun Seutu 28.2.1992

Outokummun Seutu 3.12.1993

Karjalainen 4.3.2001

Karjalainen 8.8.1992

Karjalainen 6.5.1992

Karjalainen 1.4.1992

Karjalainen 25.3.1992

Karjalainen 24.11.1993

Karjalainen 16.9.1994

Karjalan Maa 30.4.1992

Karjalainen 2.4.2014

AIKAKAUSILEHDET

Oku-Uutiset

Outokummun Sanomat

TIETOKANNAT

Satakunnan museon Pakki-rakennustietokanta

- Outokumpu Oy:n tuotantolaitokset ja asuntoalue
- Pohjois-Karjalan ELY-keskuksen ylläpitää Access-pohjainen rakennustietokanta

INTERNET

Rakennettu ympäristö 2 / 2006. Artikkelin ”Olli Penttilä In Memoriam”. Internetlähde. Osoitteessa http://www.rakennustieto.fi/lehdet/ry/index/lehti/P_247.html. Luettu 22

15. LÄHDEVIITTEET

- ¹ Esim. Kuusjärven kuntamuoto 1967, 43. Taajamat oli jaoteltu maaseutu-, kauppala- ja kaupunkitaajamiin.
- ² Outokummun rakennuskaava 1963, 17.
- ³ Vanhan kaivoksen asemakaavan muutoksen selostus 7.11.2011.
- ⁴ Joensuun seudun yleiskaava, 14 ja 16.
- ⁵ Kuusjärven kuntamuoto 1967, 53 ja 71.
- ⁶ Piiparinen 2008, 26.
- ⁷ Björn, Immonen ja Pennanen 2000, 163.
- ⁸ Björn, Immonen ja Pennanen 2000, 187.
- ⁹ Kts. Piiparinen 2011, s. 107 - 108
- ¹⁰ Pohjois-Karjalan kulttuuriympäristö 1979, 89-90.
- ¹¹ Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt, 82.
- ¹² Kyykerin, Mustikkakorven, Raivionmäen ja Räsälänmäen asemakaavan muutos 22.1.1985; Oku-Uutiset 3/1979.
- ¹³ Oku-Uutiset 3/1979; Karjalainen 13.10.1985.
- ¹⁴ Kyykerin, Mustikkakorven, Raivionmäen ja Räsälänmäen asemakaavan muutos 22.1.1985; Oku-Uutiset 3/1979; Karjalainen 13.10.1985.
- ¹⁵ Antero Kniivilän haastattelu 24.7.2013.
- ¹⁶ Antero Kniivilän haastattelu 24.7.2013.
- ¹⁷ Pohjoisahon asemakaavan muutos 8.9.1989.
- ¹⁸ Outokummun Seutu 26.8.1999.
- ²⁰ Eero Soinisen ilmoitus Outokumpu Oyj:n purkuilmoituksesta Outokummun kaupungin rakennus- ja ympäristölautakunnalle 2.11.1993. A702 Okun kaup. rak. ja ypm. ltk. kirj. Riippukansiot. ELKA
- ²¹ Outokummun kaupungin rakennus- ja ympäristölautakunnan kokous 24.11.1993. A702 Okun kaup. rak. ja ypm. ltk. kirj. Riippukansiot. ELKA.
- ²² Karjalainen 24.11.1993.
- ²³ Karjalan Maa 2.12.1993.
- ²⁴ Outokummun Seutu 26.11.1993.
- ²⁵ Karjalainen 30.11.1993.
- ²⁶ Outokummun Seutu 26.9.1995.
- ²⁷ Karjalainen 21.10.2004.
- ²⁸ Vanhan kaivoksen asemakaavan muutoksen selostus 7.11.2011. MKO.
- ²⁹ Mm. Outokummun Seutu 11.8.1992.
- ³⁰ Karjalainen 8.8.1992.
- ³¹ Outokummun Seutu 7.4.1992; Outokummun Seutu 6.3.1992.
- ³² Outokummun Seutu 28.2.1992.
- ³³ Karjalainen 6.5.1992.
- ³⁴ Mm. Outokummun Seutu 21.7.1992; Karjalan Maa 30.4.1992; Karjalainen 6.5.1992.
- ³⁵ Karjalainen 1.4.1992.
- ³⁶ Karjalainen 25.3.1992; Outokummun Seutu 24.3.1992.
- ³⁷ Mm. Outokummun Seutu 7.4.1992.
- ³⁸ Piiparinen 2008, 114; Karjalainen 19.7.1992.
- ³⁹ Ympäristöministeriön päätös 27.1.1998, n:o 23, 26/56196. Inventointikansio 1988: Keretti, Keskustan puukoulu, Koulutoimisto, Lössimökki Ohtaansalmella, Kyykerinkatu, Tehtaankatu, Raivionmäki. OKM.
- ⁴⁰ Piiparinen 2008, 112.
- ⁴¹ Antero Kniivilän haastattelu 24.7.2013.
- ⁴² Outokummun rakennuskaavakartta 15.4.1961. OKM.
- ⁴³ Huttunen ja Sivonen 1974, 297-298.
- ⁴⁴ Björn, Immonen ja Pennanen 2000, 9.
- ⁴⁵ Otto-Iivari Meurmanin kaavakartta 21.3.1927; 7.8.1928. OKM; Björn, Immonen ja Pennanen 2000, 15-17.
- ⁴⁶ Björn, Immonen ja Pennanen 2000, 17.
- ⁴⁷ Eero Mäkisen kirje Outokummun kaivoksen johtokunnalle 7.10.1929. ELKA.
- ⁴⁸ Peroniuksen laatima asemakaavakartta nro 3 15.7.1937 ja täydennykset 3.11.1938 ja 18.9.1939. OKM.
- ⁴⁹ Björn, Immonen ja Pennanen 2000, 17; Huttunen ja Sivonen 1974, 300.
- ⁵⁰ Palmqvistin asemakaavakartta 8.10.1942. OKM.
- ⁵¹ Palmqvistin asemakaavakartta 8.10.1942. OKM.
- ⁵² Palmqvistin Mustikkakovern asemakaavakartta syyskuussa 1941. OKM.

-
- ⁵³ Björn, Immonen ja Pennanen 2000, 26.
- ⁵⁴ Esim. Rönkkö 2012, 65.
- ⁵⁵ Outokummun kaivoksen vuosikertomukset 1964 ja 1965. ELKA; Huttunen, Sivonen 1974, 300–301; Antero Kniivilän selostus Outokummun maankäyttösuunnitelmasta 20.8.1987. MKO.
- ⁵⁶ Outokummun rakennuskaava 1963, 30. MKO.
- ⁵⁷ Outokummun rakennuskaava 1963, 33. MKO.
- ⁵⁸ Outokummun kaivoksen vuosikertomukset 1964 ja 1965. ELKA; Björn, Immonen ja Pennanen 2000, 27.
- ⁵⁹ Björn, Immonen ja Pennanen 2000, 26.
- ⁶⁰ Kuusjärven kuntamuoto 1967, 44.
- ⁶¹ Björn, Immonen ja Pennanen 2000, 27.
- ⁶² Björn, Immonen ja Pennanen 2000, 27; Kaasilan asemakaava 26.3.1969. MKO.
- ⁶³ Mm. Pohjoisahon urakkasopimukset. ELKA.
- ⁶⁴ Antero Kniivilän haastattelu 24.7.2013; Ensio Lappalaisen selvitys Outokummun kaavoitushistoriasta 28.9.1987. MKO.
- ⁶⁵ Ensio Lappalaisen selvitys Outokummun kaavoitushistoriasta 28.9.1987. MKO.
- ⁶⁶ Björn, Immonen ja Pennanen 2000, 27.
- ⁶⁷ Antero Kniivilän haastattelu 24.7.2013.
- ⁶⁸ Antero Kniivilän haastattelu 24.7.2013.
- ⁶⁹ Outokummun rakennuskaavakartta 15.4.1961. OKM.
- ⁷⁰ Antero Kniivilän haastattelu 24.7.2013.
- ⁷¹ Antero Kniivilän haastattelu 24.7.2013.
- ⁷² Björn, Immonen ja Pennanen 2000, 30.
- ⁷³ Joensuun yleiskaava 1953, 14 ja 16.
- ⁷⁴ Kivivasara 1994, 9-10.
- ⁷⁵ Mm. Kivivarasara 1994, 12 ja 35.
- ⁷⁶ Kivivasara 1994, 22.
- ⁷⁷ Kivivasara 1994, 23.
- ⁷⁸ Esim. Kervanto Nevanlinna 2012, 305 ja 454.
- ⁷⁹ Pennanen 1997, 20.
- ⁸⁰ 1940- ja 1950-lukujen rakennusvalvonnan piirustuksia. KA.
- ⁸¹ Pennanen 1997, 20.
- ⁸² Leo Löppösen haastattelu 24.7.2013.
- ⁸³ 1940- ja 1950-lukujen rakennusvalvonnan piirustuksia. KA.
- ⁸⁴ Rakennettu ympäristö 2 / 2006. Artikkelin ”Olli Penttilä In Memoriam”. Internetlähde.
- ⁸⁵ Leo Löppösen haastattelu 24.7.2013.
- ⁸⁶ Leo Löppösen haastattelu 24.7.2013.
- ⁸⁷ Mm. Pohjoisahon urakkasopimukset. ELKA.
- ⁸⁸ Rakennusvalvonnan piirustukset. KA.
- ⁸⁹ Kalattoman asemakaavan muutos 26.9.1974 ja vahvistettu 14.1.1975. MKO; Jokipohjan asemakaavan muutos 13.8.1973 ja hyväksytty sisäasianministeriössä 1.2.1974. MKO; Kalattoman asemakaavan muutos 13.8.1973 ja hyväksytty 1.8.1973. MKO.
- ⁹⁰ Standertskjöld 2006, 62.
- ⁹¹ Standertskjöld 2008, 34.
- ⁹² Mm. Piiparinen 2008, 10.
- ⁹³ Mm. Piiparinen 2008, 77.
- ⁹⁴ Piiparinen 2008, 11.
- ⁹⁵ Outokummun Matkailijayhdistys ry:n ja Outokumpu Oy:n välinen vuokrasopimus 1.12.1965. Riippukansio A83404 Outok. Matkailu Oy. ELKA.
- ⁹⁶ Björn, Immonen ja Pennanen 2000, 30 ja 271.
- ⁹⁷ Outokummun Matkailu Oy:n ja Outokumpu Oy:n välinen sopimus 11.3.1985 Vanhan kaivoksen alueen käyttöoikeuden luovuttamisesta. Riippukansio A83404 Outok. Matkailu Oy. ELKA.
- ⁹⁸ Outokummun Matkailu Oy:n ja Outokumpu Oy:n välinen sopimus 12.12.1983 tunnelin louhimisesta. Riippukansio A83404 Outok. Matkailu Oy. ELKA.
- ⁹⁹ Outokumpu Oy:n kirje Outokummun kaupungin tekniselle johtajalle 21.11.1997. Riippukansio A83404 Outok. Matkailu Oy. ELKA.

-
- ¹⁰⁰ Mm. Outokummun Seutu 29.4.1994; Karjalainen 6.10.1994.
- ¹⁰¹ Karjalainen 9.2.1995; Outokummun Seutu 6.11.2000; Outokummun Seutu 8.2.2001.
- ¹⁰² Outokumpu Oy:n kirje Outokummun kaupungin tekniselle johtajalle 21.11.1997. Riippukansio A83404 Outok. Matkailu Oy. ELKA.
- ¹⁰³ Karjalainen 9.2.1995.
- ¹⁰⁴ Björn, Immonen ja Pennanen 2000, 53.
- ¹⁰⁵ Karjalainen 21.10.2004.
- ¹⁰⁶ Mm. Outokumpu Oyj ja Outokummun kaupungin välinen vuokrasopimus Vanhan kaivoksen alueista vuodelta 2006. Riippukansio A83116 Räsälänmäki. ELKA.
- ¹⁰⁷ Piiparinen 2008, 110 ja 116-117.
- ¹⁰⁸ Huttunen ja Sivonen 1974, 315.
- ¹⁰⁹ Outokummun Sanomat 1/1938. OKM.
- ¹¹⁰ Kivivasara 1994, 6 ja 10-11.
- ¹¹¹ Kivivasara 1994, 45.
- ¹¹² Outokumpu Oy:n vuosikertomukset 1935 – 1939. ELKA; Pennanen 1997, 8 ja 20; Björn, Immonen ja Pennanen 2000, 19; Huttunen ja Sivonen 1974, 382.
- ¹¹³ Kaivosmuseon rakennusinventoinnit 1980-luvun lopulta. OKM.
- ¹¹⁴ Tyypitalomallien E2, II ja III rakennuspiirustukset. OKM.
- ¹¹⁵ Esim. Pennanen (1997) mainitsee, että kaikki pääosin Kyykerille vuosina 1935 – 1937 valmistunutta työläistaloa valmistettiin Palmqvistin piirustusten pohjalta (s. 20). Tämä viittaa siihen, että piirustuksia muokattiin vielä Outokummussa paikallisiin olosuhteisiin. Tämän todentaminen vaatisi tyypitaloissa perusteelliset rakennusinventoinnit
- ¹¹⁶ Rakennuspiirustus nro. 618. OKM.
- ¹¹⁷ Pennanen 1997, 30.
- ¹¹⁸ Esim. kohteista tehdyt inventoinnit sekä lehtileikkeet. OKM.
- ¹¹⁹ Voitto Kontkasen haastattelu 24.8.2005. OKM. Kontkasen mukaan talo olisi valmistunut vuonna 1936.
- ¹²⁰ Noppa 1968, 26-27.
- ¹²¹ Suoranta 2005, 12–16; Piiparinen 2011, Kulttuuri- ja rakennushistoriallisen selvityksen kohdeluettelo, 172-174.
- ¹²² Outokummun kaivoksen toimintakertomus 1955. ELKA.
- ¹²³ Huttunen ja Sivonen 1974, 315.
- ¹²⁴ Björn, Immonen ja Pennanen 2000, 235 ja 237.
- ¹²⁵ Eero Mäkisen kirje Outokummun kaivoksen johtokunnalle 7.10.1929. ELKA; Outokummun Sanomat 1/1938. ELKA; Outokummun Sanomat 2/1938. ELKA.
- ¹²⁶ Kenttärakennuksen piirustuksia ei ole löytynyt, mutta rakennus näkyy useissa kartoissa.
- ¹²⁷ Björn, Immonen ja Pennanen 2000, 235 ja 257.
- ¹²⁸ Outokummun taajaman ja sen ympäristön kartta 1938. OKM.
- ¹²⁹ Mustikkakorven rakennusten suunnittelupiirustukset. OKM.
- ¹³⁰ Pennanen 1997, 24.
- ¹³¹ Standertskjöld 2008, 33.
- ¹³² Björn, Immonen ja Pennanen 2000, 20.
- ¹³³ Pennanen 1997, 24.
- ¹³⁴ Outokummun kaivoksen toimintakertomus 1956. ELKA.
- ¹³⁵ Björn, Immonen ja Pennanen 2000, 20.
- ¹³⁶ Pennanen 1997, 16 ja 26.
- ¹³⁷ Pennanen 1997, 27.
- ¹³⁸ Outokummun kaivoksen toimintakertomus 1945. ELKA.
- ¹³⁹ Outokummun kaivoksen toimintakertomus 1961. ELKA.
- ¹⁴⁰ Oku-Uutiset 1/1968. OKM.
- ¹⁴¹ Oku-Uutiset 2/1969. OKM.
- ¹⁴² Pennanen 1997, 16.
- ¹⁴³ Pennanen 1997, 25; Räsälänmäen rakennusten inventointi, inventointiraportti. Inventointikansio 1993: Outokummun keskusta. OKM.
- ¹⁴⁴ Räsälänmäen rakennusten inventointi, inventointiraportti. Inventointikansio 1993: Outokummun keskusta. OKM.
- ¹⁴⁵ Räsälänmäen rakennusten inventointi. Inventointikansio 1993: Outokummun keskusta. OKM.
- ¹⁴⁶ Outokummun kaivoksen toimintakertomus 1946, 1947 ja 1948. ELKA.
- ¹⁴⁷ Peltokatu. Talojen sijoitus 4.3.1949. OKM.

-
- 148 Hannu Särkikosken haastattelu 13.5.2013.
149 Rakennusten piirustukset. OKM; Hannu Särkikosken haastattelu 13.5.2013.
150 Voitto Kontkasen haastattelu 24.8.2005. OKM.
- 151 Mm. Hannu Särkikosken haastattelu 13.5.2013.
152 Hannu Särkikosken haastattelu 13.5.2013.
153 Hannu Särkikosken haastattelu 13.5.2013.
154 Mm. Outokummun kaivoksen vuosikertomus 1946. ELKA.
155 Voitto Kontkasen haastattelu 24.8.2005. OKM.
- 156 Hannu Särkikosken haastattelu 13.5.2013.
157 Asemakaavan muutos 2007. MKO.
158 Piiparinen 2008, 26 ja 34.
159 Mm. Kivivasara 1994, 45.
160 Pennanen 1997, 36.
161 Kivivasara 1995, 9-10.
162 Kivivasara 1995, 14; Piiparinen 2008, 34.
163 Oku-Uutiset 3/1968. OKM; Oku-Uutiset 1/1969. OKM.
164 Outokummun kaivoksen toimintakertomus 1970. ELKA.
165 Outokummun kaivoksen toimintakertomus 1971. ELKA.
166 Mm. Oku-Uutiset 4/1970. OKM.
167 Oku-Uutiset 2/1974. OKM.
168 Noppa 1968, 15 ja 25.
169 Kohteiden rakennuspiirustukset. KA.
170 Outokummun rakennuskaavakartta 15.4.1961. OKM.
171 Rakennuskohteiden urakkasopimukset. ELKA.
172 Mm. Standertskjöld 2008, 16.
173 Antero Kniivilän haastattelu 24.7.2013.
174 Kaasilan asemakaava 10.5.1968 ja hyväksytty 26.3.1969. MKO.
175 Kaasilan asemakaava 10.5.1968 ja hyväksytty 26.3.1969. MKO.
- 176 Oku-Uutiset 3/1968. OKM; Oku-Uutiset 1/1969. OKM.
177 Leo Löppösen haastattelu 24.7.2013.
178 Kohteiden urakkasopimukset. ELKA.
179 Outokummun kaivoksen toimiintakertomus 1973. ELKA.
180 Voitto Kontkasen haastattelu 24.8.2005. OKM.
- 181 Mm. Oku-Uutiset 5/1968. OKM.
182 Mm. Noppa, 1968, 14.
183 Noppa, 1968, 18.
184 Outokummun kaivoksen vuosikertomukset. ELKA.
185 Outokummun kaivoksen toimintakertomus 1976. ELKA.
186 Pennanen 1997, 38.
187 Kivivasara 1994, 6.
188 Kivivasara 1994, 6.
189 Eero Mäkisen kirje Outokummun kaivoksen johtokunnalle 7.10.1929. ELKA.
190 Outokummun kaivoksen vuosikertomus 1943. ELKA.
191 Outokummun kaivoksen vuosikertomus 1943. ELKA.
192 Outokummun Sanomat 2/1937. ELKA.
193 Björn, Immonen ja Pennanen 2000, 19–20; Pennanen 1997, 33.
194 Pennanen 1997, 31.
195 Pennanen 1997, 34.
196 Pennanen 1997, 34.
197 Esim. Outokummun kaivoksen toimintakertomus 1943. ELKA.
198 Outokummun Seutu 22.2.1999.
199 Outokummun kaivoksen vuosikertomukset 1940-luvulta. ELKA.
200 Pennanen 1997, 20.
201 Outokummun kaivoksen vuosikertomukset 1940-luvulta. ELKA.
202 Pennanen 1997, 19.

-
- ²⁰³ Rakennusinventointi 2004: Outokumpu Oy:n tuotantolaitokset ja asuntoalue. Pakki-tietokanta; Uusi-Seppä 2012, 299.
- ²⁰⁴ Harjavallan Outokumpu Oy:n asuinalueiden vanhimmat osat ovat 1940- ja 1950-luvuilta. Näiden rakennusten arkkitehtina toimi Wäinö Gustaf Palmqvist. Hän piirsi asuinalueille rivi-, kerros- ja paritaloja sekä yhden perheen asuintaloja. Palmqvistin rinnalla kohteita suunnitteli toinen suomalainen tunnettu arkkitehti, Aarne Ervi (Uusi-Seppälä, 2012, 220.)
- ²⁰⁵ Outokummun kaivoksen vuosikertomukset. ELKA.
- ²⁰⁶ Outokummun kaivoksen toimintakertomus 1958. ELKA.
- ²⁰⁷ Pennanen 1997, 29.
- ²⁰⁸ Pennanen 1997, 29.
- ²⁰⁹ Björn, Immonen ja Pennanen 2000, 220.
- ²¹⁰ Mm. Oku-Uutiset 1/1970. ELKA.
- ²¹¹ Outokummun Seutu 22.2.1999.
- ²¹² Antero Kniivilän haastattelu 24.7.2013.
- ²¹³ Outokumpu Oy:n toimintakertomus 1943. ELKA.
- ²¹⁴ Outokummun Sanomat 2/1937. ELKA.
- ²¹⁵ Björn, Immonen ja Pennanen 2000, 17; Huttunen ja Sivonen 1974, 382.
- ²¹⁶ Outokummun Sanomat 2/1937. ELKA.
- ²¹⁷ Outokummun Sanomat 5/1939. ELKA.
- ²¹⁸ Björn, Immonen ja Pennanen 2000, 17.
- ²¹⁹ Otto-Iivari Meurmanin asemakaavakartta 21.3.1927. ELKA.
- ²²⁰ Outokummun kaivoksen vuosikertomus 11955. ELKA; Björn, Immonen ja Pennanen 2000, 19 ja 23; Pennanen 1997, 43.
- ²²¹ Outokumpu Oy:n toimintakertomus 1964. ELKA.
- ²²² Outokummun kaivoksen vuosikertomukset 1964 ja 1965. ELKA.
- ²²³ Oku-Uutiset 2/1967. ELKA; Oku-Uutiset 3/1969. ELKA.
- ²²⁴ Oku-Uutiset 4/1969. ELKA.
- ²²⁵ Oku-Uutiset 2/1974. ELKA.
- ²²⁶ Standertskjöld 2008, 64.
- ²²⁷ Huttunen ja Sivonen 1974, 300.
- ²²⁸ Björn, Immonen ja Pennanen 2000, 22.
- ²²⁹ Outokummun rakennuskaavakartta 15.4.1961. OKM.
- ²³⁰ Björn, Immonen ja Pennanen 2000, 22 ja 29.
- ²³¹ Outokummun kaivoksen vuosikertomus 1943. ELKA.
- ²³² Huttunen ja Sivonen 1974, 383.
- ²³³ Suoranta 2005, 13.
- ²³⁴ Mm. Oku-Uutiset 3/1969. ELKA; Pertti Piiparisen haastattelu 25.5.2013 (Piiparinen rakensi omakotitaloa Kalattomalle Koivikkopellontie 23:een 1970-luvulla)
- ²³⁵ Mm. Oku-Uutiset 2/1967. ELKA; Oku-Uutiset 3/1969. ELKA; Outokummun kaivoksen vuosikertomus 1967. ELKA.
- ²³⁶ Huttunen ja Sivonen 1974, 337.
- ²³⁷ Mm. Björn, Immonen ja Pennanen 2000, 24.
- ²³⁸ Outokummun Seutu 26.4.1996.
- ²³⁹ Björn, Immonen ja Pennanen 2000, 27.
- ²⁴⁰ Björn, Immonen ja Pennanen 2000, 27.
- ²⁴¹ Oku-Uutiset 5/1974. ELKA.
- ²⁴² Oku-Uutiset 1/1984. ELKA.
- ²⁴³ Oku-Uutiset 10/1976. ELKA.
- ²⁴⁴ Kiinteistö Oy Outokummun Opilahjon rakennuspiirustukset 6.6.1988. VA.
- ²⁴⁵ Piiparinen 2008, 26.
- ²⁴⁶ Mm. Standertskjöld 2008, 75-76.
- ²⁴⁷ Huttunen ja Sivonen 1974, 308-309; Björn, Immonen ja Pennanen 2000, 21.
- ²⁴⁸ Kohteen rakennuspiirustukset sekä rakennusselitys. KA.
- ²⁴⁹ Huttunen ja Sivonen 1974, 316 ja 341.
- ²⁵⁰ Standertskjöld 2008, 26.
- ²⁵¹ Björn, Immonen ja Pennanen 2000, 150.
- ²⁵² Björn, Immonen ja Pennanen 2000, 148.
- ²⁵³ Björn, Immonen ja Pennanen 2000, 156.
- ²⁵⁴ Huttunen ja Sivonen 1974, 323.

- 255 Björn, Immonen ja Pennanen 2000, 148.
 256 Karjalainen 26.11.1992.
 257 Huttunen ja Sivonen 1974, 147.
 258 Mm. Huttunen ja Sivonen 1974, 331.
 259 Huttunen ja Sivonen 1974, 331.
 260 Mm. Huttunen ja Sivonen 1974, 333; Björn, Immonen ja Pennanen 2000, 114.
 261 Björn, Immonen ja Pennanen 2000, 121.
 262 Björn, Immonen ja Pennanen 2000, 127-129.
 263 Huttunen ja Sivonen 1974, 337; Björn, Immonen ja Pennanen 2000, 119.
 264 Huttunen ja Sivonen 1974, 242.
 265 Outokummun luterilaisen seurakunnan internetsivut; Huttunen ja Sivonen 1974, 160-164.
 266 Huttunen ja Sivonen 1974, 172.
 267 Piiparinen 2008, 38.
 268 Huttunen ja Sivonen 1974, 192-198.
 269 Huttunen ja Sivonen 1974, 184.
 270 Huttunen ja Sivonen 1974, 183.
 271 Leo Löppösen haastattelu 24.7.2013.
 272 Björn, Immonen ja Pennanen 2000, 229.
 273 Björn, Immonen ja Pennanen 2000, 267.
 274 Outokummun rakennuskaava 1963, 33-34.
 275 Kuusjärven kunnan toimintakertomus 1967, 61.
 276 Leo Löppösen haastattelu 24.7.2013.
 277 Outokummun kaivoksen toimintakertomus 1976. ELKA.
 278 Björn, Immonen ja Pennanen 2000, 268.
 279 Outokummun kaivoksen toimintakertomus 1979. ELKA.
 280 Elsa Björnin haastattelu 5.1.2004. OKM.
 281 Björn, Immonen ja Pennanen 2000, 190.
 282 Björn, Immonen ja Pennanen 2000, 28 ja 190.
 283 Björn, Immonen ja Pennanen 2000, 28.
 284 Otti-livari Meurmanin asemakaavakartta 21.3.1927 ja kaavaselostus syyskuu 1928. ELKA.
 285 Otti-livari Meurmanin asemakaavakartta 21.3.1927 ja kaavaselostus syyskuu 1928. ELKA.
 286 Eero Mäkisen kirje Outokummun kaivoksen johtokunnalle 7.10.1929. ELKA.
 287 Eero Mäkisen kirje Outokummun kaivoksen johtokunnalle 7.10.1929. ELKA.
 288 Eero Mäkisen kirje Outokummun kaivoksen johtokunnalle 7.10.1929. ELKA.
 289 Mm. Björn, Immonen ja Pennanen 2000, 190.
 290 Björn, Immonen ja Pennanen 2000, 190.
 291 Peroniuksen laatima asemakaavakartta nro 3 15.7.1937 ja täydennykset 3.11.1938 ja 18.9.1939. OKM.
 292 Outokumpu Oy:n topografista karttaa vuodelta 1935. OKM; Outokummun taajaman ja sen ympäristön kartta 1938. OKM.
- 293 Björn, Immonen ja Pennanen 2000, 23 ja 190; Karjalainen 2.4.2014.
 294 Rakennussuunnitelman muutosehdotus 1945. OKM.
 295 Huttunen ja Sivonen 1974, 255-257.
 296 Björn, Immonen ja Pennanen 2000, 190; Huttunen ja Sivonen 1974, 255-256.
 297 Huttunen ja Sivonen 1974, 258.
 298 Huttunen ja Sivonen 1974, 264.
 299 Huttunen ja Sivonen 1974, 261.
 300 Pohjonen 2002, 111 ja 154.
 301 Björn, Immonen ja Pennanen 2000, 28.
 302 Huttunen ja Sivonen 1974, 259.
 303 Björn, Immonen ja Pennanen 2000, 191.
 304 Huttunen ja Sivonen 1974, 259.
 305 Leo Löppösen haastattelu 24.7.2013.
 306 Leo Löppösen haastattelu 24.7.2013.
 307 Outokummun taajaman rakennuskaavan 1963 kartta. MKO.
 308 Outokummun taajaman rakennuskaavan 1963 kartta. MKO.
 309 Mm. Elsa Björnin haastattelu 30.8.2005. OKM.
 310 Liikekeskustan asemakaava 9.3.1970 ja vahvistettu 9.7.1979. MKO.
 311 Liikekeskustan asemakaava 9.3.1970 ja vahvistettu 9.7.1979. MKO.

-
- ³¹² Liikekeskustan asemakaava 11.4.1978 ja vahvistettu 1.3.1979. MKO.
³¹³ Liikekeskustan asemakaava 11.4.1978 ja vahvistettu 1.3.1979. MKO.
- ³¹⁴ Outokummun keskustan maankäyttösuunnitelma 20.8.1987. MKO.
³¹⁵ Antero Kniivilän haastattelu 24.7.2013.
³¹⁶ Antero Kniivilän haastattelu 24.7.2013.
³¹⁷ Outokummun Seutu 3.12.1993.
³¹⁸ Antero Kniivilän haastattelu 24.7.2013.
³¹⁹ Piiparinen 2007, 10; Kivivasara 1994, 2.
³²⁰ Junno-Pennanen ja Pennanen 1996, 35.
³²¹ Voitto Kontkasen haastattelu 24.8.2005. OKM.
- ³²² Kivivasara 1994, 7 ja 10.
³²³ Karjalainen 16.9.1994.
³²⁴ Oku-Uutiset 10/1977. ELKA.
³²⁵ Kivivasara 1994, 6.
³²⁶ Kuusjärven kunnan toimintakertomus 1966, 53. KA.
³²⁷ Kivivasara 1994, 14.
³²⁸ Outokummun Seutu 6.4.1993.
³²⁹ Mm. Piiparinen 2008, 112.
³³⁰ Mm. Karjalainen 4.3.2001 ja Rakennusinventointi 1986: Vanha kaivosalue, Kyykeri 5, Jokipohjan museo, Apteekinkatu, Keramiikkapaja. OKM.
³³¹ Pennanen 1997, 25.
³³² Outokummun kaivoksen toimintakertomus 1946. ELKA.
³³³ Voitto Kontkasen haastattelu 24.8.2005. OKM.
³³⁴ Pennanen (1997) tutkimus antaa Torikadun rakennuksien valmistuksesta hieman ristiriitaista tietoa.
³³⁵ Oku-Uutiset 4/1984. ELKA.
³³⁶ Outokummun kaivoksen toimintakertomus 1947. ELKA.
³³⁷ Apteekinkadun alueen kuvaus ja historia 13.8.1987. Rakennusinventointi 1986: Vanha kaivosalue, Kyykeri 5, Jokipohjan museo, Apteekinkatu, Keramiikkapaja. OKM.
³³⁸ Oku-Uutiset 2/1977. ELKA.
³³⁹ Outokummun kaivoksen toimintakertomus 1974. ELKA.
³⁴⁰ Outokummun kaivoksen toimintakertomus 1950. ELKA.
³⁴¹ Voitto Kontkasen haastattelu 24.8.2005. OKM.
- ³⁴² Outokummun kaivoksen toimintakertomus 1951. ELKA.
³⁴³ Oku-Uutiset 10/1977. ELKA.
³⁴⁴ Outokummun kaivoksen toimintakertomus 1945. ELKA; Voitto Kontkasen haastattelu 24.8.2005. OKM.
- ³⁴⁵ Mm. Voitto Kontkasen haastattelu 24.8.2005. OKM.
- ³⁴⁶ Outokummun Seutu 24.9.2001 ja Voitto Kontkasen haastattelu 24.8.2005. OKM.
³⁴⁷ Esim. Outokummun Seutu 20.3.1992.
³⁴⁸ Karjalainen 24.11.1993.
³⁴⁹ Elsa Björnin haastattelu 30.8.2005. OKM.
- ³⁵⁰ Björn, Immonen ja Pennanen 2000, 20; Piiparinen 2008, 32.
³⁵¹ Huttunen ja Sivonen 1974, 384.
³⁵² Mm. Björn, Immonen ja Pennanen 2000, 8.
³⁵³ Kts. Björn, Immonen ja Pennanen 2000, 23.
³⁵⁴ Joensuun yleiskaava 1953, 16.
³⁵⁵ Kuusjärven kuntamuoto 1967, 44.
³⁵⁶ Mm. Piiparinen 2008, 123. (Tämä on Piiparisen henkilökohtainen arvio).
³⁵⁷ Antero Kniivilän haastattelu 24.7.2013.
³⁵⁸ Kivivasara 1994, 60.